

Un proces multiseclar

Virgil Șotropa

Este cert și incontestabil că colonizarea Sașilor în Ardeal s'a făcut cu totala desconsiderare a elementului băștinaș român. Chiar admitând că prin secolii XII—XIV, populația nu era aci densă și se afla încă destul pământ nelocuit și neocupat, totuș faptul că atât Sașii cât și alți coloniști germani, veniți în cursul secolilor, și-au putut alege ținuturile cele mai mănoase și avantajos situate, dovedește limpede că Românii, priviți pe vremuri de stăpânitorii opresori ca o cantitate neglijabilă, au fost pur și simplu deposezați și împinși spre munți și teritorii aride.

Nu e mirare că în cursul timpurilor a urmat un infinit șir de certe și procese între căpătuiți și desmoșteniți, așa că până în zilele noastre arhivele oficiale ale orașelor și satelor din ținuturile locuite de Români și Sași au fost continuu inundate de acte procesuale, dintre cari unele mai există, multe însă au dispărut căzând jertfă ori accidentelor și prostiei omenești, ori reavoinții, sustragerii și suprimării intenționate.

În ținutul nostru au început din timpuri imemorabile certele de hotar între satele românești *Rebrișoara*, *Vărarea*, *Feldru* și *Ilva mică* situate în Valea Rodnei, și satele săsești

Dumitra, Pintic și Iad din districtul orașului Bistrița; certe însoțite și urmate de nespuse de multe pagube și pierderi în averi și vieți omenești. Sunt cunoscute procesele nesfârșite dela revoluția din 1849 încoace, formând ele mormane de scrisori și documente cari ar reclama studii de ani întregi, și au importanță mai mult pentru specialiști în drepturi și istorie. Dar în legătură cu cauzele litigioase din chestie s'au întâmplat în trecut multe fapte și epizode necunoscute până azi, cari publicate acum pot să ofere interes față de stările sociale de pe atunci când guvernul transilvan și curtea din Viena adeseori erau nevoite să ia în apărare pe Români împotriva opresiunii Sașilor.

Cu scopul de a ridica după putință vălul trecutului, vor urma aci date, însemnări și documente, cari în cea mai mare parte privesc cauzele de litigiu amintite mai sus, dar ating totodată și alte chestii de interes general. E de observat însă că materialul scos din vechile arhive ale orașului Bistrița, chiar în aceste cauze în cari Sașii erau partidă interesată, este de a se privi și accepta câteodată cu oarecare rezervă.

*

Mai vechi sunt pomenite în acte și documente certele dintre comunele Feldru și Iad, apoi dintre Rebrîșoara și Dumitra. Încă prin sec. XVI și XVII e vorbă de valea *Tinoasa*, pe care Sașii o numesc *Thümes* și *Times*; apoi de »*Zăvoiul cel mare*« reclamat de Rebrîșoreni, despre care Sașii zic că adevăratul lui nume este »*ab antiquo Bututts, vel sacsonico idiomate in den Stampen*«. Mai departe figurează foarte adesea șesul *Budin* de lângă Feldru, apoi *Dealul Tăutului* și *Seciului* cum și *Stârciul*.

Se înțelege că de câte ori se nășteau certe între comunele românești și cele săsești, magistratul orașului Bistrița, ca cel dintâiu for judecătoresc pe vremuri în ținutul nostru, era totdeauna pe partea Sașilor, și maicuseamă a celor din Iad, invocând

hrizoave cam îndoelnice ale Voivodului Stiboriu din 1412, ale regelui Sigismund din 1414, apoi documente parțiale emanate dela însele magistratele anterioare în 1589, 1629 și 1660.

Intr'un protocol al magistratului bistrițan se găsesc la 6 Iulie 1560 (Feria quinta post visitationem Mariae) însemnate următoarele pertractări și decizii:

Este ceartă și controversă între locuitorii »posesiunii« *Nyirmezeu* (Feldru, nemțește *Birkenau*) și cei din *Iad* pentru o porțiune de pământ și pentru mejdinele existente și avute »firește« până la fluviul *Zamus* (Someș), prin care teritor duce drumul la Rodna.

Locuitorii din Feldru zic că acest teritor este al lor, adică aparține teritorului lor, stând între granițele acestuia. Dimpotrivă ledenii probează cu scrisori privilegiale că cursul râului Someș dinspre Rodna e granița (terminus) teritorului Iad.

Însă — zic ledenii — fiindcă bucata aceea de pământ e departe de »villa« Iad și ei nu se bucură de cereale și trag numai puțin folos din acel pământ, încât chiar și călătorilor spre și dinspre Rodna li-se lasă în libera voie să-l pască cu vitele și să poposească acolo; așa păstorii (famuli) locuitorilor din Feldru încă își pasc vitele pe acele locuri și nimănui nu i-se interzice folosința lemnelor de foc; dar cu toate acestea pământul din chestie niciodată n'a fost al Feldrihanilor.

În sfârșit magistratul hotărăște că bucata de pământ litigioasă să rămână și pe mai departe între condițiile sus amintite, adică locuitorii din Nyirmezö să aibă libertatea de a-și paște vitele acolo și de a folosi lemnele de foc; le este însă interzis să lăzuiască și să are.

În anul 1629 se ia vechiul proces la revizie sub titlul »*Metales Iadensium cum Nyirmezew-Valachis*«. Primarul Gasparus Literatus și jurații orașului Bistrița declară în procesul verbal dresat atunci că în fața lor s'a pertractat (olim et jam de novo coram nobis mota et agitata fuisset) cauza de litigiu privitoare la pământul și pădurile din ținutul satului Feldru, fiind prezenți delegații: Andreas Froehm (Frim) jurat provincial, Adam Froehm, primarul Andreas Gebel și Toma Froehm »seniores« jurați ai satului săsesc Iad; apoi Toader *cneazul*, Toaderul Văscului și Todorașcă bătrâni jurați din satul Feldru.

Iedenii se plâng că sunt foarte înfestați din partea »*inquilini*«-lor din Feldru (quia ab inquilinis Nyrmezio summe infestabantur); cari le ară pământurile și le stârpesc pădurile, ceea ce se împotrivește privilegiilor ce le posed și prejudică posterității. De aceea Iedenii, uzând de dreptul și sigilul orașului, au oprit pe Feldrihani dela astfel de violențe și acum roagă și pe magistratul orașului să le interzică acestor libera folosință a amintitelor pământuri și păduri, de care ei au beneficiat lung timp din indulgența vecinilor Iedeni. Nu se poate invoca niciun argument că oarecândva Iedenii ar fi fost siliți să lase locurile în folosință altora, căci doar sunt proprii ale lor, pe cari predecesorii le-au căpătat »*legitimo jure*« prin hrizoavele celor mai vechi și mai puternici principii.

La acestea Feldrihanii acuzați răspund că atât ei cât și strămoșii lor »*ab antiquo*« au posedat uzufructul acelor pământuri și păduri fiind aceste numai în vecinătate și păscătoarea foarte îndemânatecă. Oare pot ei să iasă de dragul acuzatorilor din teritoriul Feldrului având și așa puțin pământ, insuficient pentru trebuințele vitelor?

Neputând enunța magistratul sentință, hotărăște să trimită la fața locului pe delegații săi: Martin Budaky, Simon Engesser, pe »*prefectul văiei valahe*« (Văiei Rodnei) Toma Krechmer și pe Stephan Feiertag, cari vor avea să examineze locurile litigioase și să constateze ce zic în privința lor articolii, clauzele și condițiile privilegiale ale antecesorilor sași.

Intorcând delegații raportează că în 12 Iunie au fost la locul de ceartă, au revizuit totul în prezența mandatarilor ambelor partide, și spre a înfăptui o pace durabilă ei propun, iar magistratul acceptă și dispune ca ambele părți să rămână în drepturile câștigate, adică la cele stabilite încă în 1560. Le este însă cu totul interzis Feldrihanilor să are locurile și să stârpească arborii, precum se făcuse acordul pe vremuri de către predecesori. Celce va călca această învoire, va avea să plătească amendă de 40 fl. ung. Dacă însă vr'un Feldrihan va voi să facă arătură, atunci va plăti Iedenilor cu contract arendă anuală de 4 fl. Iar ca să se susțină buna vecinătate, se ordonă Feldrihanilor ca pentru demarcarea semănăturilor proprii să ridice movile corespunzătoare.

Ambele părți declară că sunt mulțumite cu această soluție a chestiei, având la caz contrar acuzații să sufere cele mai grele pedepse impuse de »dominus terrestris« — titlu uzurpat de senatul orășenesc bistrițan.

În 16 August 1648 însă din nou se prezintă în fața magistratului mandatarii Românilor Feldrihani și ai Sașilor ledeni ridicând aceștia iarăși vechea acuză pentru arat și stârpire. Magistratul și acum hotărește că partea de pământ litigioasă să rămână între condițiile stabilite mai înainte. Feldrihanii pot să folosească ca pășune și pot tăia lemne de foc, dar li-se interzice stârpirea pădurii și aratul locului.

În Aprilie 1660 încheie Feldrihanii cu ledenii un contract de invoie în care se statorcesc următoarele:

Pământul care le-a fost dat în arendă pentru 4 fl. anual, Feldrihanii (Nyirmezöenses, Birkenauer) să-l folosească și pe mai departe conform uzului străvechiu, cu excepția locului numit Cârliștură pe care ledenii îl rezervă pentru propriile vite; deci acolo n'au să are și pășuneze Feldrihanii. Asemenea își rezervă ledenii și Poiana Oneasa până la Valea Budinului. De aci încolo li se lasă Feldrihanilor hotarul dealungul Tinoasei până la Valea Luncii și Dealul Tăutului care loc merge până la coama Dealului Cucurenilor și Dealului Coșului. Pentru aceste pământuri Feldrihanii au să plătească, dacă le lucrează în fiecare an, pe la Crăciun o arendă de 16 fl. Dacă însă Feldrihanii nu le lucrează, atunci ledenilor le stă în liberă voie să-și mâne acolo vitele la pășune, fiind Feldrihanii îndatorați să ajute ledenilor la apărarea și scutirea vitelor. La cererea lor, Ilvenilor încă li-se lasă pentru 6 fl. anual hotarul dela Poiana Curcii (Kursche) până la Strâmba și până la »Thimes«.

Cu excepția unor incidente mai de puțină importanță tace apoi cronica până la 1722, când în 17 Aprilie se prezintă în fața magistratului primarul și câțiva jurați din lad și se plâng împotriva locuitorilor români din Ilva-mică și Feldru pentru »locul de ceartă de lângă Someș«. Iledenii produc — zic Bistrițenii — documente »valabile și clare« cari dovedesc, că pământul acela aparține comunei săsești lad și a fost lăsat numai în folosință pentru anumită arendă Feldrihanilor și Ilvenilor. Feldrihanii accentuează că ei au nevoie de un hotar și mai mare, însă — zice magistra-

tul — motivul acesta nu e destul de plauzibil ca să micșoreze valoarea documentului Iedenilor. Deci magistratul ordonă să rămână în vigoare dispozițiile documentelor »autentice«, iar Feldrihanii conform obiceiului vechiu să se mulțumească cu îndatorirea de-a plăti arendă. Iar după ce în 6 ani din urmă nu s'a plătit nimic, și timp de 3 ani pământul a rămas nelucrat, așa Româniile să plătească arendă numai pentru 3 ani.

În 19 Iunie 1722 iarăși se prezintă Iedenii cu o specificare a pământurilor arate de Feldrihani și cer, că precum au făcut-o străbunii, așa să le plătească și azi Feldrihanii Iedenilor arenda stabilită în contractele vechi. Feldrihanii cer să fie absolviți de plata arenzii pe șase ani, care și așa e trecută în prescripție, iar ei în acel timp au avut puțin folos din pământuri. Atunci magistratul, admitând că arenda pentru trecut e prescrisă fiindcă Iedenii niciodată n'au solicitat-o, somează pe Feldrihani să se țină de vechiul contract și azi valabil și să trăească în pace cu Iedenii. Iar pentru faptul că Feldrihanii au desconsiderat opreliștea de-ara și au semănat 33 locuri, primarului din Feldru i-se dictează pedeapsă de 12 fl., iar sătenilor cari au arat, câte 1 fl.

*

Cu toate că strict n'ar aparține la certele de hotar din chestie, totuși — fiind vorba și despre alte proprietăți pentru cari comunele românești amintite la începutul acestui studiu trebuia să se hărțuească cu vecinii lor sași — se vor menționa aci și cazurile litigioase pentru unii munți la cari ridicau pretenții nebazate Sașii bistrițeni. Aceștia adevărat după încorporarea Văiei Rodnei la Bistrița își asumau drept de proprietate și asupra unor munți ai satelor române someșene, încercând să-și statornicească acel drept, mai cu seamă din secolul XVII încoace, așa că la împărțirea munților între sate, ce se făcea aproape în fiecare an, în câteva rânduri magistratul Bistriței împărțise spre folosință munții românești și unor comune săsești.

În protocolul magistratual din 1722 aflăm la 21 Iunie plânsarea Sașilor din Dumitra că și din cauza munților au multe certe cu Rebrîșorenii. Aceștia reclamă *Poiana*, despre care Dumitrenii spun că e a lor, apoi își mână oile pe muntele »sășesc«

Bârla. Magistratul trimite delegați de ai săi împreună cu doi slobodnici cari să constateze starea reală.

La împărțirea munților din 7 Iunie 1724 magistratul ordonă că muntele *Cișa* să-l folosească Sângeorzenii împreună cu Sașii din Iad, și ca un caz tipic de insolență poate servi faptul, că în 12 Iunie 1733 împreună cu sătenii districtului valah se prezintă și Sașii din Iad în fața magistratului și cer să li-se distribue și lor munți.

Tot aci e de menționat încă un caz caracteristic, care dovedește pofta hrăpareță a Bistrițenilor de-a pune mâna pe moșii de ale Românilor din districtul nostru, pe cari în tot chipul încercau să-i iobăgească. Pe teritoriul unde azi se află comuna Ilva-mare, constituită numai pe timpul graniții militare, în vechime încă locuiau răsleți mulți Români numiți în protocoalele magistratuale tot Ilveni. Aceștia în 16 Noemvrie 1733 — de sigur de mare necaz și sub mare presiune — semnează în Bistrița următorul act infam:

Magistratul înainte cu 14 zile, în modul cel mai hotărît și învucând motive foarte grave, ne-a ordonat ca în răstimp de două săptămâni cu supunere să plecăm din Ilva în jos la satul Maieru, avizat nouă ca viitoare așezare; căci dimpotrivă ni se vor arde casele clădite pe Ilva. Ne-am fi și conformat acestui ordin, dacă nu eram împiedecați de cerealele adunate greu de transportat, precum și de iarna amenințătoare, când cu greu poți trăi pe spatele altor oameni. După ce am expus magistratului cu tot respectul imposibilitatea mutării, și totodată ne-am rugat de un termen mai lung pentru transport, așa ni s'a prelungit termenul până la Sângeorz, cu condiția că dacă unul-altul sau cu toții împreună nu ne vom duce cu toate ale noastre (mit Sack und Pack) în satul Maieru, atunci magistratul dela fiecare dintre noi să ia amendă de 30 fl. și să ne ardă toate casele aflătoare pe Ilva, împreună cu tot ce se găsește în ele. La ceea ce ne obligăm și spre credință cu toții semnăm: Ilieș a Ostati, Gavril a Ostati, Roman Galiș, Ionașcu Bochi, Simion Solcan, Vasile Sângeorzan, George Andrișoae, Ion Trupuș, Toma Mihoțoaii, Ignat Slăvoacă, Vasile Năsaudeanu, Ioan Dranca, Toma a Ion Tomi, George a Chiri, Ion a Gherasim Bochi, Grigore a Constantin, Gavrila a

Drăguța, Damian a Ilie, Ilieș a Ilie, Vasile Slăvoacă, Vasile a Longoci, Irimeie a Luțoai, Dănilă Strugar, Vasile Bota, Damian Dărăban, Dumitru Dărăban, Ion a Sonceneasa, Ignat Ciot, Dănilă Ciot, Todor Ciot, Toma Ciot, George Ciot, Ioan Ciot, Vasile Romănesi, Nichita a Tămaș, Ștefan Horga, Toma Moniți, Grigore Bozghi, Rusul Bozghi, Vasile a Damian, Toma Știglețoai, Precup Sângeorzan, Roman a Todor a Bori, Samuilă a Bori, Nicolae Robu, Ursu Chiruța, Teodor Găină, Todor a Constantin, Nichita a Tomi, Ion a Constantin.

N'am putut afla că în ce formă s'a executat acel ordin barbar, dar sigur au intervenit alți factori cari măcar în parte au zădărnicit și împiedecat intențiile asuprașilor; căci azi pe cele mai multe dintre amintitele familii le găsim în comuna Ilva-mare, și numai pe câteva în Maieru.

În ce mod autoritar și abuziv dispunea magistratul bistrițan de munții satelor noastre se poate vedea și din următorul caz:

În 15 Februarie 1753 se găseau în arestul orașului următorii trei Sângeorzeni: primarul Vasile Cordoș, Macavei Gagea și Scridon a Mecicului, despre cari »expeditor hungaricus« Ladislau Kereső, care în calitate de funcționar orășenesc luase procesul verbal cu acești săteni, spune că i-a deținut la cererea Sașilor din Iad. Aceștia adevărat acuzau pe Sângeorzeni că nu voesc să le plătească paguba ce au suferit cu pierderea alor 3 boi trimiși la pășune pe munții pe cari, la ordinul magistratului Bistriței, îi foloseau în comunitate cu sătenii din Sângeorz. În sfârșit magistratul îi dimise pe prizonieri cu condiția, să adune din sat 38 fl. Rh. cu cari să le plătească ledenilor paguba, altminteri iarăș vor fi închiși.

*

Incepe apoi ceartă și între Sașii din Pintic și între Feldrihani pentru un teritor care zace *între albia cea veche și cea nouă a Someșului*, și despre care — cum zice magistratul — Pinticanii produc o scrisoare »credibilă«, conform căreia acel teritor ar fi proprietatea lor, iar Feldrihanii încearcă să le conteste dreptul de proprietate cu vorbe neîntemeiate.

În 2 Aprilie 1753 se prezintă în fața magistratului sătenii din Feldru și Iad în chestia vechei certe de hotar. Feldrihanii declară următoarele: au auzit de la strămoșii lor că pământurile pentru

cari se ceartă cu Sașii, adică *Budinul* și celelalte locuri de lângă Someș, din timpuri străvechi au aparținut satului Feldru și *până la invazia Tătarilor în 1717 Feldrihanii le-au folosit fără de nici o arendă, ca proprietate a lor nereclamată de nimeni*. Dar ei nici n'ar fi putut să plătească după acele locuri și arendă și contribuții. Iedenii dimpotrivă afirmă că au scrisori care le asigură lor acea parte de hotar, și ei nu le-o mai pot ceda Feldrihanilor ca mai înainte căci D-zeu i-a sporit și pe ei, pe Sași, și vitele lor, așa că au nevoie de pășuni. Feldrihanii înșiși au nimicit contractul avut prin faptul că au tăiat lemne și au lăzuit mult teritor. Atunci magistratul le spune Iedenilor că totuș odată trebue să se facă învoire, deci îi sfătuește că pe anul curent să lase pământul Feldrihanilor pentru o anumită taxă; apoi se vor delega doi senatori bistrițeni cari vor citi scrisorile Iedenilor și vor porunci Feldrihanilor ca în baza documentelor de proprietate ale Iedenilor să se învoească cu aceștia plătindu-le o taxă anuală, iar hotarul din chestie să-l ceară totdeauna dela magistrat.

Fiind chemați Feldrihanii li-se împărtășește această soluție, cu adausul ca să nu-și facă înzadar cheltuieli, ci mai bine »să aibă vorbe bune pentru proprietari«, căci nici magistratul și nici o altă comisie nu le poate decerne hotarul Iedenilor.

Atunci Feldrihanii repetă ce au spus de atâtea ori că hotarul e al lor, nu vreau să cedeze și depun bani pentru ca să vină dela guvern rectificatori de granițe (reambulatori).

Magistratul hotărăște să trimită după Paști delegați la fața locului cari să judece cearta, iar Feldrihanilor li-se dă sfat să fie până atunci pe pace și să urmeze sfatul magistratului care va cerca să determine pe Iedeni ca să le dea pământ pentru o taxă anuală.

Feldrihanii din nou deneagă net să plătească vr'o taxă și zic că e suficient dacă plătesc dare după acel teritor.

În 24 Aprilie iarăși se prezintă în oraș atât Feldrihanii cât și Iedenii și acești din urmă se plâng acum magistratului pentru bătăile iscate în urma litigiilor pentru hotare. La întrebarea magistratului dacă Iedenii ar fi aplecați să lase pentru o taxă ca Feldrihanii să are Budinul, Sașii răspund că D-zeu i-a sporit și ei n'au moșii (!!), căci cel mai bun pământ al lor l-a dus apa,

deci s'au înțeles să țină teritorul din chestie pentru sine. Magistratul le dă sfat *că tocmai pentru că se tem într'atâta de Feldrihani* să le dea acestora cu contract o bucată de pământ în folosință, apoi comunică ambelor părți că delege pe senatorii Samuel Keller și Teodor Zigler, cari în prezența primarilor și alor 8 săteni din ambele sate vor examina pe loc terenul litigios.

În 9 Mai delegații magistratului raportează că dacă ledenii își vor îngădi arăturile pe Budin lângă Someș, Feldrihanilor tot le mai rămâne destul loc de drum spre a-și putea mîna vitele pe hotarul propriu. Totuși magistratul desfătuște pe ledeni să are în Budin iar dacă se vor putea înțelege cu binele, să dea pe lângă o taxă și Feldrihanilor una ori altă bucată de pământ. Iar acestor li-se spune că ei n'au drept de proprietate la terenul litigios, căci hotarul ledenilor merge până în Someș. Mai bine să trăească în pace, căci altminteri li-se vor măsura pedepse nu numai bănești ci eventual și trupești.

Apoi se citește pîra ledenilor că Feldrihanii i-au atacat pe pământul lor, deci pretind satisfacție și despăgubiri precum și gaj pe viitor că nu vor mai suferi bătăi și incendieri. La acestea primarul Feldrihanilor recunoaște că el poartă vina pentru cele întâmpalte, deoarece a fost în stare de ebrietate și-și luase în acea zi cu sine sabia pentru eventuală apărare. Magistratul ordonă ca primarul Feldrului să fie imediat arestat și legat în fiare, iar sătenii români cari au luat parte la acea bătae sângeroasă, să fie imediat aduși în oraș și pedepsiți.

Tot în aceeaș zi de 9 Mai — de sigur în scopul de a informa unilateral pe guvernul transilvan — membri magistratului în frunte cu primarul Stephan Seiwert de Rozenberg dresează un lung proces verbal, în care expunând istoricul certelor mai cu seamă dintre lad și »Földre sive Nyirmezö«, încheie cu aceea că pământurile de lângă Someș sunt toate proprietate »neîndoelnică« a Sașilor.

În 8 Iunie 1753 Feldrihanii adresează directorului fiscal Nicolae Endes următoarea jalbă scrisă în limba maghiară:

Az Méltóságos Urhoz Csik Szent Simoni Endes Miklos Urhoz Nemes Erdély Országa actualis Publicus Directorához mint kegyes Patronus Urunkhoz alázatos Instántiája a ben megirt Bestercze vidéki Nyirmezői Lakosoknak.
Méltóságos Director Ur! Nékünk Kegyes Pátronusunk!

Méltoztatott vala ugyan a Mlgs Ur az elmúlt Esztendőben bényujtott Instantiankot Istenes consideratioban venni és arra tött kégyes Indorsatioja által az Tiszteletes *Besztercei Mgtust igasságnuknak kiszolgáltatása aránt admonéálni*, mellyet mi az megírt Tit. Mgtust praesentaltunk is, lévén olly reménységünk hogy ha talán eszekbe fogják venni hogy Isten nekünkis parantsolt Patronust el nyomattatott igaságnukat serényebben kifogják szolgáltatni; de felette meg szomorittatánk mert a Mlgs Ur Indorsatiojat megolvassván az titulált Mgtus még tsak jó szót sem nyerénk, és nem hogy elfoglalt határunkat restituáltatta volna, sőt szintén a napokban tsak nem az *Falunk végén ujjab potentioria occupatit attentálván a Ládiak* s consequenter ezen helységünknek defensioja alkalmatosságával embereink a Szászokkal egyben verekedvén, áfelől hogy ők tették a Potentiát, sőt Judánkot is hogy az occupatitól tiltotta őket, ők kezdték előbb verni, mégis mindazáltal a Titulált Mgtus a mi Judánkot fogatta el és a mint haljuk Judánkot 80 Falunkat pedig 500 forintokig akarja meg dulatni, mely szerint Falustol mi mindnyájon egészszen elrémtünk, mert már az *Ládiak határunkban anyira beöttek*, hogy már Falunk két végeiről alkalmasint kilehetne a Határunkból lőni, annál inkább Deél felől a mi határunk volt az egész a Falunk szelyüg elfoglalták. Porrigályuk alázatosan a Mgos Urnak a magunk Inquisitóriáját is, melyből meg fogja a Mgos Ur látni, Successive a ládiak határunkba miként jöttek bé, és végre a magunk tulajdonunkrol hogy kezdettenek bennünket taxaztotni. Minékünk Mgos Director Ur a mi Előjáróinkhoz nintsen semmi bizodalmunk, sőt ha vagy az Mlgs Nationis Comes Urhoz vagy pedig a Mgos R. Guberniumhoz akarunk folyamadni, onnanis eltíltanak ezt adván okol hogy az Tit. Besztercei Mgtsnak Privilegiuma volna hogy sohováis per apellationem provokálni nem lehetne. Mi addig a mi Flséges Királyunk adóját egész hűségel praestaltuk és az Nemes Ország szolgatját is jó szível végben vittük, de maga a Mgos Ur meg itilheti hogy Határunktol enyire megfosztatottván kéntelenek lészunk olly helyekre szélyedni holott magunk is élhesünk, az eő Flsége Quantumát is légyen honnan meg fizetnünk, melyel elszéledésünket noha a mi Uraink nem igen bännák mint hogy gyakran Instántiáinkra ezt szoktát felelni: hogy *a portitot fizessük be s azontul menyünk a mere tetik*; de ugy remélyük, hogy ha ma mi holnap hozzánk hasonlok egy s más okbol turbáltatnak ez eő Flsége vivum aerariumánakis nem kitsin praejudiciumára esnék. Ujjabban is azért elnyomattatott igyünket a Mgos Ur Gratiojaban (kit Isten és az Király ez szerint az illyen elnyomattatnak gyámolgatására álitott elő) ajáljuk és Patrociniumat alázatosan várván maradunk

A Mgos Urnak
igen alázatos és egészszen eltsügget szolgálí
Besztercze Vidéki Nyirmezei lakosok közönségesen.

Directorul Endes scrie pe dorso acestea:

D. D. Cancellistis in Tnia Regio fiscalibus praesentibus intimatur; quatenus dum, et quando suplicantes penes praesentes eosdem requisiverint, habita oportuniiori et proximiori occasione, pro parte eorundem, Signanțer

ratione violentiarum ipsis, tam a Mgtu, quam etiam a privatis illatarum, formatis Utri punctis ad expensas eorundem Nomine Directoratus Inquirere et mihi repraesentare non intermittant. Sig. Csik Szt. Simon 8-a Iuny 1753.

Nicolaus Endes.

Intr'aceea vine în 7 Septemvrie o scrisoare dela comitele săsesc din Sibiu și dela konzilierul aulic Seeberg, ca până la sosirea acestuia în calitate de comisar pentru examinarea chestiei litigioase, atât Iedenii cât și Feldrihanii să se abțină dela orice ceartă ori bătae. În urmare magistratul hotărăște să scrie deputaților orășenești trimiși chiar atunci la Sibiu ca *»să apere privilegiile săsești, dar așa ca sărmanii contribuabili să nu fie enervați cu nouă cheltueli«*. Iar Feldrihanilor prezenți Ion Costinaș, Simion Nimigean și Gavril a Docii li-se spune ca consătenii lor să fie liniștiți până ce va sosi comisarul.

Dar se vede că Seeberg nu sosise pe când s'a fost anunțat, căci în 7 Noemvrie locuitorii celor două sate certate iarăș vin la Bistrița cu pâri și acuze, dar întorc acasă fără de nici o ispravă.

*

În 1755 începe *revolta Românilor someșeni împotriva magistratului Bistriței* și de acum Feldrihanii cu atât mai puțin sunt dispuși să cedeze din pretențiile, cari după convingerea lor erau numai juste. Cu toate acestea ei cer în 28 Martie 1757 dela magistrat ca Iedenii pentru bani și cu contract să le cedeze terenul litigios situat lângă Feldru. Delegații magistratului Samuel Keller și Conrad Dinges încearcă să înduplece pe Iedeni ca să le lase Feldrihanilor acel teren pe un an, fără ca faptul acesta să prejudice pentru viitor. Nu se face nici o învoială.

Celelalte sate românești încă încep acum să prindă mai mult curaj și se opun cu dârzenie vechilor asupritori.

Privitor la munți deasemenea continuă certele. Astfel în 25 Iunie 1758 se plâng Iedenii că voind să-și mână vitele pe muntele avizat lor, Valahii din Sângeorz le-au trimis știre să nu îndrăznească a păși pe muntele lor, căci de sosit poate vor sosi acolo, dar să vadă apoi cum vor întoarce acasă. Atunci magistratul hotărăște să trimită comisari în satele românești, cari să le explice acestora *»ilegalitatea«* procedului lor.

Iedenii însă totuși au încercat să-și mâne vitele pe muntele Sângeorzenilor, căci în 4 Iulie raportează Simion Friehm din lad magistratului că sosind Sașii la poalele muntelui Cișa, Valahii Sângeorzeni le-au strigat să plece de bună voe îndărăt, căci altminteri le vor mâna ei vitele în depărtări unde nu le vor mai vedea.

Tot astfel de vești primește magistratul și din alte comune săsești cari vreau să-și mână vitele pe munții Românilor someșeni. Așa că în 18 Iunie 1759, când Iedenii cer dela magistratul orășenesc să le avizeze munte, ei primesc răspunsul să se ajute cum vor putea în acest an, până se va rezolva procesul cu Valahii someșeni.

În anii următori situația nu se schimbă, ci dimpotrivă în preajma înființării graniței militare devine și mai acută. Așa în Iulie 1762 Măierenii îi împiedecă pe Sașii din lad când aceștia voesc să-și mână oile în munte, și peste tot în districtul românesc circulă porunca corifeilor să nu mai lase pe Sași la munți.

În 25 Iulie 1762 un Sas din lad aduce magistratului scrisoarea Capitanului Homburg, comandantul soldaților împărătești detașați atunci în Feldru, în care scrisoare căpitanul cere magistratului să li-se restituie Feldrihanilor opt boi prinși de Iedeni. Magistratul răspunde că li-se vor restitui, dacă sătenii români se vor împăca cu Sașii din lad și nu vor mai mâna vitele pe hotarul acestora.

În 11 Februarie 1763 i-se raportează magistratului că atât Ilvenii cât și Feldrihanii s'au opus soldaților grăniceri ai regimentului năsaudean nou înființat, cari primiseră ordin să tae crucile (semne de hotar), și i-au amenințat cu moarte; apoi că Ilvenii clădesc case pe hotarul Iedenilor, și chiar și casa pentru comandantul stațiunii. În urmare magistratul hotărăște să protesteze la locotenent-colonelul grănicer Dambrowka.

În 16 Martie iarăș e vorba despre crucile ridicate de grăniceri pe teritorul Iedenilor și Pinticanilor, despre cari cruci altfel se face amintire de repetite ori. Așa încă în 20 Februarie 1763 mandatarul Bistrițenilor, Iohan Friedrich Klein v. Straussenburg, scrie din Sibiu magistratului, că însuși generalul-comandant auzind despre aceste cruci a zis că *»astfel Valahii cu crucile lor pot ocupa în scurt timp nu numai terenul până la orașul Bistrița, ci chiar și întreagă țara«*.

Exactorul (revizorul de compturi) Michael Frühm și încă alți locuitori sași din Iad raportează în 30 Martie magistratului, că atât locot-colonelul grănicer Raschütz cât și locotenentul Schmied von Eisenberg au cerut satului să lase Budinul, pentru o taxă, Feldrihanilor. Iedenii însă au declarat că pentru anul co-rent nu se pot lipsi de acel teren; sunt aplecați însă să le lase Feldrihanilor *Stârciul* pentru o arendă anuală de 5 fl. Rh.; iar vicecolonelului îi lasă pentru 1 fl. 24 cr. *Valea Târgului* cu 10 care de fân. Magistratul delegă pe senatorul Franck și pe arhi-varul Hennrich să perfecționeze chestia.

În 23 Aprilie senatorul Schankebank raportează magistratului că Feldrihanii ară pe hotarul Pinticanilor și că Românii din Vă-rarea și Rebrîșoara fac mari pagube cu vitele pe hotarul Sașilor din Dumitra. Magistratul face arătare colonelului grănicer baron Schröder, care după ce citește de altă parte pâra lui Iacob Măierean din Feldru împotriva Pinticanilor, somează pe magistratul bistrițan să delege pe secretarul Ziegler la Năsăud ca să fie față la cerce-tarea plânsorilor contra Vărărenilor și Feldrihanilor.

Exactorul Frühm din Iad întreabă în 9 Mai pe magistrat dacă cele 3 sate săsești: Dumitra, Pinticul și Iadul ar putea să prezinte generalului comandant *Bucow* un memoriu în care să-l roage ca să li-se interzică grănicerilor români învecinați de a-le ruina Sașilor hotarul și pădurile. Magistratul răspunde să i-se dea lui memoriul, care prin delegații orașului va fi înmănat generalului.

În 17 Mai i-se raportează magistratului că tot mai stau cele 3 cruci de lemn ridicate pe hotarul Iadului, și încă nu la cimiti-rul românesc dinspre Ilva, ci la locurile pe cari încearcă să le revendice pentru sine Ilvenii. Și chiar dacă ar fi la cimitir, nici pe acesta n'au să și-l însușească Valahii »in fundo saxonico regio«. Iar tot atunci exactorul Frühm din Iad denunță pe Vala-hul Iacob, că iarăș ară pe teritorul Pinticanilor și spune fără sfială că se mută acolo »mit Sack und Pack«, cu toate că loco-tenent-colonelul i-a interzis să îndrăznească de-a ara acolo. Iar în 20 Mai tot Frühm se plânge că Feldrihanii mână oi pe hotarul Iedenilor și ridică stâni. Apoi Dumitrenii acuză pe Rebrîșoreni și pe Vărăreni că în continuu își pasc vitele pe teritorul »săsesc Times«.

În 1 Iunie Sașii din Dumitra adresează magistratului jalba privitoare la muntele Bârla, despre care zic că înainte cu 231 ani, în 1532, un locuitor sas din Dumitra l-a »cumpărat« în toată regula, iar înainte cu 200 ani, adică în 1563, un descendent al acestui l-a »dăruit« întregului sat Dumitra. Satul lor până în prezent l-a folosit necontestat, așa că Rebrîșorenii — dacă voiau să folosească o parte din munte — o cereau și plăteau pentru dânsa Dumitrenilor. Aceștia nu pot exista fără de Bârla, având multe vite și satul lor fiind sărac de apă. Pretinsul document de cumpărare și cesiune îl vom vedea mai la vale.

În 26 Septembrie locot.-colonelul Dambrowka împărtășește magistratului că locotenentul grănicer Schmidt este delegat să aplaneze certele de hotar dintre Pintic, Iad și Feldru, deci Sașii să-și trimită mandatarii la Feldru, ca să se poată cerceta și motivele bătăii dintre Ștefan Cute și păstorii sași ai Pinticanilor.

În anul următor 1764 când Iedenii nu mai voesc să lase Budinul Românilor Feldrihani, locot.-colonelul Iohann von Dambrowka scrie în 28 Martie comandantului brigăzii în Cluj dându-i informația că deși Iedenii nu pot fi forțați să dea în arendă terenul, dar Feldrihanii având mare nevoie de el, *e numai just să-l folosească*, după ce și așa Sașii din Iad au putut să se lipsească de el într'un atât de lung șir de ani. Iar când Feldrihanii din nou cer Budinul, dar Iedenii nu voesc să renunțe la el, atunci vicecolonelul Enzenberg, urmașul lui Raschütz, scrie magistratului în chestia Stărciului și Budinului, că Iedenii totdeauna le-au lăsat pe aceste Feldrihanilor, și că în două rânduri când în lungul șir de ani anteriori le-au lucrat înșiși, *recolta de fân și cereale n'au putut-o duce acasă ci au vândut-o Românilor someșeni*, deci Sașii n'au nevoie de acele pământuri. Mai apoi, în 5 Mai, Enzenberg scrie în ton aspru magistratului că *se lucrează cu mișelie* (es steckt Büberei dahinten) și că Feldrihanii pe lângă plățirea unei arenzi convenabile vor ara și sămâna acel teren. Dacă însă Sașii Iedeni vreau să-l are înșiși, s'o facă aceasta. Somați să se declare, Sașii din Iad zic că lor li-e imposibil să-l are, dar nu-l pot lăsa să-l are nici alții căci le trebuie de pășune pentru vitele lor, și spre acest scop îl vor și îngrădi. Când apoi colonelul Schröder din Bistrița le împărtășește că va face pași la Maiestatea Sa să fie cumpărat Budinul dela Sași și

să fie dat Feldrihanilor, cărora li-e imposibil să existe fără acel teren, Iedenii produc două copii de documente: unul dela Voevodul Stiboriu, din 1412 și altul dela Regele Sigismund din 1414, din cari ar apărea că Someșul este granița proprietății satului Iad. Atunci colonelul Schröder ordonă să se caute documentele originale și să fie prezentate comisarului imperial generalului Siskovici.

În 30 Mai Iedenii din nou se plâng că grănicerii le-au prins din Budin 3 cai, apoi pasc cu vitele Fața și Valea Târgului, unde e țarina. De aceea și ei prind în 30 Iunie 19 vite de ale Feldrihanilor, pentru ce aceștia mai prind 12 vite de ale Sașilor și acum fiecare parte pretinde dela magistrat și dela comanda regimentului grănicer să i-se estradea vitele. Atunci vicecolonelul Enzenberg din Năsăud, încearcă să aplaneze chestia și trimite Iedenilor totodată 2 fl. pentru fânul din Valea Târgului, lăsat antecesorului său locot.-colonelului Raschütz, apoi mai trimite 16 fl. ca Budinul arat să fie lăsat Feldrihanilor.

Într'aceea continuă cearta și pentru munți. Astfel Dumitrenii cer în 30 Iunie 1764 dela locot.-colonelul gănicer Dambrowka desdăunare pentru pagubele ce au suferit Sașii »pe muntele lor Bârla« din partea Rebrîșorenilor; iar în 12 Iulie locot.-colonelii Enzenberg și Dambrowka declară că și chestia muntelui Bârla vor supune-o hotărîrii generalului Siskovici. Acesta în 26 Iulie ordonă că până la hotărîre definitivă deocamdată să mîne și Sașii vite în munți, însă numai cu prealabila știre și învoire a comandantului regimentului năsăudean. Iar dacă Iedenii nu se conformează acestui ordin, să fie arestați.

*

În 22 August 1764 îi sosește magistratului Bistriței ordinul guvernial — semnat în 9 August de contele Andreas Hadik comandant general și prezident al guvernului transilvan, precum și de secretarul guvernial Anton Balo — conform cărui curtea a dispus să se statorească definitiv granițele dintre Valea Rodnei și teritoriile învecinate. Spre acest scop sunt delegați comisarii: contele Adam Vaș, Iosif Beldi și Michael Hannenheim.

Era acum vorbă nu numai despre terenul litigios de lângă Someș, ci Feldrihanii ridicau în 21 Septembrie pretenție și la o

bucată din hotarul Saşilor pinticani. Iar până în 29 August i-se aşternură baronului Siskovici încă următoarele reclamaţii:

Rebra mare cerea să i-se restituie muntele numit Bulgăr ocupat de Rebrişoreni. Aceştia pretindeau muntele Bârla ocupat de Saşii din Dumitra. Năsăudul şi Salva se plângeau că Saşii din Terpiu invadează şi uzurpează munţii Mihăiasa şi Izvorul mare, proprietate a satelor româneşti. În sfârşit Filimon şi Filip alui Macavei a Popii, grăniceri din Mocod, pretindeau să li-se restituie 8 jugere de pământ cari li s'au luat şi vândut prin primarul bistriţan Klein atunci când tatăl lor a plecat la Viena în cauzele Districtului valah.

Amintita comisiune a lucrat la faţa locului până la finea anului 1764 şi a făcut raport despre graniţele stabilite, se'nţelege nu prea în favoarea grănicerilor. Dupăce s'au născut însă nouă controverse, cu aprobarea curţii la începutul anului 1765 s'a făcut o nouă reambulare a graniţelor.

*

În 16 Ianuarie 1765 Dumitrenii ridică jalbă că Rebrişoreni clădesc o moară pe teritorul săsesc, nu departe de *Piatra Vânăta*. Despre această moară se face adesea pomenire, şi cutoatecă magistratul Bistriţii în 23 Aprilie constată că e vorba despre o moară dărâmată, Dumitrenii susţin că actualii proprietari voesc s'o reclădească şi să ocupe pentru ea şi mai mult teren.

În 20 Aprilie magistratul bistriţan roagă pe baronul Enzenberg să ordone *nimicirea crucilor* pe cari din nou le-au ridicat Valahii pe teritorul ledenilor şi adică: una din jos de Ilva pe drum spre Feldru, alta la trecere spre Budin şi a treia în Valea Târgului. Aceste cruci, după spusa exactorului Frühm din lad, au fost ridicate în 1762 la ordinul călugărului Maior (*Pater Gregorius Maior*, mai apoi episcop), care — conform mărturisirii lui Rus Pătraşcă din Pintic — »a mers în caleasca sa dela un loc la altul, unde s'au ridicat crucile«.

Este interesant răspunsul dat de Enzenberg, din Feldru, în 27 Aprilie 1765, în care zice că la amintitele locuri indicate cu cruci comisiunea reambulătoare nu s'a exprimat hotărît faţă de graniţe; apoi crucile s'au ridicat în timpul antecesorilor săi: Ra-schütz şi Dambrowka. Iar aserţiunea magistratului că acele cruci

în timpurile mai vechi n'au existat, n'are multă valoare, »*căci pe atunci, cât au fost în jugul săsesc, Valahii erau siliți să danseze pe placul stăpânilor lor sași*« și nu se poate susține că terenul din chestie a fost teritor curat săsesc. Așa stă și cu Budinul, despre care încă nu se poate hotărît spune ce fel de teritor a fost, dupăce Valahii erau necesitați să sufere orice (sich gefallen lassen) din partea magistratului pe care se răzimbau Sașii Iedeni cu pretențiile lor nedrepte.

În urma acestei scrisori magistratul constată într'un act comunicat cu deputații trimiși la Sibiu cu diferite plânsori, că »procedeul baronului Enzenberg l-a consternat și i-a luat tot curajul și senatorilor le curg lacrimile din ochi în situația aceasta precară«.

Deputații Bistrițenilor se și plâng la comandantul general de tratamentul disprețuitor (verächtlich) din partea lui Enzenberg, și — dupăce roagă să fie instalat orașul în posesiunea deplină și în drepturile avute și față cu moara din Nușfalău, căci doar cesiunea Nușfalăului, Sântioanei și chiar și a Văii Rodnei s'a făcut cu »expresa condiție« ca toți grănicerii din mahalalele orașului, din districtul săsesc și din cele două sate amintite, să fie permutați — din nou insistă să fie depărtate susnumitele cruci.

*

În 1 Iunie se plâng Sașii din Iad că boii cari au păscut în Budin, împreună cu păstorul, au fost duși în Feldru unde acestuia i-s'au măsurat 30 bețe; iar Sașii din Dumitra au căpătat poruncă dela unii grăniceri să plece cu ciurda de boi din Tinoasa, căci altminteri vor păși ca și Iedenii.

În 4 Iunie exactorul Michael Frühm raportează magistratului că Sașii din Iad și Dumitra au hotărît să plece la Sibiu cu jalebele împotriva grănicerilor, și mai cu seamă pentru Budin și Tinoasa, deoarece văd că toate apelurile lor la comanda regimentului sunt zadarnice. Cu toate acestea însă Iedenii în 5 Iunie roagă iarăși să li-se avizeze munte pentru păscut, iar magistratul hotărăște să se adreseze vice-colonelului Enzenberg ca acesta să ia în considerație atât rugarea Iedenilor cât și a altor Sași cari, pe lângă plățirea unei taxe, intenționează să-și mâne boii în munți.

În 17 Iunie raportează magistratului săteanul Thomas Frühm

din lad că trei turme de oi ale livenilor au păscut și făcut mare pagubă pe hotarul Sașilor, mai ales pe Tăușor; iar în 24 Iunie Sașii dimitreni se tânguesc că grănicerii din Rebrîșoara au păscut întreg muntele Bârla, pe cari »Sașii din timpuri imemoriale l-au posedat în mod legitim«, și când ei au denunțat cazul locot-colonelului Enzenberg, acesta în loc să-i »mângăe«, i-a somat să producă hrizoave în baza căror le-ar aparține muntele Bârla ca proprietate. Tot în acea zi primește primarul orașului o scrisoare din Sibiu în care e încunoștințat că Sașii din lad, Pintic și Dumitra nu și-au putut așterne plânsorile împotriva grănicerilor.

În 3 Iulie se plâng Dumitrenii că grănicerii și-au mănât vietele pe teritor săsesc oprit, și când păzitorul sas a voit să le ia zălog, i-au luat bățul din mână, l-au bătut și urmărit cu săbiile scoase.

În 12 Iulie somează baronul Enzenberg pe magistrat să dispună ca Sașii iedeni să le dea grănicerilor partea care li-se cuvine din fân, altfel căpitanul Sily le va lua fânul cu forță; iar în 17 Iulie tot Enzenberg cere din nou documentul autentic privitor la muntele Bârla reclamat de Dumitreni; apoi pretinde satisfacție pentru o expresie »infamă« folosită de Sașii din Beșineu într'un memoriu; în sfârșit avertizează pe magistrat să nu permită ca birăii satelor săsești să șicaneze pe grăniceri.

Conținutul acestei scrisori urmează mai jos între actele și memoriile lui Enzenberg, iar documentul »autentic« privitor la Bârla, magistratul îl trimite vice-colonelului. Iată-l:

Nos Gaspar Pellio Iudex, Petrus Rener, Gregorius Daun, Martinus Lernescher, Albertus Sutor, Iohannes Gro, Petrus Meld, Leonardus Werner, Martinus Sutor, Niculaus Faber, Urbanus Veidner, Georgius Corrigiator et Michael Lynczig iurati cives Civitatis Bistriciensium memoriae commendamus tenore presentium, universis quibus expedit signific. Quod nobis in domo nostri Consistorii una Congregatis, in nostram praesentiam accesserunt: Discreti viri Iohannes Veident Senior provincialis et possessionis M. Demetrii Grebio Philippus Gyrescher et Urbanus Teubel iurati Cives, nominibus et in personis Universorum inhabitatorum M. Demetrii una secum adducentes et coram nobis statuantes Circumspectum Ieronimum Pellionem concivem nostrum, nobis debita cum instantia supplicantes quatenus Ieronimum istum super quodam negotio porcionis possessionariae in territorii Rebre minoris existens et habitae ad sedis nostrae consuetudinem interrogare, ac tandem super fassione pro memoria et cautione, literas nostras testimoniales, ipsis et

eorum heredibus concedere dignaremur. Nos vero unicuique in iustis et legitimis causis et petitionibus inservire et auxilio esse cupientes supra dictum Ieronimum Pellionem, more solita interrogavimus qui ad puritatem conscientiae suae fassus est in hunc modum: Quomodo ipse non coactus, nec persuasione aliqua induclus, sed libera ac spontanea voluntate, porcionem suam possessionariam montem videlicet quendam elaboratum et aptum ad pascenda armenta, vulgariter Börle vocatum, in territorio Rebre minoris existentium, ad fluenta Rebre maire adjacentem, qui fluvius ex venis ejusdem montis profluit, quem Pater suus Simon Greb a tribus fratribus Thoma Lazar, Thoma Theodor atque Zasul propriis pecuniis emptam, per longos annos prout literae in pargameno confectae et sub sigillo Civitatis emanatae in Se continent, possedisset et tenuisset, post patris vero abitum ipse et sui fratres eundem montem, absque ullo impedimento quoque usque hodie tenuissent et possedisset, iam jam communitati M. Demetrien donasset et contulisset, prout donaret et conferret, etiam de praesenti cum omnibus utilitatibus, ex inde provenientium, utentium, tenentium et possidentium, nullum lus nullamque juris facultatem in eo sibi reservantium; Nos itaque accepto testimonio praescripto petitionibus praefatorum exponentium tanquam iustis et legitimis, comuni iustitia svadente locum dentes, pro memoria nei istius eisdem exponentium et cunctis inhabitatoribus in M. Demetrio ab eorundem posteritatibus nos literas testimoniales Sigillo Civitatis majori et autentico appenso comunitas dandas duximus.

Dat. Bistricie die Undecima Mensis Marcii A. Domini Milesimo quingentesimo sexagesimo tertio.

Cât de strict proceda locot-colonelul Enzenberg față de grănicerii cari comiteau vr'o crimă cât de mică, se vede din raportul d. d. 24 Octomvrie 1765 în care căpitanul-auditor Urli constată, că după grănicerul *pedepsit cu moarte pentru furtul din lad* n'a rămas nici o avere mobilă din care s'ar putea restitui paguba, iar moșia rămasă este teritor militar împărătesc, care nu poate fi atins. Dintr'o notă protocolară a anului 1764 aflăm că în 3 Octombrie Enzenberg împărtășea magistratului bistrițan despre o executare »cu tăerea capului și spânzurare« (Köpfen und Henken), ce era să se săvârșească Sâmbăta în 6 Octomvrie 1764 în Feldru și cerea spre scopul acesta expediarea călăului orășenesc. Tot în aceiaș zi magistratul răspunse următoarele: Am dat ordin călăului (Scharfrichter) să plece în 5 c. la Feldru în scopul indicat. Deoarece el însă n'are bardă, îi vom da pe cea a orașului. Dar observăm că de câte ori se împrumută această bardă în comitatele vecine ori garnizoanei militare din oraș, totdeauna

cassa alodială orășenească încassează ca taxă suma de 1 fl. Rh. 21 cr. pe care o cerem și dela districtul militar rodnean.

E de notat că aproape toate scrisorile lui Enzenberg dela finea anului 1764 și începutul anului 1765 sunt datate din Feldru, ceea ce dovedește că în acel timp comanda regimentului nostru grăniceresc rezida în acea comună, și numai mai târziu s'a mutat la Năsăud.

Dintr'o scrisoare a lui Enzenberg adresată în 27 Iulie 1765 magistratului reese că Dumitrenii au mânăat din Tinoasa multe vite de ale Vărărenilor. Conform jalbei Dumitrenilor apoi vice-colonelul sâtul de atâtea hărțueli, a citat în 20 Februarie 1766 pe câțiva Sași bătrâni din Dumitrea la Năsăud și le-a declarat că nu mai permite să semene Dumitrenii în Tinoasa ori să-și mâne acolo vitele, căci el a acordat acel loc grănicerilor. La caz dacă Sașii nu vor respecta ordinul său, ușor se poate întâmpla să fie împușcați împreună cu vitele lor, ori cel puțin să fie vărsări de sânge.

În 24 Martie 1766 sașii Paul Stenzel și Thomas Widmann din Iad, în calitate de delegați ai satului, raportează magistratului că grănicerii din Feldru au împărțit ieri, în prezența unor ofițeri, întreg Budinul, ceea ce au văzut și funcționarii săteni Mathias Fuhrmann și Mathias Klee, cari au auzit totodată că grănicerii vreau să împartă azi și »Tinoasa Dumitrenilor«. Indată după aceea în 3 Aprilie raportează exactorul Michael Frühm din Iad că Feldrihanii parte au arat parte au și semănat șesul Budin cum a văzut însuși Thomas Engler.

E de remarcat aci raportul pe care în 29 Aprilie 1766 senatorul Michael Hennrich îl face magistratului Bistriții, împărțându-i că în 23 Aprilie grănicerii au gravat în Piatra Vânăată *simbolul grăniceresc*: »*Virtus Romana rediviva*«.

BCU Cluj / Central* University Library Cluj

Chestia terenurilor litigioase intră însă acum într'o nouă fază. Sosise adică în 10 Aprilie ordinul guvernial d. d. 30 Martie 1766 cu decisul curții din Viena, că terenurile șesoase de lângă Someș, pe cari le dețin Sașii din Iad, Pintic și Dumitra, împreună cu coastele împădurite până la vârfurile dealurilor să fie cedate,

cu o despăgubire, Maiestateii Sale în scopul promovării statului grăniceresc. În aceeași zi și sosi în Bistrița căpitanul Magdeburg trimis de generalul Siskovici la magistrat ca acesta să delege un comisar, care — împreună cu cancelariștii fiscali așteptați să vină peste câteva zile — avea să plece la Someș spre a fi prezent la măsurarea terenelor amintite.

La acestea primarul Bistriței convocă adunarea centumvirilor orașeni în fața cărora delegații amintitelor 3 sate săsești declarară că și chiar la caz dacă orașul Bistrița ar fi dispus să cedeze numitul teren, ei, sătenii sași ai celor trei sate, nu abstau »dela dreptul lor«, nu cedează nimic și sunt gata să meargă cu jalbă până la tron, căci ei fără de acel teren nu pot exista. Când primarul orașenesc Iohann Friedrich Klein v. Straussenburg împărtăși în 12 Aprilie hotărîrea satelor săsești generalului Siskovici, acesta imediat ordonă căpitanului Tesch să plece în ziua următoare la fața locului și după ce va constata numirile culmilor ce stau față în față, să schițeze și descrie situația întregului teren de lângă Someș, împreună cu văile dintre dealuri.

În ziua proximă, adică în 13 Aprilie, primarul Klein împărtăși Sașilor delegați din Dumitra, Iad și Pantic, — între cari se găsea și exactorul Frūhm din Iad — hotărîrea generalului Siskovici că deacum înainte niciun Sas să nu cuteze a trece, nici în persoană nici cu vitele, granițele fixate ale terenului de lângă Someș, căci dimpotrivă va fi deținut și vitele vor fi confiscate. Dacă satele săsești se vor declara în alt fel și se vor purta așa cum se cuvine supușilor față de Maiestatea Sa, atunci excelența sa a promis că va interveni să li-se permită Sașilor un drum, pe care aceștia să-și poată mîna vitele la adăpat în Someș.

Delegații satelor săsești însă nici acum nu erau dispuși să cedeze zicînd că în acest caz satele lor »sunt necesitate să se împrăstie«, și ei nu cred că Maiestatea Sa împărăteasa, după ce le va cunoaște toate motivele, să nu le arate grația și bunăvoința ei de mamă mult proslăvită.

Primarul și magistratul orașului cu toate acestea îi sfătui pe săteni să trimită câte doi delegați din fiecare comună, cari împreună cu mandatarul orașului senatorul Michael Hennrich și cu un membru al comunității să fie prezenți la măsurarea terenului,

ca nu cumva — dacă terenul totuși va trebui să fie cedat — conscripția și măsurările făcute în absența lor să cauzeze pagube orașului și celor trei sate săsești.

În 21 Aprilie și sosi ordinul guvernial privitor la propoziția făcută curții de către generalul Siskovici și de Michael Bruckenthal în calitate de delegat național săsesc, că adică *să fie cedată fața de lângă Someș până la poalele dealurilor*; iar acum Sașii plănuiau cum să scoată echivalent cât mai mare.

Cu toate ordinele generalului privitoare la granițele de observat, Sașii ledeni neluându-le în seamă, trecură pe hotarul Feldrihanilor cu boii, și încă ei se plângeau în 4 Iunie magistratului, că grănicerii nu voesc să le extrădea vitele până ce nu vor plăti de fiecare bucată câte 15 cr. și până când nu vor plăti și pentru 100 boi, trecuți încă mai de mult peste mejdinele stabilite, suma de 6 fl. Rh. și 6 merțe de porumb.

În 25 Aprilie sosiră cancelariștii comitatensi încredințați cu măsurarea terenului; dar chiar și după efectuarea acestei lucrări nu mai încetau certele. E aproape ridicol că după un an, în 29 Aprilie 1767 iar începeau să protesteze cele trei sate săsești și să roage pe colonelul Enzenberg ca grănicerii »să abstea« delă ocuparea terenului de lângă Someș. Colonelul le răspunse că granițele s'au statorit în prezența delegaților orașului și s'au confirmat de curte. Totuși magistratul cu hipocrizia sa mai întrebă pe delegații satelor chemați la oraș, dacă atunci când au făcut cancelariștii măsurările, Sașii au cedat terenul în toată forma și și-au dat învoirea la stabilirea granițelor; la ceea ce delegații răspunseră că nicidecum nu s'au învoit, dar au fost siliți să fie prezenți. Deci iarăși cu toții hotărîră să protesteze la vice-colonel accentuând că ei niciodată n'au cedat și nici n'au putut ceda terenul. La acest protest Euzenberg le răspunse în 29 Aprilie »*că acum pot să protesteze cât vor voi; el are să se fină de ordinele și dispozițiile curții*«. BCU Cluj / Central University Library Cluj

Urmează un nou exemplu de judecată imparțială a vice-colonelului Enzenberg. Când Dumitrenii se plânseră în 22 Iunie 1767 că Rebrișorenii au trecut pe teritorul lor și când i-au amenințat, aceștia au tras săbiile și i-au alungat pe Sași; Enzenberg nu se opri până ce nu constată cu mare greu faptul și în 26

Octomvrie pedepsi pe Rebrișorenii cari au cauzat pagubă, cu plătitura sumei de 18 fl. 11 cr. iar pe 11 dintre ei lasă să-i bată cu nuele. Dimpotrivă când Dumitrenii se plânseră în 15 Ianuarie 1768 că au fost bătuți de Vărăreni și li s'au luat de către aceștia două puști, vice-colonelul Enzenberg constată în 29 Ianuarie că Sașii Dumitreni au pricinuit bătaia și ceru dela magistrat să se constateze faptul și printr'o comisiune mixtă.

În 9 Ianuarie 1769 magistratul scrie comitelui săsesc Samuel Bausnern și lui Bruckenthal la Sibiu rugându-i să intervină la guvern în favoarea celor trei sate săsești. Iar în 4 Mai citează pe delegații acestor sate și-i întreabă dacă e adevărat că ledenii au dat grănicerilor pământ pentru arendă de 500 fl., și dacă tot așa au făcut și celelalte două sate săsești. Le reproșează că ei deci n'au nevoie de terenul litigios de lângă Someș dacă mai pot da și alt pământ vecinilor. Atunci ledenii și Pinticanii răspund că din partea grănicerilor s'au făcut toate încercările să capete dela Sași locuri în arendă; în Pintic a fost locotenentul grănicer Lauterbach, în Iad alți grăniceri cari au cerut arături și livezi pentru orice plată; iar maiorul Cossimelli a lăsat să-i bată pe acei grăniceri, cari mutați de-a stânga Someșului nu și-au dat destulă osteneală să lăzuească.

Între alte plângeri ridicate de magistrat la guvern este și cea din 17 Februarie 1769 că vice-colonelul Enzenberg a lăsat să se taie lemne din pădurile satelor săsești pentru o casă de clădit *lângă podul dela Năsăud*, ca în ea dulgherii să se poată scuti de frig și să poată lucra mai bine la pod.

În 27 Noemvrie 1769 Sașii din Dumitra speriați raportează magistratului că grănicerii ar intenționa să rupă șesul situat la stânga Someșului prin construirea unui nou jghiab pe sub deal, pe unde să-și ia Someșul alt curs.

Dintre evenimentele anului 1770 merită să se amintească hotărîrea celor trei sate săsești ca să trimită — la îndemnul magistratului — o deputație la Împărăteasa Maria Terezia, căreia să-i expună toate doleanțele împotriva grănicerilor români vecini. Deputații au fost primarii sași Frim din Iad și Lutsch din Dumitra. Despre ei și audiența lor un farmacist Langsfeld din Viena, care avea de soție o bistrițancă, scrie cu data de 5 Decemvrie 1770

următoarele: Cei doi primari l-au rugat cu insistență să le ajute lor și Bistrițenilor în situația lor precară, însă chestia e anevoioasă, deoarece Împăratul Iosif nu voește să audă de nimic alta când e vorba de miliție. După multă oboseală și alergare s'a putut câștiga o audiență la Împărăteasă pe ziua de 2 Decemvrie 6 ore seara. Țăranii sași îngenunchiară în fața domnitoarei, iar Langsfeld se așează lângă camerarul de serviciu după o perdea ca să le poată ajuta și șopti Sașilor la caz dacă de spaimă și cutremur nu vor putea scoate vr'o vorbă. Frim însă a predat jalba destul de bine. Cu toate acestea Sașii cu greu își vor recăpăta pământurile reclamate, căci Împăratul nu cedează; și chiar și Împărăteasa să fi zis în consiliul de azi: *»Cum pot să rup din mâinile militarilor ceva ce fiul meu, Împăratul, vrea necondiționat să aibă«*. Ba spre consternarea celor doi deputați, s'au auzit și glasuuri cari sfătuiau, că mai bine ar fi să se militarizeze întreg districtul Bistriții, și *locuitorii sași să fie transportați în alte locuri*.

În Dumineca proximă în 9 Decemvrie delegații sași fură primiți din nou în audiență, acum nu numai de Împărăteasă ci și de coregentul Iosif. Cu prilejul acela iarăși scrie sus amintitul Langsfeld: Cauza situației precare privitoare la terenul de ceartă pare că este un raport »incorect« făcut locurilor înalte. Exc. sa baronul Bruckenthal, patronul Bistrițenilor își dă toată silința în chestie, însă consilierul von der Mark e potrivnic. Acesta îi spuse lui Langsfeld și lui Lutsch că *a rupe ceva din mâinile dracului, ale fiscului și ale miliției, între circumstanțele actuale, înșamnă a prinde fumul cu mâinile*. Satele săsești au dreptatea pe partea lor, în fața lumii, însă *protecția oferită de împărat miliției trece peste ori cari alte considerații*.

După ce certele și bătăile în terenul litigios nu conținesc, magistratul ordonă în 4 Ianuarie 1771 în scris Sașilor din cele trei sate că spre a evita și mai mari nenorociri, să nu cuteze a nimici movilele construite din nou de grăniceri. Totuși în 21 Februarie trebuie să se trimită comisie în chestia boilor Rebrîșorenilor prinși de Dumitreni, din partea orașului vice-notarul D. Henrich și secretarul Georg Gellner, iar din partea grănicerilor maiorul Cossimelli, cari constată că boii au fost prinși pe hotarul grănicerilor, deci trebuie să se restituie. Tot așa constată în 26 August

și maiorul Toussaint că este neîntemeiată plângerea Sașilor din Iad împotriva Ilvenilor pentru caii prinși de aceștia. Li se dă ordin Iedenilor să facă îngrădituri pe Valea Lungă și Valea Suciului ca vitele să nu poată trece și face pagube grănicerilor.

*

Intr'aceea în Aprilie 1771 sosise așa numita comisiune Telekiană, delegată pentru de-a aplană vechiul diferend și a statui granițele între comunele românești și săsești. E semnificativ că magistratul scrie satelor săsești să se gâtească de-a face o primire »bună« comisie, iar pentru contele Paul Teleki, fișpanul comitatului Dobâca care prezida comisiunea, să stea totdeauna gata o căruță *»pentruca să nu-l desguste și să se cauzeze astfel și mai mare pagubă comunelor Dumitra, Iad și Pintic«* ; în sfârșit despre toate cele ce se întâmplă în chestie informează imediat pe cancelarul baron Bruckenthal în Sibiu, care mai apoi în scrisoarea din 13 Decembrie și promite că va face tot ce-i stă în putere în favoarea comunelor săsești.

Auzind primarul orașului că membrul comisiunii Andreas Hahnenheim are un proiect gata în materia procesuală, trimise în 16 Septembrie la el pe vice-notarul orașenesc să-l iscodească și eventual să împiedece așternierea proiectului. Acesta află că proiectul nu e aprobat întru toate de prezidentul Teleki, deci după ascultarea satelor și examinarea minuțioasă a terenului, toate actele și eventualele proiecte vor fi expediate la Viena Maiestății Sale.

Lucrările acestei comisiuni au durat mai mulți ani, înlocuit fiind mai apoi prezidentul Paul Teleki prin contele Adam Teleki cunoscut ca mare dușman al Românilor.

În anul 1772 — îndată după încăerarea iscată în 7 Martie între Pinticani și Neposeni, cu care prilej un grănicer fu rănit cu un glonț de pușcă — aflăm comisiunea întrunită la 27 Aprilie în Posmuș în castelul contelui Teleki unde se prezintă și primarul Bistriței care în 28 Aprilie raportează magistratului următoarele: Comisiunea a primit dela curtea Vieneză ordinul să-și dea opinia că la caz dacă terenul litigios ar fi să se cedeze grănicerilor, atunci în ce mod convenabil s'ar putea despăgubi cele trei comune săsești. Propoziția contelui Teleki era: că Dumitrenilor să

nu li-se ia nimic, ci să se rupă din hotarul grănicerilor din Ilva — cari și așa posed mai mult teren de cât au nevoie — atât cât ar avea să cedeze Sașii din Iad și Pintic, cari să fie despăgubiți cu bucată ruptă dela Ilveni. Mai departe, pentruca Sașii Pinticani să rămână cu hotar rotunzit, să li-se dea o bucată din hotarul Iedenilor, cari pentru aceasta iarăși să fie despăgubiți din hotarul Românilor Ilveni. *Noul sat Nepos să fie cu totul mutat din locul unde a început să fie clădit.*

Intrebați fiind delegații satelor săsești dacă le convine această rezolvare a chestiei, ei răspund că n'au de zis alta, decât că voesc să rămână cu ceea ce posed și insistă ca noul sat Nepos să fie dus de acolo unde este acum, căci dimpotrivă Sașii sunt pierduți.

În 6 Mai 1774 scrie din Năsăud *generalul baron Rall*, care inspecta regimentul grăniceresc, că magistratul să ordone să fie despăgubit popa Iftode din Rebrîșoara pentru pagubele suferite înainte cu trei ani din partea Sașilor din Dumitra. Iar în 27 Februarie 1775 se plâng Dumitrenii că grănicerii din Rebrîșoara le invadează pădurile și amanetele luate le scot cu forța dela Sași, amenințându-i că-i ucid.

În 3 August 1775 maiorul Cossimelli scrie magistratului că privitor la despăgubirea pentru terenul de lângă Someș ocupat de grăniceri, se va întruni în 5 August în Iad o comisiune prezidată de contele Adam Teleki. Regimentul delegă ca comisari pe Cossimelli și încă pe un ofițer, iar magistratul bistrițan pe Michael Hennrich și pe Teckelt. În sfârșit în 13 Martie 1778 sosește ordinul guvernial ca *granițele statorite între teritoriul grăniceresc și cele trei sate săsești Iad, Pintic și Dumitra să fie marcate cu movele și șanțuri.*

Încă în 24 Februarie 1778 se trimisese de către guvernul transilvan Împăratului întreg dosarul actelor din 1764—1777 privitoare la acest proces lung și încurcat, în care dosar se aflau: rapoartele tuturor comisiunilor delegate în chestie; procesele verbale în cari se fixase despăgubirea terenului cedat de către comunele săsești Iad, Pintic și Dumitra comunelor grănicerești; tabloul sumelor stabilite pentru fiecare comună aparte; precum și conspectul movilelor ce erau să se construească dela Dealu Ciungu (Șincu) până la Piatra Vânăta. Ca despăgubire se propu-

nea pentru Iedeni suma de 2075 fl. 40 cr., pentru Pinticani 1358 fl. 20 cr., pentru Dumitreani 6916 fl. 40 cr. laolaltă 10.350 fl. Rh.

Dela curtea vieneză însă se stabiliră în 1779 pentru Sași următoarele sume, pe cari satele săsești le și încassară: Iad 1791 fl. 40 cr., Pintic 791 fl. 40. cr. și Dumitra 5383 fl. 20. cr., laolaltă 7966 fl. Rh.

*

Deocamdată ne oprim aci, rămărând ca alte multe documente în chestie, până azi necunoscute, să urmeze atunci când se va publica capitolul privitor la cesiunea Văiei Rodnei și la revolta din 1755—1762 a satelor districtului nostru.

Pe cititorii cari se interesează mai deaproape de procesul monstruos și fazele lui, mai cu seamă în timpul mai nou până în preajma recentelor exproprieri și împrăprierări, îi îndrumez să citească: *Petiția* aşternută în 10 Decemvrie 1862 de către satele Ilva mică, Feldru, Nepos și Rebrişoara Impăratului Franț Iosef, petiție redijată de *Ioachim Mureşianu*; precum și *Interpelarea* deputatului *Dr. Ioan Rațiu* făcută în şedința din 29 Iulie 1864 a camerei ungare și publicată în »Gazeta Transilvaniei« Nr. 58—59 din 4 August 1864.

Dar să vedem acum un act memorabil scris în această chestie de litigiu chiar de către *Impăratul Iosif II*, act a cărui copie se găsește în colecția de documente a d-lui I. Marțian.

În 29 Ianuarie 1775 scrie consiliul aulic de războiu către cancelaria aulică transilvană: Maiestatea Sa a retrimis consiliului de războiu raportul cancelariei transilvane aşternută în 19 Ianuarie în chestia terenului litigios dela satele Iad, Pintic și Dumitra, cu ordinul, ca în această chestie să convină consiliul de războiu cu cancelaria transilvană și împreună să chibzuească asupra aplanării

cauzei. În urmăre se fixează ținerea consiliului comun pe ziua de 6 Februarie 1775 la 10 ore a. m.

Ordinul Împăratului Iosif era următorul:

Iubite mareașale Hadik! Trimit raportul comisiei transilvane împreună cu *un extract din ziarul meu de călătorie în Ardeal* cu dorința ca să conveniți cu susnumita comisie și să chibzuiți împreună, dacă nu s'ar putea aplană și rezolva această chestie într'unul sau celalalt mod propuse de mine în amintitul extract. Viena în 25 Ianuarie 1775. Iosif m. p.

Extractul din ziarul de călătorie (Iunie 1773) al Împăratului Iosif are următorul conținut:

»Dimineața am plecat călare din Rodna printr'o vale cam îngustă, foarte improprie pentru semănat, dealungul Someșului prin două sate militare, până la Ilva mică. Someșul face în această vale mai multe cotituri și are alvie prețipisă; se ramifică însă de câteva ori în brațe mai mici, cari fac de-i mai puțin adânc. Drumul precum și podul sunt foarte frumoase și cu îngrijire construite; primul este tăiat mai adeseori chiar și în piatră, iar cel din urmă e foarte înalt și foarte lat.

»În Ilva mică am găsit pe delegații orașului Bistrița și țărani sași din Iad, Pintic și Dumitra, cari ne-au arătat terenul lor litigios, ale cărui granițe — cum zic ei — mergeau odinioară din valea Ilvei, unde acest râu se varsă în Someș, pe țărmurul stâng al Someșului până la Piatra Vânăță. Comisiunea generalului Siskovici a statorit însă fără multă vorba ca mejde pentru teritorul grăniceresc culmile dealurilor de pe țărmurul stâng al Someșului, prin ceea ce amintitele trei sate incontestabil au suferit o pierdere nemeritată, luându-li-se nu numai coastele dealurilor, — deși nu înalte dar totuș acoperite cu arbori și tufari — ci și locuri și pășuni întinse dealungul Someșului, care apropiindu-se ori depărtându-se de dealuri face ca acele pământuri să aibă când o întindere mai mare, când mai mică.

»Faptul acesta incontestabil a cauzat numitelor sate mare pagubă, nu numai prin luarea terenului pe care îl poseda și distribuea comunitatea, ci mai mult prin împrejurarea că satelor li-s'a curmat cu totul mănarea vitelor la Someș, mai cu seamă Dumitrenilor cari spun că n'au altă apă pe hotarul lor.

»Intr'adevăr acești oameni sunt greu loviți. Inșă de altă parte este tot atât de adevărat că fără de aceste pământuri, cari reprezintă inima și solul arabil al întregului regiment, patru comune grănicerești absolut n'ar putea să existe, și mai ales satul nou construit, unde deja se găsesc cam 40 case.

»Pentru de-a putea rezolva chestia, trebuie să se ia apoi în considerare și faptul că aceste pământuri, posedate de către grăniceri de 7 ani încoace, n'au fost niciodată lucrate de Sași așa cum sunt lucrate de prezent, când militarii afară de acele au mai lăzuit, au spart și au prefăcut în pământ arabil mult teren, augmentându-l zilnic; așa că *ar fi atât de nejust de a-l reînapoia Sașilor, cât și de a nu da pentru el Sașilor nimic*, cum s'a făcut până azi.

»După ce, călărind tot drumul împreună, am vorbit cu deamănuntul cu ofițerii din statul major, cu asesorul supranumărar bistrițan Michael Henrich, care a luat parte la toate comisiile delegate în chestie și este un bărbat foarte destoinic, cu țărani Michael Frihm din Iad, Mathias Schlick din Dumitra și cu Georg Schuller din Pintic, dintre cari primii doi fuseseră și în Viena; aflu se recomand, conform părerii mele, numai această soluție: Adică, satul Iad să capete ceva din hotarul Ilvei mici; apoi sau din averea particulară sau din cea alodială grănicerească să li-se plătească Pinticanilor și Dumitrenilor anual o treime a venitului-surplus din acel teritor litigios, precum și o treime a dijmii cu care, când teritorul îl posedaseră Sașii, fiscul îl impunea mai mult decât acum când este al grănicerilor. Aceasta treime de dijmă să li-se plătească anual satelor Pintic și Dumitra à proportionie așa, că ele sau să fie ușurate la plata contribuțiilor, sau să folosească banii pentru arendarea altor arături ori pășuni pentru vitele lor.

»Despre Dumitreni trebuie să amintesc, că privitor la apă am judecat să le construească grănicerii, cu cheltueala fondului alodial al regimentului, fântâni cu cumpănă, încât aceia să-și poată adăpa nesupărați vitele. Dacă însă nu s'ar învoi la aceasta, atunci să se iscodească o modalitate, încât prin separarea unui drum de cel puțin 200 pași în lățime din munți până la Someș, drum bine îngrădit și construit, Dumitrenii să-și poată mîna pe el vitele la apă neturburați și fără de-a cauza pagube în arături.

»Cum văd eu, acesta ar fi singurul mijloc de-a ieși din încurcătură.

»Apoi am călărit spre Năsăud«.

*

Ca urmare a acestei intervenții directe împărătești generalul Siskovici a trimis în 6 Februarie 1775 comandai regimentului năsăudean, precum și magistratului bistrițan următoarea scrisoare:

Consiliul de războiu totdeauna a fost de părere că celor 3 comune săsești le compete despăgubire pentru teritoriul cedat grănicerilor.

Maiestatea Sa (Împăratul Iosif II) a văzut cu ochii săi acele locuri și a hotărât că după ce amintitele comune au fost prea sever (hart) tratate iar locurile le sunt inomis de lipsă grănicerilor, de aceea Ilva mică să cedeze ceva ladului, iar satelor Pintic și Dumitra să le plătească grănicerii din averea proprie sau din venitele alodiale atât cât — până când Sașii au fost în posesiune — erarul încassa în contribuție după a 3-a parte din plusul ce-l posed acum grănicerii și după valoarea zăciuielii. Afară de aceasta grănicerii ori să construească satului Dumitra, cu cheltueala alodiului regimentului, fântâni cu halaue unde Dumitrenii să-și poată adăpa vitele; ori să caute modul de-a separa drumuri late de cel puțin 200 pași bine îngrădite, din munte până în Someș, pe cari Dumitrenii să-și poată mâna vitele la apă fără de-a face stricăciuni în câmp.

Privitor la primul punct Ilvenii ar putea ceda Iedenilor pământul ce se întinde la spatele proximului deal, așa că coastele acestui deal spre Someș și apa Ilvei să le rămână grănicerilor iar restul de după deal să fie al Iedenilor. Așa comunicația dela Ilva spre Feldru ar fi liberă și s'ar înconjura continuele secvestrări de vite. *Maiestatea Sa însuși a mers peste acel teren.*

Privitor la punctul 2, ca intenția Maj. Sale să fie satisfăcută, aflu necesar să se constate următoarele:

1. Cele 3 sate săsești au să se legitimeze câtă contribuție au plătit ele specifice mai înainte după locurile cedate grănicerilor, și anume câtă fiecare sat separat.

2. Au să dovedească satele că din terenul cedat câtă parte a format proprietatea comunității și câtă a singuraticilor indivizi.

3. Ce zeciueală au produs locurile într'un an, luată media după detragerea cvantului semănat.

4. După ce zeciueala nu s'a adus în natură, cum a fost ea evaluată în bani an de an? Să se arate separat de fiecare sat și posesor particular.

Numai așa se va putea estima în bani a 3-a parte din contribuția de atunci și din zeciueală.

Ce privește adăpatul vitelor Dumitrenilor, după ce Maiestatea Sa lasă alternativa, pentru înconjurarea de certe și pagube, ar fi mai bine ca grănicerii să-le construiască Sașilor fântâni, adunând și concentrând mai multe izvoare. Fântânile ar fi să se înconjoare cu un zid de 2—3 stănjini lung, 1 st. lat și 2—3 urme (Schuh) înalt. Baza ar fi de curățit și de pardosit cu piatră, iar jos ar fi de lăsat o deschizătură spre a putea face să se scurgă apa la curățire. Zidul pe dinafară ar fi să se căptușiască și acopere cu poște și stâlpi spre a se conserva.

Lucrarea să se facă în înțelegere cu Dumitrenii, pe cheltuiala alodiului regimentului, și după prezentarea devizului de cheltueli.

*

Pentru ca oricine să se dumirească asupra situației în care se găsea procesul româno-saxon cu prilejul înființării graniței, și ca să se vadă ce comandant vrednic de stimă și amintire avea pe atunci regimentul nostru grăniceresc năsăudean în persoana locot.-colonelului baron Carol Enzenberg, las să urmeze aci câteva acte memorabile redactate de acest brav ofițer.

Raportul comandei regimentului năsăudean către comanda generală din Sibiu d. d. Năsăud 16 Sept. 1764

Din partea districtului militar și anume a comunelor Ilva mică, Feldru, Vărarea și Reبریșoara se susține unanim, că linia de graniță nu merge conform vechilor documente rămase dela Stiboriu și Sigismund, pe cari le invoacă magistratul bistrițan,

adică dela *Vârful Ciungu* pe drumul dealungul *Strâmbii* rele în apa *Ilva* și de aci în *Someș*, ci dela *Vârful Ciungu* pe spatele dealurilor (*Rücken*) peste *Vârful Gros*, *Vârful Locurilor*, *Vârful Gârlici*, la *Scaune*, (ori *Vârful Târgului*) și așa mai departe peste spatele dealurilor împreună cu râulețele izvorite din ele și curgătoare în *Someș*, până la așa numita *Piatra Vânăta* (*blauer Stein*). Era vorbă dacă are valoare teza magistratului și a satelor sășești *Iad*, *Pintic* și *Dumitra*, cari în baza documentului regelui *Sigismund* și al *Voivodului Stiboriu* puneau granița între districtul militar și satele sășești, în *Someș*; pe care teză au acceptat-o comisarii provinciali cari ziceau că proprietatea amintitelor comune sășești merge până la țermurii *Someșului*.

Eu mă îndoiesc, și de aceea supun Excelenței Voastre spre opinare chestia, deoarece în toate acele documente nu se cuprind satoriri precise de granițe, ci se amintește numai ceva despre satele *Iad*, *Pintic* și *Dumitra*; deci nu pot fi privite ca documente de granițe, căci vorbesc despre alte privilegii.

Magistratul susține că satele sășești au fost lung timp în posesiunea bucății de teren reclamată de grăniceri și că aceștia au fost supușii lor de odinioară; apoi că magistratul era în drept să le statorească granițele, dacă se năștea ceva controversă. Grănicerii din satele românești însă susțin că granițele ar fi fost dela *Vârful Ciungu* peste vârfurile dealurilor până la *Piatra Vânăta*, și că terenul acesta până la *Someș* li s'ar fi sustras de către *Sași*; ei arată chiar și locurile unde stătuseră movilele, nimicite de *Sași*. Dar de movile nu se află azi urmă și nici nu le-a văzut nimeni din cei ce trăesc, ci ei au auzit-o aceasta numai dela bătrâni și părinți.

N'am cutezat să proced în mod hotărîtor, deoarece din partea Districtului militar nu există documente, iar eu nu cunosc limba latină și legile țării în mod suficient.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

E de notat că în mai multe documente următoare ale consiliului de războiu (*Hofkriegsrath*) se repetă că delimitarea să se facă la fața locului cu consensul celor interesați; căci consiliul nu poate hotări în cauză fiind aceasta foarte neclară și complicată.

Generalul comandant Hadik are să ia toate măsurile și să facă toți pașii în direcția aceasta.

*

Löbl. Magistrat sonders hochgeehrteste Herrn Herrn!

Was ein Löbl. Magistrat in meiner Abwesenheit unterm 12 Cor. dem H. Oberstwachmeister Br. v. Tousaint wegen dem *Berg Burla* zu avisieren und anzusuchen beliebt haben, hat mir gedachter H. Obw. bestellet, es wird aber sein ohnabänderliches Verbleiben haben dass die Gemeinde Mettersdorf den Berg inso- lang nicht geniessen wird bis Sie meine Hochgeehrtesten Herrn mir nicht autentisch darthun werden auf was für einem Funda- ment das Dorf Mettersdorf hiez zu ein Recht habe, und mir würde es (um guten Nachbarschaft halber zu unterhalten) recht ange- nehm sein mittels mir producirten Documenten die Sache sogleich nach denen Rechten beilegen zu können.

Ich habe schon längstens in Betreff deren *infamen Expressio- nen* deren von dem Dorf *Heidendorf* gegebenen Schrift Genug- thuung begehrt, kann aber bis zur Stund weder Genugthuung noch Antwort erhalten; ich ersuche neuerlich um ersteres um hierdurch abgehalten zu werden selbstn Satisfaction zu suchen. In ganz Un- garen und Siebenbürgen sind sowohl für die Reisende als jene so mit ihrem Zug- oder Verkauf-Vieh auf die Märkte ziehn jene Felder oder Wiesen, so nicht das nämliche Jahr benutzt werden, derlei Leuten zur *Weide freigelassen*, und eben in denen Pistritzer Dorf- schaften ist diese Gewohnheit von ewigen Zeiten her, ja es ist der Verbot dessentwegen niemand intimiert, und alle Reisende weiden noch wie bevor; nur in einigen Dorfschaften will man es denen Granitzern verbieten, ja sogar einige gemeine sächsische Bauern haben sich schon unterstanden Granitzer von dieser allgemein- schaftlichen Weide *abzujagen und mit Hacken sie zu schlagen* gedrohet. Ich habe bis zur Stund meine Granitzer mit vielen Vorstellungen und vieler Mühe also in Schranken gehalten, dass sie sich in Allen derlei Vorfällenheiten menagieren und lieber einen Unfug ertragen als sich selbstn Satisfaction nehmen sollten. In die Länge werde es nicht contenieren können, nochweniger bin ich Willens zu gestatten das Bauern diese Soldaten und zu-

gleich Contribuenten also begegnen sollten. Ich ersuche einen Löbl. Magistrat eine scharfe Ordre ihren unterstehenden sächsischen Bauern und Dorfs-Vorstehern hinauszugeben, dass sie sich aller derlei Sachen auszuüben wohlzuenthalten möchten, denn wahrhaftig es dürfte nicht gut gehen, und ich respondire gewiss für keine Excesse, ja ich würde mir die Schande nicht antun lassen, dass mir nachgesagt werde dass die meinem Commando unterstehende Granitzer Soldaten, *die doch jederzeit den Vorzug aller sächsischen Bauern wegen ihrem angenommenen Ehrenstand haben*, von einem derlei Volk maltirt werden. Ich aber hafte (wie schon Beweise genug hievon abgelegt habe) dafür dass soferne Granitzer Excesse ausüben, und solche mir in Ordnung angezeigt werden, Genugthuung genug auch jede ins Besondere verschaffen werde; der übrigens die Ehre habe, mit voller Hochachtung zu sein Euer Löbl. Magistrat.

Nassodt, 17 Juli 1765

gehorsamster *Enzenberg*, Obrstlt.

Memoriul locot.colonelului Enzenberg d. d. Sibiu 17 Iulie 1766 aşternut comandantului general ardelean conte Hadik

După ce se pare că publicul bistriţan încearcă să dovedească guberniului reg. că locuitorii celor cinci sate Rebra mare şi Rebrişoara, Ilva mică, Feldru şi Vărarea din districtul militar rodnean n'ar avea nevoie de terenul care se întinde pe ţermurul stâng al Someşului, dela întrarea râului Ilva în Someş până la Peatra Vânăta la Rebrişoara, şi de coastele împădurite ale dealurilor; ci dimpotrivă au neapărată nevoie de acel teren locuitorii saşi ai comunelor Iad, Pintic şi Dumitra; în vederea desavantajelor ce s'ar ivi pentru grăniceri îmi iau voia să aştern Exc. Voastre următoarele reflecţiuni şi contra-observări:

Nu-mi este cunoscut că oare generalul Siskovici în raportul său la locurile înalte, împreună cu terenul arabil dela stânga Someşului, a cerut sau nu în interesul grănicerilor totodată şi coasta împădurită şi vârful, cari din partea comisiunei de atunci în prezenţa celor doi cancelarişti fiscali, din învoirea reciprocă au fost movilite. Este însă cu atât mai probabil că vârful dealurilor

încă a fost cuprins, deoarece e cert că Ilva mică în depărtare de câteva ore nu posedă lemn de clădit, și și mai departe are puțin lemn în locuri aproape inaccesibile. Feldru trebuie să meargă departe după lemn de foc iar lemn de clădit nu află nici pe teritoriul său nici pe al comunelor vecine. Vărarea este un sat mic, colonizat (angesiedelt) numai înainte cu puțini ani și stă pe cel mai îngust teren, care la așezare a fost tăiat din teritoriile aparținătoare Feldrului, Rebrii mari și Rebrîșoarei. Acest sătuleț n'are nici lemn de foc nici de construcție. Rebra mare are superflu în munții cei mai mari și impracticabili, dar în apropiere abia suficient lemn de clădit și focărit. Însă totuși locuitorii Rebrei, dacă satele vecine nu sunt avizate acolo, își pot acoperi nevoile proprii; până când dela Rebrîșoara proximal loc de unde își poate aduce cineva un car de lemne de foc este 4—5 ore depărtat, iar lemn de construcție nu-și poate câștiga nicio localitate din dreapta Someșului. În sfârșit Năsăudul nu e în stare să arate pe teritoriul propriu niciun singur trunchiu de lemn de clădit, nici să acopere nevoia lemnurilor de foc timp de un an din pădure proprie. Apoi în Năsăud se află și ștabul care împreună cu funcționarii (Partheien) aflători aci au la an nevoie până la 400 stânjini lemne. În considerarea acestui fapt, cu toate că stângenii de lemne de foc îmi compet dela erar, totuș am convenit cu dl conte Dominic Bethlen să las să mi-se tae lemnele necesare pentru focărit din pădurea sa aflătoare la Lușca.

Afară de aceasta publicul bistrițan are puțin interes privitor la folosința lemnurilor de construcție, deoarece făr' de nici o pagubă a acordat din ținutul Rebrîșorii, din locuri inaccesibile pentru Sași, chiar Exc. Sale generalului de cavalerie Buccow lemnul de construcție necesar pentru clădirea cartierelor ștabului în Năsăud și a cvartirului căpitanului în Rebrîșoara.

Publicul bistrițan nicidecum nu va putea contrazice dacă i-se-va dovedi că încă înainte de ce districtul rodnean a fost militarizat și separat de oraș, când satele Rebrîșoara și Vărarea, dela satele săsești Dumitra și Pintic, iar Feldru și Ilva mică dela Iad luau în arendă în cursul tuturor anilor, printr'un simplu acord, fața (Fläche) situată în imediata apropiere, la stânga Someșului; totodată acele comune își aduceau după plac și lemn de con-

strucție și foc din pădurile pe atunci mai mari, cari acum au fost marcate de d-nii comisari și cancelariști fiscali.

De când însă Districtul e militarizat, lipsa proprie iscodită de public (oraș) trebuie să acopere pasiunea (rancuna) ascunsă (muss die von dem Publico erdachte Selbstnoth die verborgene Passion bedecken). Și faptului acestuia asemenea nu i-se poate contrazice, deoarece eu știu cu siguranță, că încă înainte de venirea mea aci satul Feldru obișnuia să plătească pentru pădurea ei necesară 16 fl. v. (vonaș), pentru locul Stârciu împreună cu pădurea 8 fl.; iar Ilva mică pentru fața și pădurea folosită atunci de ea 14 fl. v. În afară de aceste păduri, amintitele 5 sate slab populate adesea în nici un chip nu-și puteau acoperi nevoia în lemn de foc și construcție, dar ele n'au simțit lipsa lemnului până atunci când acele păduri li-s'au interzis.

Că grănicerii au nevoie extremă de acele păduri, servească ca dovadă limpede și faptul, că mai înainte ei fuseseră siliți să facă multe și serioase lăzuri pe dealuri, unde era atât de puțină nădejde de loc roditor și livezi, de cari aceste sate duc tot așa mare lipsă ca și de lemn.

Cât de nebazat este deci reproșul (Wurf) orașului Bistrița că grănicerii n'ar avea nevoie de păduri, cred că am dovedit în mod suficient și dovedesc și atestatele înmânate înaltei comisiuni. Vreau numai să expun cât de puțin bazată este și nevoia proprie expusă de publicul bistrițan. Chiar dacă nu s'ar lua în seamă depărtarea de 3 ore a amintitelor sate săsești dela dealurile marcate în favoarea grănicerilor, și atunci devine dela sine imposibilă orice folosință neexistând căi și drumuri (Zugänge und Fahrwege); căci toate drumurile cu ajutorul căror se pot folosi acele păduri, duc spre ele din satele Văiei Rodnei, iar dincolo, spre satele săsești, se întind în depărtare de un ceas infinit de mari păduri, în cari de când își aduc aminte oamenii nu s'a tăiat alt lemn decât odinioară pentru ars de cărbuni. Cauza este pura imposibilitate de-a transporta spre laturea săsească, — chiar și din locuri mai apropiate decât acele păduri reclamate, situate pe dealuri înalte și prețioase — și numai un trunchiu de lemn de clădit ori un car de lemne de foc.

Dacă toate aceste n'ar fi așa, totuș adevărul că Sașii sau

nu le folosesc, având și așa destul de multe, sau din pricina greutăților nu le pot folosi, îl dovedește complet faptul: că în cursul atâtor ani ei au dat în arendă acele păduri împreună cu fețele dealurilor, pentru o sumă de bani neînsemnată. Publicul Bistriței ar putea să recunoască aceasta. De curând însă el expune (vorbringen) că cele trei sate săsești și-ar putea pășuna vitele un timp al verii în acele păduri. Cât de absurdă e această dorință (Begehren), lăsăm judecății Exc. Voastre, considerând că fața arabilă în toți anii, situată sub dealuri, se întinde nemijlocit pe lângă păduri, în parte și intră (einschlingen) în ele; așa că prin lăzuirea făcută de grăniceri, ca și în anul acesta, te prinde mirarea cum arăturile se tot lătesc. La ce pagube neestimabile ar fi expuși grănicerii cu arăturile lor, dacă Sașii și-ar pășuna vitele în păduri; și în ciuda oricărui ordin cât de strict, cu greu ar fi posibil să fie reținuți grănicerii de a nu se răzbuna asupra vitelor cari le-ar face pagube în semănături. Căci pe grăniceri ar trebui în fine să-i înverșuneze tot mai mult când ar vedea că Sașii, cari mai înainte le-au lăsat (überlassen) fără greutate și pentru mică sumă tot ce n'au putut folosi înșiși, acum după ce au devenit militari, și aceea ce nu pot folosi nici pe bani nu vreau să le lăsă, din curată rancună.

Eu însumi posed despre aceasta diferite probe, dintre cari amintesc aci una: În anul 1764 satul lad nicidecum n'a voit să dea în arendă satului Feldru locul Budin, pe care Românii l-au folosit (genossen) din timpuri imemoriale, mai întâiu fără de nici un ban, mai apoi pentru 16 fl. v. toți anii după plac; zicând ledenii că acum înșiși trebuie să-l are, când ei doar mai 'naite ca și acum nu erau în stare să ajungă acolo cu un plug, decât ocolind o zi. Chiar și zăciuiala o vindea popa săsesc din lad Feldrihanilor pentru 16 fl. v. căci plata cărăușiei la lad încă făcea chiar atât, deci îi mânca tot venitul. Tocmai în acel an își pășunară Sași vitele în pădurile din chestie, și atât ei cât și grănicerii cu paguba lor au experiat ce stricăciuni au făcut vitele în semăturile învecinate.

Însumi trebuie să mărturisesc că acestor sate săsești trebuie să li-se încuviințeze câteva drumuri la Someș pentru adăpatul vitelor. Că să fie acestea însă 100 stânjini de late, cum deja se

ceruse, las judecății mai înalte, după ce 6 drumuri de acestea ar ocupa $\frac{2}{3}$ din întreagă fața.

Stând lucrurile astfel, pot spune pe cinstea mea că este curat imposibil ca cele 5 comune militare: Feldru, Ilva mică, Vărarea, Rebra mare și Rebrîșoara — precum și Năsăudul care încă trebuie să-și aducă lemnul deacolo — să poată exista fără de acele păduri, și din cauza multor desavantaje să poată lucra fețele, dacă li-se vor ceda dealurile.

Exc. Voastră binevoiți să interveniți în favoarea acestor de fapt foarte sărmani grăniceri, ca să li-se încuviințeze și să li-se lase spre întreținere ca înatacabilă posesiune amintitele păduri și dealuri, lor acordate deja odată cu învoirea comisarilor săsești; cari grăniceri într'adevăr nu păgubesc pe Sași precum pretextează aceștia.

Enzenberg, locot.-colonel.

Memoriul baronului Enzenberg d. d. Năsăud 25 Martie 1769 așternut comandai de brigadă

Eri primesc deodată, atât dela Domnia Voastră, cât și dela comanda generală atâte ordine, însărcinări și comisii, încât nu știu unde să încep. Apoi mi-se ordonă de comanda generală, ca, cu inginerul maior Ioney să merg călare pe granițe și să statoresc unde ar fi de construit priseci, redute și șanțuri. Primesc totodată dela comanda generală ordinul să mă apuc imediat de priseci și șanțuri, și în scopul acesta să mă înțeleg cu comitatele pentru concurs și roboțași. A venit și ordinul dat comitatelor; și pe lângă toate aceste lucruri grele cari mă copleșesc, mă sperie ordinul DVoastre din 19 c. ca *să sistez imediat până la altă dispoziție clădira noului sat începută de grănicerii Vărăreni pe »pretinsul«* (vorgebenden) *teritor săsesc de-a stânga Someșului.* Tremur de urmările acestei opreliști, mă sbat și răsgândesc ceasuri întregi și e imposibil să mă hotărăsc pentru aceasta, căci urmările ar fi de tot păgubitoare pentru înaltul serviciu și pentru întreg regimentul II valah. În consecință și din motivele ce voi expune, sub un alt pretext voi dispune ca la casele la cari încă nu s'au început lucrările la fundație, dar cu mare trudă s'au că-

rat lemnele, pietrile și lutul, să se întrerupă clăditul. Acelora însă, cari deja și-au construit cornii și șarpanta, și-au cumpărat și adus paele chiar din satele săsești, în parte și-au uns pe dinlăuntru pereții, și-au așezat dușumeaua și sobele, fără de-ai expune peirii nu li-se poate interzice învelitul caselor; căci altminteri paele pe cari le-au cumpărat atât de scump vânzându-și vitele, zăcând sub cerul liber s'ar nimici, iar sobele ridicate și pereții unși cari au costat atâta muncă, din cauza lipsei coperișului ar deveni prin ploae cu totul neutilizabile. În urmare familiile, cari progresează într'atâta cu clăditul caselor și făcuseră datorii pe ele, deodată ar fi ruinate și prefăcute cerșitoare.

Să-mi permiteți ca pentru scurtîimea timpului să expun și numai în linii generale motivele mele și să dovedesc că tânguiriile săsești sunt pure neadevăruri; și dacă s'ar interzice să se clădească acest sat, sau — ceeace ferească D-zeu — ar mai trebui să se și restituie acest teren, atunci urmarea ar fi că toți grănicerii Văiei Rodnei și-ar pierde toată încrederea în noi ofițerii și chiar și în întreg corpul generalilor.

Este cu totul falsă (grund falsch) expunerea Sașilor (Angabe) că terenul acela li-s'ar fi ocupat cu forța (gewalttätig). Cum s'ar putea crede așa ceva, și de ce n'am fost ascultat eu în o chestie atât de importantă? Eu n'am în Valea Rodnei nici o palmă de pământ, deci voi lupta numai pentru dreptatea și folosul statului, nu-mi voi împovăra conștiința și voi apăra numai adevărul. În completă ordine, în prezența alor 2 cancelariști guverniali onorabili jurați, doi deputați din gremiul prudentului magistrat bistrițan, a deputaților sătești din satele săsești lad, Dumitra, Pintic, a deputaților din satele grănicerești Ilva minor, Feldru și Rebrîșoara, a ofițerilor comandanți ai acelor trupe și a ofițerilor delegați din comisia economică, în sfârșit pentru complectarea acestui act, și cu concursul (Zuziehung) multor copii; conform obiceiului țării, s'a început așezarea mobilelor și pietrilor de mejdină, dela distanță la distanță, și pentru vecinică amintire copii au fost trași bine de păr și bine bătuți.

La facerea mobilelor și așezarea pietrilor au lucrat atât Sașii cât și grănicerii și se poate dovedi cu ei ca martori că deputații Sașilor mai mult au mers în frunte și au arătat calea dela un

vârf de deal până la celalalt. Eu la acel act n'am fost față căci mă găseam la Mureș în chestia permutării grănicerilor de acolo. Dar după întoarcere, întrebând pe toți cari au fost față la act, ei m'au asigurat că totul a decurs fără de cea mai mică supărare (Verdruss) deci cu completa îndestulare a Sașilor. Cum s'ar putea deci crede că deputații guverniali ar fi silit pe Sași, — cum părăsc acum aceștia — să facă toate acele lucrări la mejdine, când ele s'au făcut cu înțelegerea magistratului bistrițan, a deputaților satelor săsești, a generalului baron Siskovics și a căpitanului suprem Michael de Bruckenthal, și s'a raportat deplina cesiune (gänzliche Abtretung)? Cum e posibil să fie forțați la un astfel de act public atâți oameni, deputați ș. a. între popoare civilizate?

Ordonanțele comandai generale și cele guverniale dela 8 și 18 Februarie 1766 dovedesc, că cedarea terenului s'a făcut conform înțelegerii între Exc. Sa gen. Siskovics și Bruckenthal, mandatarul națiunei săsești și al magistratului bistrițan. Deja aceasta dovedește că Militarii Rocneni nu în mod arbitrar, cum zic scrisorile săsești, ci după obicei și în ordine posedă acest teren dela locurile înalte, deacolo l-au preluat și îl folosesc.

La aceea ce căpit. supr. Michael Bruckenthal în 12 August 1768 a așternut guvernului în chestia aceasta, nu cutez să răspund fără ordin expres; dar atât e sigur că amintitul căpitan în prezența mai multor, când în Noemvrie 1765 împreună călăriam dela Năsăud spre Ilva minor și treceam chiar pela acel teren, a zis că *terenul li-e nefolositor Sașilor, iar satelor grănicerești cari zac lângă Someș li-e foarte necesar*. Ba s'a îngrozit (entsetzte sich) de procedeul nedrept (unbillig) al țărenilor sași, când s'a întâmplat că din satul Vărarea situat imediat lângă Someș câteva vite au trecut Someșul la locul atunci al Sașilor și aceștia le-au luat zălog (pfändeten) și voiau să forțeze pe sârmanii grăniceri să le rescumpere cu bani; și când doar atunci în Noemvrie deja căzuse zăpadă, deci animalele neștiutoare de-a deosebi granițe n'au fost în stare să facă vr'o pagubă. Bruckenthal însuși a recunoscut procedeul nedrept, deoarece e imposibil să se împiedece ca vitele din satele situate lângă Someș, mai ales când apa e mică, să nu treacă Someșul și să nu între în teren săsesc, unde Sașii altfel pândesc ziua și noaptea și sechestrează vitele, și nu le lasă

libere decât pentru plată considerabilă. Astfel se poate dovedi că sârmanul mic sat Vărarea într'un singur an a plătit mai mult ca 80 fl. Saşilor pentru vite sechestrate. Acesta e motivul de căpetenie pentru care Saşii insistă necontenit la restituirea aceluia teren pe care ei n'au semănat (angebaut) niciodată nimic; şi voiu dovedi limpede, că e cu totul injust pretextul Saşilor că au nevoie de de acel teren.

Aş merge prea departe să combat toate ce produc Saşii în scrisorile lor, numai atât vreau să asigur, că fiecare punct are conţinut de tot opus dela ceea ce se expune locurilor înalte. Imi iau deci voia, şi afară de serviciu, să expun cu dovezi, că sistarea clădirii satului Vărarea şi cedarea terenului cerut îndărăt de Saşi, ar atrage cele mai rele urmări.

Este incontestabil că satele grănicereşti Ilva, Feldru, Vărarea, Rebra şi Rebrişoara, căror acel teren primit eu însumi ca comisar li l-am împărţit, au lăzuit acolo mai mult ca 200 stânjini tufari şi pădure, apoi locul nisipos şi pietros mai mult de jumătate l-au lucrat şi succesive l-au semănat, după care şi plătesc contribuţii. Dimpotrivă Saşii — ceea ce mai cu seamă e de accentuat — n'au plătit niciodată vro contribuţie, deoarece au privit acel teren ca un loc pustiu (Wüste) şi l-au lăsat pârloagă. Din timpul de când noi din partea militară am preluat în toată regula acel teren, adesea am dat ordin ofiţerilor ca lăzuirea şi folosinţa să se efectueze repede, înşine am mers şi am lăsat să iasă acolo satele întregi chiar şi copii dela 6 ani în sus, şi primăvara timp de 4 săptămâni am dispus cu mari greutate şi trudă să se lăzuească, aşa că de prezent fiecare individ al acelor sate poate semăna deja pentru sine o cantitate bunişoară de sămănătură. Pe unde se lucrează cu sânguinţă s'au construit în comun 18 poduri bune peste şanţuri şi pârae de munte, cu nespusă trudă şi pierdere de timp; s'au contras într'o alvie mai multe văi de munte, s'au săpat şanţuri spre a câştiga teren, şi spre a se împiedeca împotmolirea cu nisip la ploii mari şi îndelungi, s'au construit drumuri lungi cu îngrădituri, aşa că s'a îmbunătăţit ţinutul sălbatic. Aceste 4 sate construind diferite iazuri în Someş au adus apa ce alergia încoace şi încolo, în curs oblu şi prin aceasta au împiedecat ruperile de mal şi au silit Someşul să curgă în alvie regulată. Toate acestea

s'au făcut de 4 ani încoace; *deci pentru săvârșirea adevăratei munci romane i-se poate aduce cuvenită laudă acestui sărman popor, care servește monarhiei cu contribuții și în privința politică este ascultător; este în dublă formă, ca militar și civil contribuabil, cinstit, activ și sânguincios.*

Chiar însuși Exc. Sa generalul de cavalerie conte Hadik când a examinat cu ochii săi acest ținut, a recunoscut, că numitele sate grănicerești din lipsa de pământuri și păduri n'ar putea exista fără de acele terenuri și puțină pădure ce aparține de ele; iar deputaților sași cari așteptau pe Exc. Sa între Ilva mică și Feldru le zise însuși, că cererea lor e neîndreptățită (unbillig), că Sașii n'au nevoie de acel teren; dimpotrivă grănicerilor li-e inomis de lipsă. Apoi la interogatorul ținut cu deputații grănicerilor din toate satele Exc. Sa însuși i-a îndemnat pe aceia ca fără preget să lăzuească și semene acest teren preluat; iar în raportul despre vizita sa generalul însuși a dovedit expres că acel teren cedat de Sași, atât ca agricultură cât și ca mică pădure, li-e neîncunjurat de lipsă grănicerilor.

Dar și Exc. Sa generalul de divizie baron de Mediansky, cu ocazia vizitării regimentului, după ce a examinat cu ochii săi ținutul *tocmai la locul unde de prezent se clădește Vărarea nouă*, a recunoscut în fața deputaților satelor grănicerești că acel teren Sașilor li-e de prisos, grănicerilor însă foarte de lipsă. Apoi a lăsat să li-se spună prin locotenentul de atunci, căpitanul de acum Halmagy pe românește că recunoaște bine că terenul și puțină pădure le sunt neîncunjurat de lipsă grănicerilor și să continue numai zi și noapte cu lăzuitul și să nu lasă nelucrată și nesămănată nici o palmă de loc, *ca să nu li-se poată face din parte săsească reproșul că cer un teren pe care nu-l folosesc.*

Și apoi mai mult, chiar și Domnia Voastră cu prilejul revistei, când am vorbit împreună despre acest teren și V'am explicat totul, ați decis că terenul li-e neîncunjurat necesar grănicerilor, iar Sașilor de prisos, și ați admirat cum de e probabil să fie lăzuit în timp așa scurt un teren atât de întins, și să fie prefăcut roditor. Iar după cercetare precisă și dreaptă ați hotărât că fără de acest teren și de pădure grănicerii nu pot exista, deoarece pe termenul drept al Someșului, unde zac aceste sate, cât vezi cu ochii

nu se găsesc păduri. Saşii însă, — deoarece aceste puţine păduri zac cel puţin în depărtare de 3 ore dela satele lor şi tot ţinutul acela de traversat în 3 ore e acoperit numai de pădure — chiar şi dacă ar putea să vândă în satele lor stârninul de lemne din ţinutul ocupat de noi cu 5 fl., din pricina nerentabilităţii nu l-ar putea duce acolo; deci ei absolut n'au lipsă de acel teren.

Dacă grănicerilor din Vărarea li-s'ar interzice ca să continue cu clădirea satului pe care l-au început şi care nicidecum nu zace lângă pădure, ci în şesul plan imediat lângă drum nu departe de Someş; atunci grănicerii, căror nicidecum nu le lipseşte spiritul (Witz) şi înţelegerea (Einsicht) îndată ar afla să zică: *»Iată acum am ajuns așa departe că ne iau terenul pe care l-am făcut roditor cu nespuse osteneală şi cu vinderea vitelor noastre«*. Cum ar mai putea avea aceşti oameni, şi așa destul de bănuitori, încredere față cu generalii şi ofițerii lor, când ar observa că au fost îndemnați şi încurajați până la peirea lor? Şi ar urma convingerea că toți aceia țin cu Saşii, şi iarăş s'ar reînoi bănuiala iscată cu ocazia retrocedării Săcalului (Erdő Szakál), care încă nu este uitată de grăniceri. Toți grănicerii acestui regiment din nou ar crede că statul lor şi terenul încuviințat lor este supus schimbării, şi ceeace li-s'a asigurat cu ordine publice ale generalilor, se poate schimba. Iar Saşii ar încerca cu răutate să le sugereze grănicerilor că toate măsurile generalilor şi ofițerilor au fost insuficiente, şi ei (Saşii) pot toate să le învingă, şi — după ce aceşti Saşi sunt şi așa foarte mari duşmani ai statului grăniceresc — cu puţină osteneală ar putea să facă pe grăniceri să creadă că statul lor este supus tuturor ordonanțelor arbitrare. Ceeace ei în urma probelor experiate ar şi crede. Şi în cazul acesta comisia de organizare a graniței s'ar lovi de o mare lipsă de credință şi încredere la grăniceri.

Este doar notoriu că comisia organizatoare în prezența şi cu consensul mandatarilor naţiunei săseşti împreună au satorit cedarea terenului, cu care a consimțit şi magistratul bistrițan, şi actul s'a publicat tuturor grănicerilor. Stabilirea granițelor s'a făcut cu toată solemnitatea conform obiceiurilor țării, fără de nici o împotrivire (Widerspenstigkeit), în prezența atâtor grăniceri. Şi acum totul să fie invalabil? Nu poate urma decât desperare

în urma opreliștii, și cea mai mare nenorocire (Unheil), neascultarea față de superiori, pierzându-și oamenii încrederea.

Aceste circumstanțe m'au îndemnat să nu execut ordinul și să nu admit ca să se sisteze clădirea începută a satului, mai ales pentru că grănicerii cu vinderea vitelor proprii și-au cumpărat cele necesare pentru case.

Recunosc că am lucrat împotriva subordinației, și știu prea bine că acesta este cel mai mare păcat în serviciul nostru. Cumpănind însă urmările și considerând: că toate scrisorile și motivele așternute de Sași sunt neadevărate și false, că pentru serviciul preainalt urmările ar fi foarte păgubitoare și neremediabile, apoi, că e cu neputință ca comanda generală să fi apreciat toate motivele mele, cari toate sunt adevărate; am fost determinat prin zelul serviciului la aceasta și mă supun în consecință oricărei pedepse, numai rog, ca din cauza aceasta să nu atrag disgrație asupra mea.

La hotărîrea aceasta m'a îndemnat și altă considerație, anume: oricât de slab este regimentul, totuș trebuie să dea un batalion care are să plece, cu toate că prin aceasta să păgubește gospodăria multor familii. Apoi soldații prin procurarea mondirelor, mantalelor și ranișelor sunt simțitor atinși, mai ales după ce și-au împlinit anii de serviciu. Deci îmi părea cu atât mai periculos să-i supăr și mai mult cu publicarea de astfel de ordine, mai ales că ieri au venit la mine câțiva deputați ai acelor sate și mi s'au tânguit, că au auzit pe Sași fălindu-se, că acum va veni o mare comisie spre a reda iarăș terenul îndărăt Sașilor; deci ei nu știu că oare să mai semine locul pe care l-au lăzuit. Am fost adus în perplexitate și neputându-i dojeni și a-le arăta fața mânioasă, le-am răspuns numai atât, că comisia aceea e ordonată aci spre a stabili definitiv chestia; apoi am cetit întreg pachetul scrisorilor săsești cu atenție, și de fapt am aflat, că fiecare punct se poate combate cu bază și cu certitudine. Nu pot însă retăcea maicuseamă neadevărul sfruntat al magistratului bistrițan așternut guvernului, când se zice că militarii rocneni au destul teren, dimpotrivă cele 3 sate săsești au nevoie de el, și pierzându-l trebuie să piară (zu Grunde gehen). E îngrozitoare îndrăzneala acestor oameni de-a expune lucrul astfel cu neadevăruri însutite.

Este notoriu și cert și se poate dovedi individual, că înainte de a-se face cedarea, satele grănicerești Ilva minor, Feldru, Vărarea și Rebrîșoara aproape cea mai mare parte din terenul cedat acum *nouă* îl țineau în arendă dela satele săsești cu o plată anuală. Nu poate fi dovadă mai limpede ca aceea că eu însu-mi, *când în 1764 steteam în cvartir în Feldru* și ofițerii nici pe plată nu puteau căpăta din Valea Rodnei fân, din cauză că nu se făcuseră ierburi, am fost necesitat să iau în arendă din teritorul Pinticului pe bani o bucată de livadă cu 30 care de fân. Iar tot atunci, împreună cu cei mai mulți ofițeri a trebuit să cumpărăm tot fânul necesar dela Sași și dela satele comitatense dincolo de Someș, și chiar și eu însumi am cumpărat dela satul săsesc Dumitra paele necesare pentru caii mei; deci Sașii nu duc lipsă nici în pae nici în cereale.

Dar aceasta încă nu e destul. Pot dovedi neadevărurile citate și mai bine și incontestabil prin aceea că, cu toată sigur nicio-dată n'au nevoie de terenul cedat și nu-l mai folosesc, cele trei sate săsești în anul trecut au dat în arendă grănicerilor noștri loc de semănat păpușoiu și uimitor de multe livezi și le-au vândut pe bani fân făcut gata. Apoi locotenentul Haindl, care e încortelat în Vărarea, numai la 2000 pași dela locul unde se clădește noul sat a luat dela Pinticani pentru 51 cr. o bucată de livadă de un car de fân. Iar dela această livadă aproape la o oră depărtare spre fântâna de saramură, pe teren Pintican, singur Vărărenii au luat vara trecută în arendă pentru o sumă considerabilă toate livezile și locurile situate între vale și pădure. Și tot așa se ajută și celelalte sate grănicerești așezate lângă Someș, luând în arendă locuri și livezi dela satele săsești.

Și toate aceste, preastimate conte, nu sunt numai scrise și zise, ci le și pot dovedi. Deci cu expunerea mea oare nu este servit adevărului sfânt și iubitor de Dumnezeu, că adică Sașii cu atât mai sigur trebuie să aibă în toate abundență, deoarece pot lucra cu trei rotații (asolament) și posed vii, iar *noi Valahii* trebuie să ducem lipsă de cereale și fân? Căci altfel cum s'ar putea comite nebunia de-a lua în arendă loc de arat și livezi și a da banul atât de scump la străini; și oare noi ofițerii cu leafa noastră mică (geschmellerten) am comite generozitatea de-a cumpăra fân dela străini și de-a mai plăti și paele, dacă le-am putea avea pe teritorul regimentului?

Magistratul bistrițan spre apărarea acuzelor (Klagen) sale false și neadevărate mai expune, că grănicerii au destul teren, numai să-l lucreze sârguincios, și că în timpurile trecute încă au putut trăi din acela. Chiar contrarul stă, și propoziția aceasta falsă o dovedesc eu cu faptul că sunt conșcriși ca grăniceri peste 180 familii cari n'au nici o mână de pământ decât numai bucata ce li s'a dat din terenul săsesc. Apoi că acești grăniceri, de când li s'a luat jugul iobăgiei, muncesc cu mult mai sârguincioși or cel puțin tot atât de sârguincioși ca și Sașii, o dovedește mărturisirea (Zeugniss) netăgăduită a înalților generali, cari au fost aci și au văzut că acești sârmani oameni, ca și caprele negre (Gemsen) pe munții înalți, scormonesc pământul nu cu plugul ci numai cu sapa și seamănă ovăs care încă arareori se coace; când dimpotrivă. Sasul pe pământul gras și roditor ară comod cu 6 boi și de sigur are recoltă înzecită. Deci iarăș se vede cum Sașii pe toate căile încearcă să descrie la locurile înalte, pe acești grăniceri cu minciuni în mod nefavorabil și cu intenția să le micșoreze meritele.

Că grănicerilor din Valea Rodnei de odinioară le era suficient terenul situat la dreapta Someșului, este în parte adevărat, în parte nu; aceea e de înțeles așa: în timpurile trecute, când acești Valahi steteau încă sub Sași, e dovedit că cea mai mare parte din ei își căuta subsistența în Ungaria și parte în comitate și fiecare trăia după voie în afară de ținutul său, dar întregi sate fugeau mai ales când se apropia terminul plătirii contribuțiilor. Acum însă când sunt militari și din cauza serviciului pe care-l au de prestat, se poartă grija ca ei să rămână acasă și să-și caute existența în cercul regimentul — căci altfel n'ar fi decât numai conșcriși și nu grăniceri apti de-a face servicii — natural că au mare interes să se ocupe cu agricultura; cu atât mai mult că acum nu se mai poate căsători afară de teritorul regimentului niciun grănicer, deci crește numărul poporului și se înmulțește foarte tare; pentru ceeace eu și sunt silit să mă gândesc cu grijă să se clădească nouă sate, să se lăzuiască ținuturi neroditoare și să se prefacă în roditoare spre a se putea câștiga subsistența pentru mai mult popor și spre a se întări întrucâtva regimentul și așa foarte slăbit. Mai este apoi dovedit, că satele grănicerești Ilva minor, Feldru și Vărarea, cum

și Rebrîșoara, din timpuri imemorabile și înainte de militarizare au luat în arendă pentru plată dela cele 3 sate săsești aceleași locuri și livezi, pe cari în parte le *posedem* azi. Dar un argument de căpetenie este: că imediat după cedarea terenului, — când Exc. Sa generalul br. Siskovics era încă în țară și anume în Reghinul săsesc și eu asemenea eram acolo în chestia permutărilor — veniră deputații celor 3 sate săsești acolo, și eu, aflându-i în piață i-am întrebat că ce isprăvesc acolo. Imi răspunseră că ar voi bucuros să vorbească cu dl general Siskovics în chestia bonificării terenului cedat grănicerilor, și ar cere sfat, *deoarece pe ei nu-i importă (nichts daran liege) acel teren pe care și așa din cauza depărtării nu-l pot folosi*. Măcar de-ar căpăta bonificație, pe care Maiestatea Sa să nu le-o acordeze în formă de moșie fiscală (Fiskalgut), ci în număr, căci din bonificare în moșie cele trei sate ca particulari n'ar avea nimic și *numai magistratul ar trage folos*. Dacă însă bonificarea (despăgubirea) ar urma în număr, și magistratul ar fi odată forțat să le comunice satelor ceea ce fiecare sat e dator să plătească în contul datoriilor districtuale comune, atunci ei banii aceia i-ar folosi spre scopul ca să se libereze odată (herauszuwickeln) pe sine și urmașii lor de plata aproape insuportabilă a intereselor.

Eu am mers la Exc. Sa și am condus la el și pe oamenii, cari lui încă îi spuseră tot aceea, ce Exc. Sa poate să confirme.

Dacă aceste 3 sate săsești au locuri de dat în arendă, atunci e clar că au prisos în pământuri, ceea ce reiese și din următorul fapt:

Când vr'un sat săsesc are nevoie de bani, atunci conform obiceiului designează vr'o bucată de loc ori livadă comunală — loc comunal înseamnă mult — pe care o dă pe timp de 20—40 ani vr'unui sătean pentru o anumită sumă de bani în folosință exclusivă; și dacă s'a împlinit timpul, atunci cel ce anticipase banii a pierdut capitalul investit, și comuna iarăși folosește locul ca mai înainte.

Din toate acestea reiese dovada, că plângerea de-a nu putea exista fără de acest teren, este cu totul falsă; deci Vă rog ca după expunerea aceasta să se facă pașii necesari la autoritățile superioare că clădirea satului — care nu s'a început în pădurea terenului cedat, ci pe șes, mai mult spre Someș, imediat lângă drum, și care

pe sărmanii oameni deja i-a costat mulți bani și multă muncă — să nu se sisteze ci dimpotrivă să se încuviințeze, *iar grănicerii cu atât mai vârtos să fie lăudați pentru sirguința și râvna lor.*

Dacă însă s'ar persista la interdicere, atunci aștept ordinul, și imediat va fi totul sistat; eu însă înainte vreau să declin toată răspunderea pentru urmările rele cari nesmintit trebuie să urmeze.

Năsăud, 25 Martie 1769.

Enzenberg, locot.-colonel

Memoriu d. d. Năsăud 11 August 1769, așternut comandei generale

Încă în 19 Iulie c. mi-ați ordonat Exc. Voastră ca în chestia litigiului dintre câteva sate grănicerești rocnene și 3 sate săsești Iad, Pintic și Dumitra pentru ocuparea »in optima forma et fide« a pretinsului teren săsesc situat la ȣermul stâng al Someșului, la raportul înaintat guvernului de către comisarii Michael de Bruckenthal și Iosif Beldi trimiși în Mai aci, să produc dovezile mele, pe răspunderea mea, dacă grănicerii din Valea Rocnei își pot documenta dreptul lor în acest litigiu.

Îndată la începutul anului 1764 când am luat comanda regimentului și mi s'a încredințat și presidiul chestiilor judiciare, polițiene și economice, grănicerii din Ilva mică, Feldru, Vărarea și Rebrîșoara ridicau neconținut plânsori și acuze, că încă în timpurile trecute Sașii bistrițeni le-au luat cu forța teritoriile dincolo de Someș, și că de fapt granițele dintre Valea Rodnei și Districtul săsesc au fost culmile cele mai înalte și pâraele ce curg din înălțimea munților. I-am întrebat dacă posed documente despre aceasta, și pentruce niciodată în timpurile trecute, pentru continuitate, n'au ridicat acuză și n'au încercat să-și susțină (behaupten) dreptul, ori doar n'au nici o altă dovadă? Mi-au răspuns că după cum auziseră dela străbuni, au fost avut în chestia aceasta scrisori autentice, cari însă li s'au luat de către magistratul bistrițan; ei ce e drept în continuu au insistat pe lângă magistrat că lor li-se cuvine acel teren, fiind priviți însă ca iobagi — ceeace ei n'au recunoscut niciodată — au fost tratați destul de neomenos și n'au avut pe nimeni cine să le sprijinească cauza dreaptă. Pentru de-a nu fi expuși la opresiuni și vexații și mai mari, de

cari și așa sufereau destule, au lăsat de plânsorile lor n'au ajuns nici odată la o sentință, apoi li s'au și închis toate căile pe cari ar fi putut să-și caute dreptul. În urmare magistratul bistrițan dedea spre folosință întreg terenul conaționalilor, adică satelor săsești Iad, Pintic și Dumitra, pe care teren însă în cea mai mare parte Românii someșeni iarăși îl luau în arendă pe bani gata dela amintitele 3 sate săsești, deoarece aceste din cauza depărtării nu-l foloseau, și nici n'aveau nevoie de el, posedând în partea lor teren suficient încă pentru atâte comune.

Toate acestea le-am dovedit per extensum și clar în 25 Martie c. așa că din partea săsească e imposibil să se susțină că ei ar putea să folosească acest teren pentru alt scop, decât pentru de a-l da în arendă grănicerilor și de-a fructifica banii cu mari dobânzi. Din lipsa documentelor pe cari li le-au luat Sașii, grănicerii nu pot expune alta, decât că și în prezent pe terenul litigios dela Feldru și Ilva minor se găsesc câteva bucăți de pământuri și livezi *cari poartă numele locuitorilor români*.

În consecință punând eu lucrul în mișcare, veni o comisie spre a satori mejdinele, adică fură trimiși contele Vas, dl Beldi, dl Hannenheim precum și dl de Straussenburg din Bistrița, și această comisie a voit să ne delimiteze și predea cele două bucăți de loc de lângă Rebrișoara și Feldru numite »Zăvoiul cel mare« și »Săpătura«. Spre acest scop în 1764 d-nii Straussenburg și Beldi au trimis încă seara la mine la Feldru, unde eu tocmai zăceam bolnav, vestindu-mi că vreau să predea acel teren delimitat cum se cuvine cu pietrii de mejdină. La ceea ce însă eu se înțelege am protestat, deoarece niciodată n'a fost întrebare despre aceste mici locșoare, ci despre întreg terenul până la culmile cele mai înalte ale munților cari se pleacă spre Someș.

Chestia rămase apoi într'atâta până în Aprilie 1766, când veni o comisie formală care satori granițele cu observarea tuturor ceremoniilor obicinuite în țară, în mod solemn, în prezența deputaților atât săsești cât și grăniceri, fără de nici-o ceartă și contradicere (Wiederspenstigkeit) nici dintr'o parte nici din cealaltă. Deci *noi grănicerii* am fost instituți ca posesori și am folosit până acum acest teren bona fide și cu tot dreptul, și plătim după el contribuțiile, pe cari mai înainte Sașii nu le plătiseră.

Din toate declarațiile făcute însă nu se poate sigur constata dacă grănicerii rodneni își pot susține (behaupten) un drept la acel teren, deoarece toată dovada constă numai din enuncierile grănicerilor actuali. De altă parte însă și aceea e sigur că până în momentul de față nici Sașii n'au produs altă dovadă ci, precum zic grănicerii, așa și ei *numai zic* că Someșul desparte pe publicul bistrițan de Românii someșeni, ceea ce însă trebuie să se dovedească în bază de documente, căci numai așa ar putea avea Sașii mai mult drept în controversa aceasta. Până în prezent dovezile sunt egale, fiecare stă pe lângă spuse. Dacă însă ar fi să se facă regularea granițelor conform legilor naturale și obiceiurilor străvechi, atunci Valea Rodnei ar putea să poarte proces mai departe, fără privire la ceea ce a luat acum în primire, și să și câștige procesul. Căci în toate ținuturile Ardealului par'că există introdusă legea, că pâraele și vâlcelele cari se scurg din munte formează granița.

O dovadă frumoasă este așa numitul »adjudicatorium Rakoczianum« pe care de prezent și Maiestatea Sa îl recunoaște ca valabil și conform căruia controversa de sute de ani s'a isprăvit în favoarea Văiei Rodnei. Dacă râurile ar forma granițele, atunci principele Rakoczi ar fi putut să statorească ca graniță râul Fiad, pe care l-au proiectat Maramureșenii ca mejdină. Principele însă satorî ca graniță pentru publicul bistrițan pâraele cari se scurg din munte în țară, pe ceea ce se și bază publicul bistrițan și se referi la »adjudicatorium« ca la dovadă capitală.

Deci dacă principele într'o parte ia ca granițe pâraele ce curg din munți, cu toate că a avut un râu pe care încă l-ar fi putut designa spre scopul acesta, pentru ce să fie aci Someșul graniță când munții acoloa zac cu mult mai aproape de Someș, decât cei dela Țibleș până la Știol, de râul Fiad; iar Rakoczi era totodată principe și al Districtului săsesc ca și al Maramureșului.

Legea că culmile munților și apele ce pornesc de acolo formează granița pare să fie o lege fix statorită nu numai în Ardeal ci în toate țările civilizate. Căci și eu am fost comandat în 1753 la Roveretto în escorta unei mari comisii la granițele venețiene, unde asemenea apele curgătoare din munți formau granițele, cu toate că considerabilul râu Etsch (Adige) ar fi pu-

tut mai bine să servească ca graniță. Roveredanii cari voiau să susțină ca mejdina râul Adige, au pierdut procesul, iar Venetienii l-au câștigat, deoarece luară ca graniță apele ce coborau din munți.

După ce Sașii până în prezent nu posed alt document, decât singur numai zisa că Someșul ar fi mejdina, iar grănicerii rodneni români pot dovedi încă numai cu spusele, însă au în favoarea lor obiceiul introdus în toate părțile că adică nu râurile principale ci apele cari din munți se scurg în șes formează granițele; așa reese că din partea rodneană militarizată cu tot dreptul e ținut în posesiune ceea ce s'a statorit în Aprilie 1766.

Dar pentru de-a finaliza odată cearta, ar fi mai bine ca publicul bistrițan să fie somat să-și producă documentele privitoare la mejdine, atunci marele proces ar putea fi isprăvit într'un ceas.

După mintea sănătoasă însă nu se poate judeca, cum un principe să deacearnă câtorva sate mai mult teren decât pot folosi, așa ca ele să-l dea celor lipsiți în arendă pentru bani, și astfel pe o parte s'o îmbogățească iar pe cealaltă s'o sărăcească; apoi ca să ia dela unii atât, încât ei să nu mai poată exista, fiind doar atât Sașii cât și actualii grăniceri egali supuși, și principele având interes să susțină pe unii ca și pe ceilalți.

Ar fi foarte de dorit să se ia vechile dovezi de mejdine ca îndrumare, și atunci s'ar putea întâmpla ca la Valea Rodnei să se alăture încă cu mult mai mare teren decât s'a decernat peste tot în grabă în 1766; deoarece conform legilor alcătuite în baza obiceiului, granițele nu s'au stabilit atunci pe acele culmi de unde izvoresc pâraele ce curg spre Someș. În consecință dacă sentința s'ar enunția conform vechii legi, cum s'a întâmplat când Maiestatea Sa a decis cu dreptate în controversa cu Maramureșenii; atunci Valea Rodnei cu tot dreptul ar putea să se bucure de un teren cu mult mai întins și ei foarte necesar.

Dar eu de prezent sunt meliniștit în conștiința mea, că aceste chestii la aparență juste — probabil în paguba acestor sărmăni grăniceri români — la locurile înalte nu s'au cumpănit așa cum se cuvine; ceea ce nu pot să retac cu acest prilej, nevoind să-mi agravez și mai mult conștiința.

Năsăud, 11. August 1769.

Enzenberg locot.-colonel.

Raport despre starea în care se afla în 1771 procesul dintre satele militare grănicerești Ilva, Feldru, Vărarea, Rebrîșoara, Rebra și cele săsești Iad, Pintic și Dumitra.

La începutul anului 1766 gener. de corp br. Siskovici în calitate de comisar împreună cu mandatarul săsesc căp. supr. Mihail de Bruckenthal au fost aci să se sfătuiască privitor la terenul situat la stânga Someșului imediat lângă acele 5 sate, căror le era indispensabil necesar acel teren, și așteptau cu atât mai mult să li-se adjudece, cu cât amintitele 3 sate săsești nu aveau nevoie de el și din cauza depărtării și a drumurilor nepracticabile nici nu-l puteau folosi; apoi în fiecare an acele 3 sate îl dedeau în arendă pe bani, sau întreg sau în parte, satelor grănicere. Acei domni au venit mai cu seamă ca să stabilească între grăniceri și Sași bună înțelegere, deoarece Sașii aproape zilnic secvestrau vitele grănicerilor, cari din cauza apei mici treceau Someșul, ceeace era imposibil de evitat fiind satele grănicerești situate imediat lângă Someș. După cumpănirea tuturor circumstanțelor, între înaltul comisar, magistratul bistrițan, comisarul săsesc și guvernul țării s'a convenit ca cu concursul cancelariștilor anume trimiși de guvern, terenul dela Dealu Ciungu la Ilva și până la așa numita Piatra vânăată să fie delimitat și movilit cu observarea tuturor ceremoniilor obicinuite în țară și în prezența celor în drept și a comitatensilor.

Deci fiind față cancelariștii guverniali, mandatarul magistratului bistrițan, deputații satelor săsești și grănicerești împreună cu o mulțime de copii, și ofițerii delegați ai regimentului grăniceresc, s'a săvârșit movilirea dela Dealul Ciungu și până la Peatra Vânăată cu tot ceremonialul, făcându-se semne și în păduri la arbori; apoi la așezarea fiecărei movile, conform obiceiului și pentru eternă memorie, au fost pălmuiți și trași de urechi copiii atât ai Sașilor cât și ai grănicerilor pân'ce au plâns; în fine terenul movilit *ni s'a predat, și noi imediat am început a-l lăzui și a-l folosi.*

Din acel timp și până la începutul lui Martie 1769 grănicerii folosiră neturburați acel teren. Lucrau câteodată până la 2000 oameni la lăzuit și într'un an pământul s'a și semănat, iar contribuția s'a plătit regulat fiscului, pe care Sașii nici odată n'o plă-

tiseră privind locurile ca nefolosivere. *S'a clădit în mijlocul pădurii un sat, botezat Nepos*, și se poate dovedi că cel puțin 15 mii stânjini patr. teren neroditor prin sirguința grănicerilor s'a făcut utilizabil și zilnic s'a lucrat la lăzuire.

În Martie am primit dela comanda generală ordinul să încetez cu clădirea noului sat Nepos și cu folosința terenului de controversă. Circumstanțele însă erau de natura că împotriva ordinului am trebuit să continuu cu clădirea satului și cu folosirea pământului din chestie, ceeace spre apărarea mea am raportat *brigăzei*. În Mai 1769 a fost trimisă apoi înapoi de către comanda generală și de către guvern o comisiune, în care au funcționat din partea provincială contele Beldi, din a națiunei săsești căpit. supr. Michael de Bruckenthal iar din parte militară maiorul Cossimelli și subsemnatul. Dar atunci nu s'a putut isprăvit din partea întregii comisiuni nimica, cum se poate vedea din raportul militar.

De atunci nu s'a întâmplat nimic deosebit până în 1770, când Sașii apoi s'au hotărât să trimită din cele 3 sate deputați la Maiestatea Sa, cari deputați cine știe pe ce cale și cu ce pâră au reușit să facă ca comanda generală prin ordonanța d. 26 Ianuarie 1771 din nou să delege o comisie de investigație.

Dar trebuie să se hotărască în favoarea militarilor, deoarece prin tabelele de contribuții e dovedit că Sașii au cu mult mai mult pământ arător ca Valahii, cu toate că aceștia numără de două ori atâți »pater familias« și cu mult mai multe suflete decât Sașii.

Două lucruri sunt cari vor decide: unul, dacă Sașii au indispensabilă nevoie de acel teren, iar Valahii se pot lipsi de el. Că Sașii n'au de acela nevoie, iar grănicerii valahi și cu acel teren pe departe încă n'au ce le lipsește pentru de-a putea exista, se poate demonstra cu mii de dovezi. Altul ce privește satul nou clădit, dușmanii mei sunt convinși că au câștigat procesul, dar cei ce vor privi satul cu ochii proprii și cauza pentru care familiile de grăniceri au trebuit să se mute în noul sat, se vor convinge despre necesitatea acestei dispoziții, prin care se promovează și serviciul militar.

Baron Enzenberg, colonel.

**Memoriul lui Enzenberg d. d. Năsăud 24 Februarie 1771,
adresat generalului de brigadă Christiani de Rall.**

La ordonanțele comandai genenerale aş fi răspuns imediat dacă pentru combaterea aserţiunilor săseşti n'ar trebui să capăt datele nunumai din mâna a 3-a ci şi a 10-a. In ordonanţa consiliului de războiu se zice să stau gata pentru iminenta sosire a comisiunei de investigare.

Chestia principală va fi de-a dovedi că familiile grănicere posed mai puţin pământ decât cele săseşti. Vă pot asigura că prin o măsurătoare geometrică şi economică s'ar putea sigur dovedi că cele 3 sate săseşti posed chiar aşa mult şi încă şi mai mult pământ decât satele gănicereşti Ilva mică, Feldru, Vărarea, Rebrişoara şi Rebra. Inşă dacă Saşii calculează numai un asolament (regim de rotaţie) în loc de trei câte au, atunci e cert că grănicerii au mai mult ogor decât Saşii, deoarece satele grănicere din cauza strimtorii terenului şi a mulţimii populaţiei sunt silite anual să lucreze pământurile oricât de slabe, sterile şi greu de lucrat ar fi ele. Dar să trec peste deosebirea terenului fertil şi neproductiv. In satele săseşti se face grâu de cea mai frumoasă speţă, din care noi ofiţerii toţi ne provedem cu pâine; până când în Valea Rodnei se seamănă numai ovăs, orz, hrişcă şi săcară şi acum şi cartofi. Orice pricepător va judeca, că pentru de-a trage folos din ovăs, orz etc. faţă de folosul din grâu şi secară, cele dintâi reclamă înc'odată atât pământ, prin urmare şi muncă dublă. Dacă e sigur că ținuturi muntoase sterile şi puţin fertile au nevoie de teren dublu, atunci va trebui să se statorească că aceste sate grănicere au nevoie de teren dublu pentru existenţa lor.

Printr'o măsurare geometrică însă, fără de care oricând toate comisiile vor opera fără rezultat, poate şi trebuie să se dovedească că grănicerii de prezent inclusive terenul de controversă, totuşi n'au atât loc arător şi atâtea livezi ca Saşii.

Vă rog să mijlociţi ca comanda generală să aştearnă consiliului aulic belic raportul meu din 25 Martie 1769, în care sunt combătute cu veracitate şi cu temelie toate obiecţiunile făcute de Saşi, garantând eu pentru autenticitate cu averea onoarea şi demnitatea mea.

Consiliul de războiu mă întreabă de părerea mea față de numirea contelui Paul Teleki ca comisar din partea provinciei în chestia această litigioasă. E notoriu cum amintitul conte înainte înființării acestei trupe grănicerești a lucrat și agitat mai mult împotriva ei și a întreprins pași pentru cari, la o cercetare mai severă, ar avea să sufere multe neplăceri, ceea ce în caz de nevoie s'ar putea dovedi. Și numai înainte cu 8 zile apărea din cercetarea efectuată de brigadă, cum dl conte nu încetează să procedeze față cu grănicerii în modul cel mai păgubitor și nedrept; deci nu se poate presupune că contele va lucra favorabil, nu vreau să zic drept, pentru noi. Cu toate acestea nu am nimic de obiectat împotriva numirii contelui Paul Teleki ca comisar, deoarece mă razim numai pe dreptate și echitate; și la caz dacă voi avea însumi să intervin la comisie, Vă asigur că numai aceea va valora ce e drept și echitabil, cu atât mai mult pentru că nu mă voi expune să sprijinesc o cauză nedreaptă, nu-mi voi împovăra conștiința și nu-mi voi atrage disgrația preanaltă pentru un al treilea, dela care n'am, și nu voi avea nici odată nimic; și pentru că nu doresc să am vr'odată moșie pe acest teren litigios.

În partea a doua a ordonanței consiliului belic se spune că conform tabelelor contribuționale satele săsești Iad, Pintic și Dumitra împreună numeră 841 familii, și fertilitatea ogoarelor lor e calculată cu 3291 măji cereale și a livezilor cu 3106 care de fân; iar grănicerii din Ilva mică, Feldru, Vărarea și Rebrîșoara constând din 804 familii, împreună cu terenul litigios, au din ogoarele lor 4243¹/₂ măji cereale și din fânețe 2908 care fân.

Din aceste date ar fi să se dovedească totul, dacă nu s'ar fi strecurat greșala privitoare la cele 841 familii săsești, deoarece datele Sașilor sunt inexacte și falsitatea este vădită.

Pentru aceea eu însumi — cu toate că o știam bine mai dinainte — m'am hotărît să las să se numere din nou cu diferite mijloace toate casele acelor 3 sate săsești și toți pater familias, chiar Țigani (Neogany) și Vă rog să aveți încredere deplină că expunerea aceasta e corectă.

În Dumitra sunt: case 167, pater familias 179, țigani 8; în Iad sunt: case 159, pater familias 172, țigani 14; în Pintic sunt: case 28 dintre cari 6 arse, pater familias 34; așa că suma totală face: case 354, pater familias 385, țigani 22.

În satele militare cari au parte și din terenul litigios și cari sunt: Ilva mică, Feldru, Vărarea incl. satul nou *Nepos*, Rebrîșoara și Rebra mare incl. satul nou *Parva*, se găsesc: case 848, pater familias 863; suflete bărb. 2315, fem. 2158, laolaltă 4473.

Dacă s'ar face recensământul sufletelor bărb. și fem. în cele 3 sate săsești Iad, Pintic și Dumitra, — mai ales după ce Sașii pe departe nu sunt așa spornici ca Valahii — s'ar putea cu siguranță afla că Sașii nu fac jumătate din numărul Valahilor.

Dacă Maiestatea Sa, conform rescriptului cons. belic ar voi să cântărească pe grăniceri ca și pe Sași după fertilitatea pământului, atunci pentru de-a stabili egalitate, ar trebui să se ia încă mult Sașilor și să se distribue grănicerilor, așa că aceștia ar ieși bine la socoteală.

Dacă s'ar face la noi probe de recensemânt, atunci aceste ar fi să se facă și la Sași. *Nouă* nu ni-se poate pune nimic în sarcină, căci Valea Rodnei încă înainte de-a fi militarizată a fost de mai multe ori conșcrisă de Sași și conform acelor recensemente s'au făcut taxările pentru un an normal. Că oare s'a făcut clasificarea Văiei Rodnei și a ținutului săsesc cu, ori fără dreptate, va apărea din măsurătoarea geometrică și economică.

Ar fi să se recomande cu deosebire consiliului de războiu să bage mult seama ca mai cu seamă provincialii învecinați cu grănicerii, și aceștia cu aceia, să trăască în bună înțelegere, și la fiecare ocazie să fie gata a-și întinde mâna și a-și da ajutorul necesar.

Aș dori mult ca obiectul acesta să se examineze cu seriozitate și insistență, de oarece eu din parte militară pot produce o mulțime de dovezi că pe grănicerii cari comit excесе cât de mici nu numai îi constrâng să plătească cu bani paguba pricinuită ci îi pedepsesc și trupește în mod simțitor. Numai de curând când grănicerii din Nușfalău au intrat în pădurea săsească — cu toate că era frig cumplit și aceia sunt lipsiți de orice lemn și pădure, așa că au făcut-o siliți și e cu neputință să existe în modul acesta — ei au fost arestați de către Sași și conform legilor țării și »foro triduali« au pierdut 12 boi lăsați Sașilor ca pradă. Apoi pe lângă că acești grăniceri prin pierderea vitelor sunt cu totul ruinați și făcuți cerșitori, — în prezența Sașilor pe cari i-am chemat spre a le arăta că din partea militară dreptatea

se susține cu toată asprimea — ori cât de greu mi-a căzut (so hart es mir fiel) i-am mai și pedepsit în mod simțitor, așa că au trebuit să alerge de 4 ori în sus și 4 ori în jos printre 80 soldați cari i-au bătut cu vergile (Gassenlaufen). Voi fi deci, cred, dispensat să mai aduc și alte dovezi, ci mai amintesc că pentru furt de câțiva struguri dintr'o vie situată lângă drum, cari struguri n'au valorat mai mult decât 10 cruceri, la pâra Sașilor din Dumitra mai întâi am lăsat să li-se plătească acestor pentru pagubă 51 cr. apoi am pedepsit pe fiecare grănicer să fie bătut cu vergi de trei ori în sus și în jos printre 50 soldați.

Dar Sașii încearcă chiar să *ne pustiască, nimicească și ruineze*. Ca dovadă netăgăduită și proaspătă poate servi următorul fapt: În 7 a lunei curente grănicerii din Rebrîșoara au tăiat lemne în terenul din chestie. Sașii din Dumitra înarmați cu lănci și alte arme au năvălit asupra lor, le-au sechestrat 2 boi și sub pretextul oarecarei pretenții s'a ținut »forum triduale« *) și boii au fost pierduți. Atunci grănicerii veniră să pârască susținând că Sașii le-au luat vitele pe pământul *nostru*. Am lăsat să se cerceteze cazul printr'o comisie și se dovedi afirmația grănicerilor. Am scris atunci magistratului din Bistrița ridicând plânsoare pentru acel procedeu, și am cerut să trimită deputați să cerceteze »comissionaliter« în fața locului chestia, așa cum și eu din parte-mi voi trimite deputați. Ieri dimineața s'a ținut comisia și cercetarea în prezența deputaților magistratuali săsești, alor doi ofițeri de stat major și a auditorului regimentului. S'a luat proces verbal semnat de toți, din care reese limpede că Sașii au atacat pe grănicerii *noștri* pe pământul *nostru*, apoi le-au luat vitele, le-au dus și în mod ilegal au ținut »forum triduale«. Ce va mai urma în chestie, vom vedea.

Din cazul acesta în sfârșit trebuie omul într'adevăr să se convingă, că Sașii tot mai mult încearcă să *ne* offenseze și înfrice, deoarece deputații lor întorși din Viena se fălesc de tot ostentativ, cu grația ce le-a dovedit-o Maiestatea Sa și lăfesc în public faima, că nu mai este nici o dubietate că terenul de controversă trebuie să fie iarăși cedat celor trei sate săsești.

*) Forum triduale Saxonicum == Tribunal săsesc care funcționa timp de 3 zile, în cazuri de invazii și devastări în păduri.

Faima aceasta îi sperie foarte mult pe grănicerii celor 5 sate, și eu nu pot produce destule vorbe și dovezi spre a-le lua această bănuială care poate da naștere la toate urmările cele mai rele. Mai ales că într'un astfel de caz chiar și asigurarea cea mai sfântă a comandantului general conte O'Donell (privitoare la restituirea satului Săcalu, și la faptul că nimic mai mult din cele ce conform datelor sunt militare, nu se va mai preda provincialilor) ar fi fără valoare, la ceeace unii grăniceri și făcuseră aluzie. Atunci nu va mai avea nici un rost afirmația că din parte militară sigur se lucrează cu mare grijă spre a se infiltra onestitatea, echitatea și bunele moravuri în acești noi grăniceri valahi; și că îndată la început trebuie să se curme orice încercare contrară acestei ni-zuinți moralizatoare.

Dar nu va fi neavenit să se producă câteva din cele mai nouă dovezi, cum dimpotrivă districtul bistrițan ne lasă să facem experiențe cu dreptatea sa dovedită în cele mai momentuoase chestii.

Înainte cu doi ani a fost atacat pe stradă de către păstorii ledeni și a fost rănit cu o pușcătură un grănicer, despre care s'a dovedit că a fost cu totul nevinovat. Iar în toamna trecută a fost omorât cu o lance un grănicer din Sântioana, de către Sași. Eu am insistat mereu să se cerceteze faptul, și nu pot ajunge ca să se efectueze cercetarea și ca sasul să fie arestat. Se mai pot produce apoi încă alte mai multe cazuri de felul acesta, și nu pot afla nici pe unul în care regimentului să i-se fi dat satisfacție promptă.

Mi-se va imputa probabil din partea autorităților că nu raportez cum se cuvine circumstanțele omorurilor (Totschlägereien). Trebuie însă să expun, că eu nu întrelas aceasta fără motiv, deoarece intenționez să ies la iveală deodată cu atâtea fapte criminale, încât pe urma lor locurile înalte să-și poată forma cu totul alte păreri despre vecinii Sași; și atunci probabil va înceta bănuiala concepută împotriva grănicerilor Valahi, ca și cum ei ar fi neli-niștiți și nedisciplinați și un popor periculos pentru ordinea publică.

În sfârșit se naște întrebarea capitală dacă principele țării poate întinde un ajutor — fără de scurtarea nimărui — dând pământul său propriu supușilor cari au nevoie de acela și cari ca grăniceri

servească monarhiei în formă dublă, și luându-l dela aceia ce n'au nevoie de el; și dacă o poate face aceasta fără acordarea unui echivalent sau a unei bonificări în orice formă.

Dacă s'ar ridica chestia bonificării, atunci îmi țin de datoriță să recomand ca pentru despăgubirea înaltului fisc să se destine mijloacele cari sunt necesare spre acest scop, și cari ar fi următoarele:

Grănicerii cari în 1766 au fost mutați din districtul săsesc în satele comitatense răscumpărate, și-au lăsat fără despăgubire ogoarele și viile posedate și făcute de ei roditoare. Conform legilor țării trebuia să urmeze despăgubirea, care însă s'a întrelăsat, și acum pământurile le folosește districtul săsesc bistrițan. Grănicerii permutați acum n'ar avea întratât drept la bonificare, deoarece Maiestatea Sa i-a provăzut gratuit cu alte gospodării. Dar va depinde dela Maiestatea Sa să dispună acum asupra acelor gospodării militare rămase în urma grănicerilor permutați, cari deși reprezintă o mare avere, acum se evaluează cu un preț minimal.

Este doar dovedit și de obște cunoscut, că pământul locuit de Sașii *nătărăi* (dummen) este »fondus regius«, în care domnitorul poate acoperi lipsa unui cu prisosul celuiilalt, fără orice despăgubire a pământului luat. Apoi este clar dovedit că unul are prisos, iar celălalt duce lipsă, deoarece des amintitele sate ținuseră în arendă acel teren în toți anii încă înainte de militarizare, și până acum aproape l-au plătit. Mai departe e dovedit:

că peste aceea ce țineau grănicerii valahi în arendă, fânețele săsești se dedeau în arendă altor particulari cari iarăș la rândul lor din nou le dedeau în arendă Valahilor;

că în momentul când Sașii strigă de lipsă în pământ, atunci li-se interzice gospodarilor sași să dea ceva în arendă grănicerilor; altor însă li-se dea pentru plată, sau pământul rămâne nelucrat (brach);

că dacă s'ar baza pe adevăr — ceeace sigur nu stă — că cele 3 sate săsești duc lipsă de pământ, atunci cum de posed ele în cantitate uimitoare teren și pădure de lăzuț?

În sfârșit e clar și necontestabil că considerând modul de traiu, în comparație cu sasul, grănicerul valah — dacă vrea să existe — are nevoie îndoită de pământuri, deoarece alimentându-

se slab și ținând multe posturi, trăește aproape numai cu pâine. Dimpotrivă însă sasu având altă hrană mai copioasă, pe departe n'are nevoie de atâta pâine; și cu toate acestea posedă în pământ roditor atât, încât prin vindere de cereale își poate augmenta gospodăria; în timp ce grănicerul valah vegetează în sărăcie (vor Elend schmachtet) îndată ce mălăiștea sa e ruinată de ger pripit, căci din cealaltă semănătură abia își recapătă sămânța.

Acestea și încă altele vor ieși la iveală cu prilejul unei cercetări, și eu sper că dacă se vor cumpăni bine de către locurile înalte aceste și anterioarele mele expuneri și rapoarte, atunci vor trebui să se curme în sfârșit prigoanele perfide ale Sașilor.

Năsăud, 24 Februarie 1771.

Enzenberg, colonel.

În sfârșit urmează aci două memorii *) adresate de maiorul filoromân Anton Cosimelli către comisia Teleki-ană.

I

Acum, că am făcut revizuirea, plină de muncă și pericole, a teritoriilor militare, mai rămâne să cercetăm și pământurile cele mai roditoare ale dușmanilor noștri. Căci compararea acestora ne va arăta în mod clar nu numai mizeriile bieților noștri soldați, ci și afluența fără margini a Sașilor. Adversarii noștri arătau, că chiar la marginea teritorului ilvan au rămas necultivate câteva bucăți de pământ, ceea ce dovedește nu că soldații ar fi în lipsă, ci dimpotrivă că au de toate din belșug. Această necultivare însă își află justificarea în depărtarea mare a locurilor, în faptul că sunt pe un teren ridicat și greu accesibil, dar mai ales în sterilitatea naturală, care nu poate fi îmbunătățită cu nici un mijloc. Așa încât e foarte dureros, că în lipsa de alte locuri mai bune trebuie cultivate cu trudă și aceste locuri. Acest teritor, după cum am arătat cu toată claritatea, în fiecare an este îngrădit și întrebuințat alternativ când pentru însemnare când pentru fânaț, așa încât ceea ce acum s'a lăsat drept fânaț în anul viitor se întrebuințează pentru însemnare și invers. Aceasta e dovadă puternică despre sărăcia locuitorilor, ceea ce comisiunea nu va putea

*) Traduse din latinește de dl V. Bichigean.

găsi în teritoriile întinse și bogate ale dușmanilor. Cealaltă parte a teritorului ilvan, care parte se deosebește de aceasta în privința rodniceii și asprimei, au găsit-o cultivată dușmanii noștri.

Că domnului de Schottenstein i s'a dat odată ca fânaț o parte din terenul comun pentru suma de 16 fiorini, e destul de rău, și aceasta s'a făcut fără știrea domnului comandant al regimentului nostru. Pentru aceasta numitul domn își va primi din partea ofițerului care trebuia să-și dea consimțământul, admonestarea cuvenită. Și apoi este cunoscut, că aproape în toate satele acestui mare principat Valahii, cu ocazia nunților și a altor acte sărbătorești, își fierb pentru trebuința proprie bere din ovăs. Locuitorilor din Ilva însă le-a lipsit în acest scop căldarea necesară și banii trebuincioși pentru cumpărarea uneia. Astfel au vândut iarba comună și costul ei l-au întrebuințat pentru cumpărarea căldării. O dovadă de mare belșug, argument vrednic de atâta larmă din partea dușmanilor.

Cercetarea teritorului feldrihan a dovedit aceeași sterilitate și aceleași greutate de lucrare a pământului. Și aici sunt de trecut vârfuri neregulate de munți înalți și coborîrea se face cu multă greutate și primejdie. Tot ce a putut fi cultivat, s'a cultivat cu sânguința soldaților, și fiindcă aci nu au livezi, a fost nevoie să se îngrijească de vitele lor și astfel o parte din teritor au lăsat-o nearată, pentru fânaț.

Am ajuns nu la teritorul mizerei comune Vărarea, ci la fragmentul mic de pământ al acesteia. Acest pământ, care abia ar putea da hrană la 30 de familii, e nevoit să susțină mai mult de o sută de familii. Acestor sărmani militari le-a folosit, dar foarte puțin, faptul că părinții lor au luat în căsătorie femei din satele învecinate și astfel au câștigat drept zestre dela ele câteva jugere de pământ sau ceva moșie în teritoriile învecinate. Această împrejurare le mai micșorează mizeria, dar nu o îndepărtează.

Stâncile aride și secătuite ale Rebrișoarei au deșteptat mai mult compătimirea decât invidia dușmanilor noștri. Ploile binevenite și dese, cari au căzut în anul acesta pe pământurile sterpe ale lor, n'au putut reface semănăturile slabe ale acestui teritor. Pustiurile păduroase și aproape inaccesibile ale Rebrei sunt

potrivite numai pentru creșterea vitelor, și nu pentru producerea de cereale.

Stând astfel lucrurile, Inaltei Comisiuni nu-i va fi greu să se convingă, că nici un fel de oameni, cu atât mai puțin indivizi militarizați, cari au să presteze servicii atât de multe și de mari, vor putea să-și câștige hrană într-o regiune atât de neroditoare, mai ales că 5—6 părți din semănături o formează holdele de ovăs. În urmare cum vor putea suporta greutatea militare locuitorii acestor cinci sate, dacă li se iau și acele puține teritorii cedate lor de Sași dincolo de Someș? Nici acestea nu sunt ceva pământuri bune, dar acești locuitori someșeni nu au altele mai bune. Și și aceste păminte sunt atât de neînsemnate, încât abia îi ajunge fiecărui locuitor câte o bucătică pentru cereale.

E de prisos să amintim munca ce au depus-o militarii noștri în lăzuirea pădurilor și tufișelor în locurile care li s'au cedat, căci toate acestea le-a văzut și lăudat însași Inalta Comisie. Pe unde mai înainte vitele se adăposteau la umbra arborilor, acum se răsfășă holde. Nici nu vreau să conving pe Inalta Comisie, că prin aceste locuri controversate s'ar fi satisfăcut necesitățile militarilor, încât acum pot să trăiască comod din cultivarea acestor pământuri, precum și a pământurilor strămoșești. Numai atât vreau să adaog, că chiar și pe lângă o recoltă bună abia pot să-și adune jumătate din victualiile necesare într'un an. Aceasta va apărea cu atât mai clar, dacă ne vom gândi că acești sărmani militari își trec cea mai mare parte a anului cu lucrul pe plată făcut dușmanilor noștri și altor Sași, ceeace contribuie și mai mult la sărăcia unora și îmbogățirea celorlalți.

Astfel cum se vor putea susține soțiile și copiii militarilor, când aceștia petrec în tabără, fiindcă așa cere serviciul regesc? Ori cu ce suflet se vor expune primejdiilor războiului, când își vor aduce aminte de soțiile și copiii lăsați acasă în cea mai mare mizerie? Flecărească ce vor vrea dușmanii noștri, susțină cât de mult că soldații noștri sunt leneși și din acest motiv sunt și săraci, căci cu ocazia reambulării pe teritoriul acestora s'a dovedit contrarul. Toată sărăcia lor este a se atribui lipsei și stărpiciunii pământurilor, după cum bogăția contrarilor se poate pune în sama belșugului de teritorii roditoare.

O repețesc. Măsurarea geometrică a terenurilor celor două partide va dovedi adevărul pur. În urmăre la ce să mai lungim vorba? Înalta Comisie a ascultat pe vreo câțiva militari de ai noștri, cari după primirea dela Sași a terenurilor controversate au mai cerut altele. Specificarea alăturată mai amintește și pe alții, pe care la poruncă îi voi chema la raport. Au nu dovedesc acestea dindeajuns sărăcia alor noștri și bogăția Sașilor?

Dar încă ceva. Binevoiască Înalta Comisie să citeze pe țărani din comunele Lușca, Prislop și Mintiu și din depozitiile lor se va convinge, că Sașii dispun de atâta bogăție de pământuri, încât nu sunt în stare să le folosească, ci sau le dau în arendă altora ori le lasă necultivate spre paguba statului. Pentruce deci fac atâta tărahoi pentru un petec de pământ, din care nu au tras nici odată ori foarte rar folos, fie din cauza depărtării, fie din cauza prea multului belșug ce îl au? Ce nedreptate li se face, dacă Maiestatea Sa le redă grănicerilor ceea ce este al lor și ceea ce li s'a dat în folosință de atâtea secole, și dacă mai dăruiește ceva și altor mii de oameni cu vrednicie pentru țară? Afară de aceasta magistratul bistrițan, stăpânul pământesc al moșiilor contrarilor noștri, nu posedă în pace pământurile, viile și locurile lăzuite ale grănicerilor, cari din satele districtului bistrițan au fost permutați în satele militarizate ale Văiei Rodnei și nu primește în fiecare an un venit considerabil? Dacă s'ar cumpăni cu măsura adevărată prețul pământurilor celor două partide, nu știu care s'ar afla mai îngreuiat.

Dat în satul Cepari, în 3 Septembrie 1771.

Cosimelli, maior.

II

Magistratul bistrițan a afirmat în scrisoarea înaintată Inclitei Comisiuni în 15 August, că teritoriul celor cinci sate militarizate are o întindere atât de mare, încât circumferința aceluia întrece mult în mărime teritoriul celor trei comunități săsești. Eu nu am stat la îndoială să afirm contrarul. Cercetarea la fața locului a pus capăt certei, arătând care din noi s'a depărtat de adevăr. Voi, bărbați înțelepți, ați văzut cu ochii proprii ambele teritorii și astfel ați putut judeca *sărăcia noastră și bogăția enormă a Sașilor*. Căci

ce alta ați văzut în ținutul nostru, decât munți prețipiși, grei de urcat și primejdioși de coborît, și pământ gol, steril și presărat cu păduri ne-străbătute? Și ce ați văzut la Sași? Un șes frumos, coline roditoare, livezi și vii întinse, păduri nesfârșite, plăcute, producătoare de ghindă.

Contrarii din cele trei comune și mai ales cei din Dumitra s'au plâns că le lipsește apa și pășunile pentru vite și din acest motiv au nevoie de terenele controversate și de Someș. Ambele aceste pretențiuni s'au dovedit nejustificate. Căci teritorul acestui sat are din belșug vine de apă continuă și păraiașe, încât se pare că natura s'a îngrijit nu numai de trebuințele, ci și de plăcerile sătenilor colonizați aci. Țăranii sași să se supere deci pe *trândăvia sau neștiința proprie*, dacă susțin că pentru adăparea turmelor lor nu le sunt de ajuns aceste păraiașe, ce se găsesc în atâtea locuri. Să ia pildă dela alte popoare, care în lipsa mai mare de isvoare își formează lacuri și rezervoare, în care pot adăpa peste 300 vite. E rușine și nu se cade ca economii cei mai bine îngrijiți ai Transilvaniei să *aștepte în trândăvie binefacerile naturii*.

Și aci nu pot să nu amintesc în treacăt ce li s'a întâmplat militarilor noștri în această comună în fața Inclitei Comisiuni. Dupăcum s'a putut vedea, din partea de sus a teritorului curg mai multe păraiașe cu apă continuă, care nu departe de sat adunându-se laolaltă se prefac într'un pârâu destul de mare. Acest pârâu taie în două (și acest lucru ași dori să fie bine luat aminte) și udă partea cea mai mare și mai bună a teritorului. Inclita Comisiune a ieșit în zorile zilei să vadă acest teritor. Soldații noștri au observat afară de sat că apa din pârâu scăzuse mult de cum fusese în ziua precedentă și au strigat că Sașii umblă să-i înșele. Comisiunea condusă de dâșii a ajuns la un loc, unde jumătate din apă fusese abătută în cursul nopții într'un canal vechiu. Pietrile încă ude scoase din gura canalului vechiu dovedeau până la evidență munca proaspătă. Cu aceasta nu vreau să acuz pe adversarii noștri de rea credință, ci — aducându-ne aminte de amenințările făcute împotriva locuitorilor din Rușii Bârgăului care mărturisiseră în favorul soldaților — avem motiv puternic de a bănuî manopera întâmplată.

Lipsa de pășuni în satul Dumitra încă e trasă de păr cași apa necesară la adăpat. Afară de tufișele și pădurile cari se găsesc

în număr mare printre câmpii și în apropierea teritorului bistrițan și pintican, este dealungul acestor păduri o întindere mare cale de trei ore spre Someș. Aci nu lipsesc pâraie cu apă și câmpii spațioase, unde Inclita Comisiune a găsit ierburi aproape neatinse. Adversarii susțin că în aceste locuri nu pot trimite la pășune turme mai mari, ci numai mai mici. Dacă singuraticile vite găsesc pășune destulă, atunci puțin importă dacă pășunează în turme sau în cete mai mici. Dar și în aceasta privință adversarii noștri ori glumesc ori vreau să-și bată joc de Inclita Comisiune. Oare locuitorii din lad nu pasc cu turme întregi de boi, junci și cai pădurile, care sunt de aceeași calitate ca și ale Dumitrenilor? Dacă așa este, de ce nu ar putea face același lucru și adversarii noștri?

În acest sat este un nou fel de agricultură, care nu se poate aproba și e cunoscut numai aceluia, care trăesc în îmbelșugare. Câteva bucăți de livezi din această pădure se lasă pentru facerea fânului și, ca să nu fie păscute de vite, se închid și izolează cu terenuri mari păduroase. Dacă aceste locuri ar fi îngrădite cu tufișe (care le sunt la îndemână) oare nu ar crește considerabil cantitatea pășunilor?

Am văzut apoi pe șes și pe coline o mulțime de clăi de fân mici, iar vitele stând departe de ele, ca nu cumva să facă pagubă în fânul nepăzit. Câte sute de vite s'ar putea hrăni în acele livezi și în dumbrăvile apropiate, dacă adversarii noștri ar face din clăile mai mici clăi mai mari și dacă le-ar îngrădi? Și cine ar putea crede — cu toată această neglijență economică, pe lângă toată risipa aceasta de pășuni, — că satul acesta are încă mult loc de pășunat?

În partea dinspre apus a acestui teritoriu este o colină nu prea mică, lipsită de arbori în toate direcțiile (numită Beșina) și potrivită atât pentru semănături cât și pentru pășunat. Pe această colină, despărțită de celalalt teritor prin un teren mocirlos și plin de trăsție, dar nu prea mare, înainte de aceasta locuitorii din Dumitra ori n'au folosit-o de loc ori foarte rar, ci au dat-o pe lângă o arendă mică locuitorilor din Mintiu spre pășunat ori cultivare. Numai de trei ani încoace, cum susțin înșiși Mintiuanii, au început să o cultive, ca să nu li-se impute din partea noastră

această incurie. Când i-am întrebat, pentru ce nu au așezat și aici o vie sprijinită de haraci, mi-au răspuns că lemnele sunt departe. La ce depărtare se găsesc pădurile minunate de stejar, nu e secret înaintea Inclitei Comisiuni.

Fiind această situația, să înceteze adversarii noștri a se plânge, că după pierderea terenurilor controversate au trebuit să cheltuiască sute de florini renani pentru pășunarea vitelor lor. Orice om cu mintea sănătoasă va căuta cauza acestor cheltuieli în altă parte. Eu sunt până peste cap sătul să repet faptul netăgăduit, că adversarii noștri și înainte de pierderea terenului controversat, din timpuri imemorabile, și-au mănânat în timp de vară vitele lor în munții Bârla și Cișa și că nu s'au folosit în acel timp de terenul din chestiune mai mult de cât cum s'au folosit cu câțiva ani înainte de aceasta de colina Beșina.

Să nu creadă Inclita Comisiune, că nu-i voi descoperi și cauza adevărată a cheltuielilor aplicată cu fățarnicie la cazul nostru. Este neîndoios, că pe munți sunt pășuni cu mult mai bune decât în teritoriile satelor. Din acest motiv adversarii noștri, precum și alți Sași din districtul bistrițan, își trimit vitele, pe cari vreau să le vândă la târg în Bistrița, pe câteva săptămâni la munte *nu din cauza lipsei de pășuni, ci cu gândul la câștig*, și apoi și le readuc grase bune de vânzare.

Dacă deci satul Dumitra, privitor la care se plâng mai mult adversarii noștri, are din belșug pășuni și apă, e de prisos să mai vorbim despre celelalte două. Vreau să amintesc numai atât, că în afară de abuzurile gospodărești amintite la Dumitra, în aceste comune am găsit o abundență de ape și un teritoriu cu mult mai mare. Comuna Pintic, care abia numără 40 de familii de țărani, ar putea hrăni pe ușor 200 de familii de ale militarilor. În belșugul și mulțimea pământurilor întrec cu mult pe locuitorii întregii văi a Rodnei. Din acest motiv o parte considerabilă a terenului rămâne necultivată, ceea ce am observat și în alte teritorii, deși nu în măsură atât de mare. În urmare nu e de mirare, dacă — nefiind de ajuns vitele câte le au Sașii pentru cultivarea pământului — unele terene le dau în arendă militarilor, altele locuitorilor din provincie și iarăși multe altele rămân necultivate. Pe cele necultivate le-am văzut cu ochii noștri, iar arendarea locurilor am amintit-o mai sus.

Ne împiedecă reaua credință a adversarilor noștri să mai pomenim și alte lucruri.

Mihai Frihm, unul dintre oratorii delegați să se prezinte în aceasta cauză la Maiestatea Sa, a poruncit, când trecea prin comuna Iad, juratului Parasca Gheorghe din Rușii Bârgăului să trimită înaintea Inclitei Comisiuni din satul său șapte oameni. I-a oprit însă să mărturisească, că țin în arendă acele terenuri dela locuitorii din Iad, iar pe jurat l-a omenit cu vin. Tot acest Mihai Frihm a amenințat în comuna militară Ilva mică pe alți locuitori din Rușii Bârgăului, care mărturiseau în favoarea noastră; pentru ceeace a fost aspru admonestat de numita Comisiune. Cât i-a folosit această admonestare, se vede din această faptă ulterioară. Și cât de sincer se poate apropia un astfel de om de tronul Maiestății Sale, va judeca ori și cine.

Adversarii noștri Sași l-au pus la cale pe preotul jurat Anchidim din Rușii Bârgăului să nu mărturisească împotriva lor în fața Inclitei Comisiuni în chestiunea granițelor și l-au asigurat că în schimb își va reprimi gratuit securea ce i se luase ca zălog. O cauză cu adevărat dreaptă a Sașilor și atât de sincer expusă Maiestății Sale! E nevoie de atâtea tergiversări și de atâtea machinațiuni condamnate în întreg pământul ca să se poată susține? Nu dovedesc îndeajuns aceste două operațiuni ilicite ale adversarilor și încă multe altele, adevărătatea mărturisirilor locuitorilor din Rușii Bârgăului întărite cu jurământ și traduse din românește în latinește?

Este dovedit până la evidență, că Sașii au locuri din belșug, iar militarilor le lipsesc multe. Ne mai obiectează adversarii, că noi le lăsăm vitele lor în munți pe câteva săptămâni de vară numai pe lângă plată. Nu tăgăduim acest lucru; ba afirm că eu îsumi am lăsat de două de trei ori vitele locuitorilor din Iad împreună cu ale mele în muntele Cișa pentru plata unei groșițe (5 bani), iar acum în urmă pentru un septenar (7 bani). Și apoi ce? Munții și teritoriile satelor sunt două lucruri distincte. Cei dintâi se folosesc numai pentru hrana vitelor, cele din urmă pentru susținerea oamenilor și vitelor.

Cred că nu le este necunoscut adversarilor noștri, că în primii ani ai înființării miliției în Valea Rodnei un număr mare de

oameni au emigrat împreună cu vitele lor în Moldova. Numai din Sângheorzi au plecat 368 oameni, cari au dus cu sine nu numai vitele proprii ci și ale altor comune. Ce e de mirat, dacă în urma scăderii atât de pronunțate și greu de refăcut a vitelor proprii, militarii au admis în pășunile munților aproape goi vite străine și dacă au încercat să repare pagubele cu orice mijloc? Dacă va vrea Dumnezeu, se vor înmulți iarăși pe încetul turmele militarilor noștri și nu va rămânea loc pe munte pentru vitele străine. Dar terenele necesare oamenilor militarizați pentru semănături nu se vor înmulți nici când, dacă Maiestatea Sa Prea Grațioasă, dispunând liber de bunurile Sale, nu va lua din belșug acestor trei comune săsești și nu va veni într'ajutorul militarilor noștri. Și pentru ce să nu o facă? Aceasta o cere necesitatea, o dictează echitatea.

Necesitatea am văzut-o cu ocazia reambulării teritoriilor militare, care — pe lângă sterilitatea și accesul anevoios — mai sunt și atât de reduse ca întindere, încât este cu neputință să hrănească cei 4.298 de oameni, care locuiesc în aceste 5 comune. Echitatea o cere întinderea imensă a moșiilor roditoare săsești, care în vreme ce nutresc abia 1600 suflete, ar putea să hrănească de două ori pe atâți indivizi. Și fiindcă ambele districte atât cel militar cât și cel bistrițan aparțin fondului regiu și cel bistrițan suportă numai greutatea impozitului, iar cel militar și pe cea a miliției, astfel nădăjduim că Maiestatea Sa va compensa aceasta ilegalitate enormă, atât în populație cât și în suportare a greutăților, cu *distribuirea proporționată a terenurilor*. Durere numai că natura astfel a separat aceste două districte, încât între ele se găsesc nu pământuri, ci numai păduri imense, nefolositoare chiar Sașilor. Astfel bieților militari nu li se vor veni decât dumbrăvi cari trebuie lăzuite cu grea muncă.

În sfârșit, fiindcă Inclita Comisiune nu mi-a comunicat nici o scrisoare de a adversarilor cu excepția celei dintâi, astfel pe acelea nu le-am putut combate, în urmare le declar pe toate fără nici o importanță pentru noi, ori câte ar fi înaintate de Sași fără știrea mea. Ale mele toate însă, precum și toate specificările și documentele de orice fel, cer oficios să fie trecute în procesul verbal.

Bistrița în 13 Septembrie 1771.

Anton a Cosimelli, maior.

Material documentar *)

(Continuare)

Vasile Bichigean

XI.

Adresa magistratului bistrițan privitor la raportul delegației anchetatoare în Mocod și la nesupunerea Valahilor din districtul lor

Excelență Domnule Conte camerar și Guvernator regesc,
Înalt Guvern regesc al Transilvaniei,
Stimaților Domni și Patroni ai noștri valoroși,

În 8 Noemvrie am luat act cu supunerea cuvenită de ordinul Înaltului Guvern trimis nouă cu data de 30 Octomvrie anul trecut, precum și de anexele sale. Din acestea am înțeles, că Înaltul Guvern, convingându-se, în temeiul remonstranței noastre, de multele fărădelegi ale Valahilor noștri învechiți în rele și mai ales de agresiunea, injurarea și amenințarea cu moartea a executorului militar, a dispus funcționarilor din județul Solnoc-Dobâca să facă cercetare la fața locului și să înainteze raportul cuvenit, fiindcă astfel de fapte nu pot rămânea fără sancțiunea cerută de lege. Tot atunci, Înaltul Guvern a încredințat pe funcționarii investiga-tori să comunice și să lămurească Valahilor renitenți și ordinul de admonestare părintească anexat cu adaosul, că, dacă și de aci încolo nu se vor liniști, nu se vor îndrepta nici după multele îndemnuri părintești ale Înaltului Guvern, nu vor asculta de ma-gistrat și nu vor îndeplini întru toate poruncile date, nu numai că vor fi aruncați în închisoare, ci unii din ei vor fi și pedepsiți cu moartea.

Delegații județului amintit au și îndeplinit în 25 Noemvrie în Mocod ancheta ordonată și au comunicat ordinul sus citat.

*) V. Nrii 11 și 12 »Arh. Som.«

Raportul despre aceasta îl anexăm cu supunerea cuvenită. Credem că în acest raport Domniile lor vor face amintire despre îndrăsneala și marea încredere a nesupușilor noștri Valahi, experiate în cursul celor câteva ceasuri câte le-au petrecut între dâșii. Căci nu numai că nu au ascultat cu supunerea și respectul cerut sfaturile și îndemnurile părintești ale Inaltului Guvern regesc, ci, când au auzit, că dacă nu se vor îndrepta și nu vor mai lăsa din îndrăsneala lor nesăbuită, vor fi pedepsiți cu moartea, au început să murmure cu mare sgomot și aruncând pe masă înaintea delegaților trei taleri mariași *) în semn de protest, au cerut să dovedească Inaltei Curți cu ce sunt amenințați din partea Guvernului Regesc. Totodată au protestat în repetite rânduri, cerând ca magistratul bistrițan să nu îndrăsnească a trimite pe nimenea la dâșii cu nici un fel de poruncă, pentru că, dacă se va întâmpla vreo nenorocire, nu ei vor fi pricina. Inafară de plățirea impozitului regesc s'au mai obligat la un singur lucru, că, în cazul că cetatea din jurul orașului Bistrița se va ruina, vor da ajutor la repararea aceleia, afirmând că ei sunt mai vechi decât Sașii cu 300 de ani. Numele însă nu au voit să și le spună cinstiților delegați ai județului Solnoc-Dobâca.

Când li s'au amintit nenumăratele îndemnuri părintești ale Inaltului Guvern și că atunci, când din porunca acestui Guvern câțiva dintre dâșii au fost prinși în 1754 în Dej și aruncați în închisoarea din Olpret, s'au obligat la supunerea cuvenită, ceea ce dovedește și actul semnat de ei înșiși, au strigat în gura mare, că acel act este falsificat de funcționarii județului. Cu toate că acel act a fost redactat de unul dintre delegații prezenți, văzând animozitatea inverșunată a Valahilor îndrăzneți, n'au mai cutezat să discute cu dâșii, pentru că nu ar fi ajuns la nici un rezultat. În acelaș timp Valahii au declarat în fața acestor delegați, că vor merge din nou în Viena, necruțând nici o cheltuială, chiar de ar fi și 3000 florini. De sigur toate acestea vor fi amintite și în raportul făcut Excelențelor Voastre de delegații județului Solnoc-Dobâca.

În vreme ce delegații județeni amintiți au comunicat ordinele suscitade, Valahii au prezentat acolo în Mocod un ordin al Inal-

*) Taleri de argint bătuți de Maria Terezia.

tului Guvern adresat nouă cu data de 13 Noemvrie anul trecut. Din acest ordin, pe care ni l-au adus deputații noștri, am înțeles că nesupușii noștri Valahi (cari la îndemnul cuiva nu numai nu au luat în seamă, ci au și disconsiderat sfaturile părintești atât ale noastre cât și ale Excelențelor Voastre și au îndrăsnit să înainteze Curții Regești informațiuni mincinoase atât împotriva noastră cât și împotriva Excelențelor Voastre, cum apare din dese remonstranțe, precum și din murdarul lor memoriu) au cutezat, fără nici o rușine și teamă să Vă molesteze cu plângeri neîntemeiate și nedovedite. În urmare acești Valahi nu vor înceta să Vă importuneze, cum ne-au mortificat și pe noi până acum, nici să turbure zi de zi tot mai mult pe locuitorii orașului nostru și să încomodeze cu delegații continue, până când nu-și vor primi pentru aceasta pedeapsa meritată.

În acest ordin înaltul guvern ne-a mai somat în mod părintesc să-i prezintăm prin deputații noștri până cam prin 10 Februarie anul curent 1759 »instrumentul literal« (documentul de proprietate) și celelalte documente privitor la Valahii noștri nu pentru dovedire, căci aceasta aparține judecătoriei pentru contestații, ci numai ca să arătăm starea de drept a acestor Valahi, pentru ca în felul acesta, potrivit acestei stări, să se reguleze contribuția și să se stabilească jurisdicțiunea.

Am luat act cu supunerea cuvenită de această somație a Excelențelor Voastre și în acelaș timp anunțăm respectuoși, că documentele noastre au mai fost cerute în acest scop și în 13 Iunie 1757 prin un ordin, în care ni se porunca să le trimitem prin deputații noștri pe ziua de 27 Iunie a aceluiași an. La data fixată am și trimis delegații noștri cu documentele necesare în Sibiiu la Guvernul regesc și am dovedit, că noi am fost introduși în posesiunea acestui district încă în anul 1475 prin donația Regelui Matia, în care donație se spunea că acest district ni se cedează pentru stăpânirea pe vecie și fără a ni se contesta din partea cuiva. Acelaș lucru, precum și expunerea falsă și neîntemeiată și nesupunerea obraznică a Valahilor, le-am dovedit și înaintea Comisiunii orânduite de Înaltul Guvern și prezidate de Conte și Consilierul Ladislau Teleki și mai apoi și înaintea Guvernului. Toate acestea se pot vedea de altcum din multele re-

monstranțe înaintate Excelențelor Voastre, precum și din raportul Inaltei Comisiuni. În urma acestora Excelențele Voastre ați aruncat în închisoarea din Sibiu pe acei Valahi, care cu ocazia dietei generale de curând ținute erau în acest oraș, și ați dispus prinderea celorlalți corifei ai lor prin ordinul de data 19 Octombrie 1757 trimis D-lui vicecomite al județului Solnoc-Dobâca.

În temeiul acestora credem, că nu mai este nevoie de o nouă dovedire în chestiunea regulării contribuțiunii și a stabilirii jurisdicțiunii, pentrucă :

1. Privitor la contribuțiunea lor situația este lămurită și sigură. Deoparte avem extrasul informațiunii și hotărârii Inaltului Guvern trimis Maiestății Sale cu data de 24 Mai 1753, prin care deciziune se ratifică cuantul acestei contribuțiuni, de altă parte rezoluțiunile Inaltei Comisiuni regești diriguitoare trimise în scopul rezolvirii acelorăși dificultăți în 5 Noemvrie 1754 și 11 Ianuarie 1755. La acestea se mai adaogă, că atunci, când în anul trecut pe vremea adunării contribuțiunii Valahii din districtul nostru s'au răsvrătit în urma agitațiilor unui oarecare sftenic impostor, Excelența Sa Domnul Cancelar aulic, în calitate de președinte al comisiunii regești diriguitoare și plenipotențiar regesc al Maiestății Sale, a venit la noi împreună cu delegatul Guvernului regesc Dl secretar guvernial Samuel Bruckenthal în luna Februarie 1755, ca să cerceteze motivele acestei răsvrătiri și să cunoască starea acestor Valahi. Și cu această ocazie am prezentat documentele noastre, în baza cărora s'a stabilit situația Valahilor neliniștiți în felul, cum ați hotărât-o și Excelențele Voastre înainte de aceea și cum s'a raportat și Maiestății Sale. Manipularea încă s'a făcut în conformitate cu aceste deciziuni.

Că în registrele de manipulațiune toate acestea au fost trecute sub un titlu special, cauza este că Excelența Sa Dl Cancelar, convins despre dreptatea cauzei noastre și informat de Valahii adunați la poruncă, că sunt gata să îndeplinească nu numai serviciile obișnuite până acum, ci și mai mult, dacă li se va cere și că vor fi cu toată supunerea, numai să nu se întrebuinteze față de dânșii termenul odios iobag, ne-a invitat, pentru liniștirea mai grabnică a Valahilor îndârjiți și pentru îndeplinirea fără piedeci a »manipulației« (constatării situației de drept și de impunerea locuito-

rilor) să ne învoim, ca în registre să fie trecuți cu titlul: *Valahi districtuali, în deobște vidicani*, dar impozitul pe capete să se introducă cași pentru iobagi. Acest lucru l-a făcut Excelența Sa cu gând bun. În urmăre cine poate gândi, că, dacă nu am fi dovedit Excelenței Sale dreptul nostru, am fi trecut în registre impozitul pe capete ca după niște iobagi, din ceeace ar fi rezultat o pagubă atât pentru cassa Maiestății Sale cât și pentru a orașului și anual s'ar fi pierdut circa 3140 florini renani.

2. Privitor la jurisdicția noastră, pe care o exercităm de veacuri, credem că nimeni nu are nici o îndoială. Mai vârtos că și referitor la aceasta Excelența Sa DI Cancelar s'a convins din deasa prezentare a documentelor, ce le posedăm. Pentru aceasta le-a și spus Valahilor adunați înaintea Sa, că au greșit mult față de magistrat și astfel ar merita o admonestare severă. Dar fiindcă magistratul este înclinat să-i ierte, să-l roage de iertare. Ceeace s'a și întâmplat în prezența Excelenței Sale. Valahii au venit în număr mare la ședința noastră publică și s'au rugat de iertare. Ca un mijloc de liniștire a Valahilor agitați a fost și dispoziția Excelenței Sale, luată împreună cu Comandantul de atunci Excelența Sa DI vicecolonel Conte Ferraris, ca din cele trei companii încartiruite aci, să se trimită la dâșii 80 de soldați și dintre călăreții distribuiți în județul Solnoc-Dobâc 40 de călăreți. Aceștia au și stat la îndemână patru zile în Măgheruș sub comanda căpitanului Appelman. Dar când Valahii au făcut promisiuni de supunere și au cerut iertare pentru faptele lor și dela Excelența Sa și dela noi, n'a mai fost nevoie de forța militară.

Nici acum, când dovedesc atâta neascultare și nesupunere față de noi și față de sfaturile părintești ale Înaltului Guvern, nu merită ca locuitorii orașului nostru, ajunși în situația strâmtorată de a nu-și putea plăti dobânzile după datorii, de a nu achita salariile funcționarilor cari muncesc zilnic și sunt siliți a-și întrerupe orice activitate, să mai stea de vorbă cu dâșii și să mai facă cheltueli cu dovedirea drepturilor noastre. Cu toate acestea trimitem delegații noștri nu pentru dâșii, nici pentru a lămuri din nou cele amintite mai sus, ci din supunerea, cu care datorăm ordonanțelor Excelențelor voastre. Aceștia, dacă va fi nevoie, vor face declarații mai ample și vor dovedi, ce li se va mai cere încă.

Vă rugăm, Excelențe, să binevoiți a Vă aduce aminte, cum s'a început de câțiva ani încoace și cum s'a manifestat această renitență a nesupușilor noștri Valahi. Anume:

1. Renitența s'a început, după cum am dovedit și mai înainte, în anul manipulației 1754—55. Agitația pornită atunci a fost liniștită, ce e drept, de Excelența Sa DI Cancelar aulic și Comisar regesc, cu toate acestea cu ocazia manipulației s'au ridicat și au protestat solemn la locul convenit și legal împotriva tuturor inovațiunilor. Luând despre aceasta document autentic l-au așezat în arhiva capitulară (bisericească) și au mai făcut și copie autentică.

2. În anul 1756, la îndemnul cuiva, au luat fără frică și fără nici o considerare dela birăii economici (vătafi) dijma adunată în acel an, pe care și până atunci o prestau ori o rescumpărau fără nici o discuțiune, au îmblătit-o și au închis-o în biserică. Mai drastic au făcut-o aceasta în Mocod.

3. Auzind de această faptă temerară am trimis pentru prinderea vinovaților pe cinstitul nostru comisar împreună cu un servitor al orașului și cu câțiva slobodnici. Pe aceștia însă i-au bătut de mai i-au omorât, scăpând cu mare greu din mâinile lor.

4. Făcându-ni-se raport despre aceasta, am trimis pentru prinderea corifeilor din Mocod, câțiva oameni înarmați din oraș și din district. Dar ce zarvă au făcut atunci. Au adunat în Mocod 10 sate și pe oamenii noștri nici nu i-au răbdat să se apropie. Cu această ocazie au refuzat plățirea dobânzilor după datoriile vechi, continuarea economiei publice dispuse de Comisiunea regească trimisă de Maiestatea Sa, ba și serviciile regești și anume: ajutorul necesar la fierberea salpetrului, muncitorii trebuincioși la căratul lemnului și al pământului, lucruri pe care le prestează și azi atât locuitorii din oraș cât și cei din districtul săsesc.

Aceste fapte îndrăsnețe le-am comunicat Excelențelor Voastre deja în 30 Martie și 15 Aprilie 1757. Excelențele Voastre imediat ați și dispus funcționarilor din județul Solnoc-Dobâca prin ordinul din 19 Aprilie același an, să someze în numele Guvernului regesc pe Valahi să prestea toate aceste lucrări, căci, dacă nu se vor supune, vor fi grav admonestați de acest Guvern. Funcționarii amintiți au și executat ordinul trimis în 23 Mai. Rezultatul a fost luarea la cunoștință a acestei ordonanțe cuprinzătoare de

sfaturile părintești ale Excelențelor Voastre și pe urmă faptele rele, pe care le-am reclamat deja.

5. Cum au turburat confruntarea (constatarea) și cu ce cuvinte murdare au primit pe Comisarul confruntator, V'am făcut raport în luna Septemvrie 1757. Pentru liniștirea revoltei ați binevoit a trimite în 19 ale aceleiași luni pe Dl judecător prim al județului Solnoc-Dobâca Ladislau Mara. Acesta deoparte a investigat cazul, de altă parte a comunicat noua admonestare și îndemnare părintească a Excelențelor Voastre. Despre toate acestea Vi s'a făcut raport cu data de 2 Octomvrie 1757.

6. Că și executorul militar a fost atacat, înjurat și amenințat cu moartea de unii locuitori din Mocod, rezultă din raportul, făcut în 25 Noemvrie anul trecut de delegații județului Solnoc-Dobâca, încredințați de Excelențele Voastre cu anchetarea acestui caz. Aceasta de altcum s'a amintit și mai înainte.

7. S'a întâmplat și aceea, că nesupușii noștri Valahi și-au ales judecători în satele lor și n'au lăsat pe nimeni, să vină la Bistrița înaintea judecătorului ales anume în acest scop să-și prezinte cauzele, ci acum toate chestiunile de litigiu sunt judecate de acești oameni aleși de dânșii. Astfel nerecunoscând magistratul nostru fac ce le place. Ferească Dumnezeu să știe, că sunt puțini soldați în patria noastră acum, în împrejurările aceste grele, căci ar îndrăzni să facă fapte și mai grave, decât cum au făcut până acum, văzând că tot mereu au scăpat nepedepsiți. Nici mai înainte nu le puteam face nimic, dacă se opuneau cu toată tăria. Căci, dacă Vă făceam raport despre acțiunile lor temerare, Excelențele Voastre în înalta înțelepciune le trimiteați cel mult o admonestare părintească, îndemnându-i la supunere și ascultare. Așa s'a întâmplat și când a fost trimisă comisiunea de subț președinția Înaltului Consilier D-lui Conte Ladislau Teleki, precum și când au fost delegați funcționarii județului Solnoc-Dobâca. Dar atât ostenelele acestora, cât și multele sfătuiri și ordonanțe părintești ale Guvernului regesc n'au avut nici un rezultat, cum apare și din raportul delegaților județului amintit.

Astfel că orice comisiune ar merge la dânșii, ei o iau în bațjocură, iar admonestările părintești ale Excelențelor Voastre le consideră drept glume. Din motivul acesta nu încetează cu cut-

zanța lor, crezându-se în drept să facă orice, mai ales că nici o călcare de lege a lor n'a fost pedepsită cum se cuvine. N'am putut executa și nu putem nici azi îndeplini porunca Înaltului Guvern, să prindem pe cel mai de frunte conducător al lor, pe Macavei a Popii din Mocod, care cu câțiva tovarăși ai săi, disconsiderând interesele orașului nostru și răsturnând buna ordine, împiedecă îndeplinirea tuturor ordinelor date atât de Înaltul Guvern cât și de funcționarii superiori ai Inclitei națiuni, aduc în confusiune administrația acestui oraș, impun impozite printre ai lor, pe cari impozite le adună, le cheltuesc ori le întrebuințează pentru corupere și pentru plățirea acelora, care îi ajută cu sfatul. Aceasta o fac și vreau să o facă încă multi ani, adunând și acum dela poporul prost dări subț un titlu sau altul. Sunt pregătiți, ca — în cazul că vor trebui să dea seamă despre banii adunați și în urmare să-și tragă pedeapsa cuvenită — să treacă în altă țară și acolo să scape de pedeapsă. Spun mulți dintre Valahi, că, dacă s'ar face o investigație mai severă, toată răspunderea pentru nesupunere ar cădea pe cinci sau șase capi, cari în caz de anchetare, imediat ar părăsi districtul.

Dar ca să nu Vă mai molestăm cu descrierea tuturor faptelor lor rele, ne referim numai la rapoartele făcute de Înalta Comisiune prezidată de Excelența Sa Dl Conte Ladislau Teleki și de delegații județului vecin Solnok-Dobâca, precum și la remonstranțele noastre din 6 Iulie și 18 Septemvrie 1758. Din toate acestea apare cu evidență deplină starea acestor Valahi, jurisdicțiunea noastră exercitată de secole, nesupunerea lor continuă față de noi, neluarea în seamă a admonestărilor părintești ale Înaltului Guvern și prin toate acestea aducerea în încurcătură a bietului nostru public orășenesc.

În urmarea tuturor acestora ne rugăm cu toată supunerea și cu deplină încredere, ca, având în vedere

că toate cele amintite de noi sunt adevărate;

că nu pretindem dela dânșii nimic altceva, decât ce ne-au prestat și până acum;

că aceste lucrări le îndeplinesc și locuitorii Sași din district, fără a face nici o opoziție:

pentru înconjurarea hărțuielelor ulterioare cu acești Valahi

să binevoiți a întrebuința alte mijloace mai severe, ca astfel să se înfrâneze pornirile lor rele și să revină la supunerea de altă dată. Indemnurile părintești și sfaturile binevoitoare, pe care le-ați trimis de atâtea ori și pe care acești Valahi nu le știu prețui cum se cuvine, n'au avut nici un rezultat. Ei tot nesupuși au rămas, ba văzând că păcatele nu le sunt pedepsite, devin tot mai îndrăsneți.

Recomandându-ne cu umilință în sprijinul binevoitor al Excelențelor Voastre și având încrederea deplină în ascultarea cererii noastre, rămânem ai Excelențelor Voastre și ai Înaltului Guvern

supuși servi

prim judecătorul și senatul municipiului Bistrița.

Bistrița la 8 Februarie 1759.

XII a)

Instrucțiunile date de Guvernul transilvănean în cauza faptelor lui Macavei a Popii din Mocod și raport despre îndeplinirea acestor instrucțiuni

Maiestate chesaro-crăiască și apostolică,

Prea buna și îndurătoarea noastră Stăpână,

Maiestatea Voastră chesaro-crăiască să binevoiască a cunoaște, că la cererea și rugarea făcută de Stimatul Domn Ioan Klein de Straussenburg, judecător regesc al municipiului Bistrița și de senatorii prevăzători și cuminte Ioachim Bedeus și Gheorghe Decani în numele lor propriu și al celorlalți locuitori ai aceleiași oraș, noi încredințații lor am primit dela Spectabilul și Magnificiul Domn Anton Domokos de Alsó-Csernát, judecător la Curtea de apel a Principatului Transilvaniei și a celorlalte părți anexe următoarea instrucțiune oficială:

»In urma petiției înaintate de Domnul Ioan Klein de Straussenburg, actual judecător al orașului Bistrița și al districtului și de Domnii Ioachim Bedeus și Gheorghe Decani în numele lor și al locuitorilor din orașul amintit, vă admonestăm cu toată severitatea pe voi, Macavei a Popii din Mocodul districtului valah aparținător orașului Bistrița și Nimigean alias Cute Stefan din Feldru, capii și conducătorii răsvrătirii Valahilor nemulțumiți din

acest district, precum și pe jurații care stau la dispoziția voastră, pentru că ați îndrăsnit să vă opuneți jurisdicțiunii magistratului bistrițan, să împiedecați ducerea la îndeplinire a ordinelor legale și să alegeți dintre voi oameni, care să decidă în aceste chestiuni, oameni cărora în acest scop le-ați și luat jurământul. Ați mai făcut și alte ilegalități și anume în 26 Decemvrie anul trecut ați prins pe Moșina Gherasim din Rodna, când acesta în serviciu regesc ducea soldaților din Șanț din pădurea Colnice aflătoare în hotarul comunei Rodna grâu și alte lucruri, apoi l-ați târit legat dealungul comunelor până în Năsăud, unde în 30 Decemvrie s'au adunat oameni din întreg districtul. Cu aceștia ați ținut în 30 și 31 Decemvrie adunare și conventicole secrete și nepermise. Cu această ocazie pe robul rodnean Moșina Gherasim l-ați eliberat numai cu condiția, că: 1. se va prezenta la tribunalul vostru, când vor sosi între voi canceliști dela Domnul Director; 2. dacă va fi eliberat și Stirb Ionașc din Maieru, care robia în Bistrița pentru multele fărădelegi și dacă nu va asculta de magistratul din Bistrița, ci va ținea cu voi. Altcum nu numai pe el îl veți scoate din casă, ci și pe copiii și soția sa și nu o să-i fie moale. În urmăre vă admonestăm cu toată seriozitatea, ca în viitor să vă feriți de astfel de fapte și adunări secrete; pe Moșina Gherasim să nu-l mai târiți încoace și încolo, să-l absolveți de subț garanția luată și scrisoarea de garanție să i-o restituiți. Altcum nu veți scăpa de pedeapsa, care vi se cuvine pentru astfel de fapte nesăbuite».

Voind să satisfacem acestei instrucțiuni, ne-am prezentat în 23 Ianuarie 1760 în comuna Mocod din districtul valah aparținător orașului Bistrița și ne-am dus la casa libertinului Macavei a Popii, unde l-am găsit împreună cu celalalt corifeu Nimigean, alias Cute Stefan din Feldru. Le-am comunicat și explicat cuvânt cu cuvânt ordinul sus citat și le-am atras atențiunea la urmările faptelor lor. La această admonestare a noastră au răspuns Macavei a Popii și Nimigean, alias Cute Stefan în limba română ca și cu o gură: »Înțelegem. Dar nu vom asculta de magistratul bistrițan, până ce necazurilor districtului nostru nu li se va pune capăt pe cale legală și până ce nu ne va veni poruncă dela Maiestatea Sa, de cine să ascultăm».

Adeverim pe cuvântul nostru, cu sigilul obișnuit și cu semnăturile proprii, că toate acestea s'au întâmplat așa, cum le raportăm Maiestateii Voastre. În același timp am predat și lămuritorilor drepturilor lor un raport pentru mai bună garanție.

Dorim ca Maiestatea Voastră chesaro-crăiască să ajungă cât mai multe zile fericite în deplină sănătate, domnind în pace și glorios. Dat în anul ziua și locul, cum s'a amintit mai sus.

Corectat prin noi:

ss. *Gheorghe Kerekes*

ss. *Gheorghe Pall*

XII b)

Identic cu XII a. până la următorul loc:

»Între multe alte ilegalități ați instigat oamenii împotriva unor hotărâri decizive aduse în mod legal de magistratul bistrițan. Așa în chestiunea de litigiu pentru o moșie survenită între Iugan Petre și fiii săi vitregi și între Moșina Gherasim locuitori în Rodna, în care chestiune magistratul s'a pronunțat deja, voi ați decis altfel. Pe Moșina Gherasim, fiindcă n'a voit să asculte de hotărârea voastră, în iarna trecută în luna Martie ați voit să-l prindeți. Scăpând cu mare greu din mâinile voastre, i-ați prins femeia și ați supus-o lucrărilor de rob. Atunci numitul Moșina s'a dus în Sibiu să se plângă Guvernului regesc, pentru ceea ce l-ați amenințat. Dela amenințare ați trecut la fapte. Și anume în 27 Octomvrie 1759, când Moșina se întorcea din drumul, care-l făcuse din porunca judecătorilor ca să ducă bucate și sare posturilor din șanțurile dela Rodna, l-ați prins cu ajutorul oamenilor înarmați în pădurea Colnice din hotarul Rodnei, l-ați legat și l-ați dus din sat în sat până în Mocod; amenințându-l că de aci îl veți trimite la Târgul Mureș. Pentru aceasta vă admonestăm cu toată severitatea pe voi și pe toți aceia, care socotindu-se sub jurisdicțiunea voastră au luat parte la fărădelegile amintite, să vă îndreptați și pe acel Moșina despre care este vorba, imediat să-l eliberați ori, dacă l-ați pornit la drum spre Târgu Mureș, să-l readuceți cât mai iute posibil și să nu-l mai târâți pe drumuri. De aci încolo cel ce are vreo plânsoare, să o prezinte forului competent. Voi să nu vă mai amestecați altul în afaceri de aceste

îndrăznețe și ilegale, căci, dacă se va mai face vreun raport Inaltului Guvern despre atari lucruri, nu veți scăpa de pedeapsa bine meritată».

Pentru îndeplinirea acestui ordin numiții încredințați s'au prezentat la casa lui Macavei a Popii în Mocod în luna Februarie 1760. I-au comunicat cuprinsul ordinului și atunci Macavei a Popii le-a zis românește: Înțeleg și eliberăm pe Moșina din lanțuri, dacă ne dă garanția cuvenită, pe care o cerem și dela Domniile Voastre.

XIII a)

Raportul referitor la ancheta făcută în chestiunea bătăii lui Foșlui Oniga locuitor în Mocod

Maiestate chesaro-crăiască și apostolică,
Stăpâna noastră Prea îndurătoare și bievoitoare,

Binevoiți a cunoaște, că am primit cu reverința și supunerea cuvenită ordinul de ascultarea martorilor și căutarea dovezilor în chestiunea sulevată de Stimatul Domn Ioan Frederic Klein de Strausenburg, judecător prim al municipiului Bistrița și al districtului săsesc bistrițan și de prevăzătorii și cuminiții senatori Gheorghe lunches și Ioachim Bedeus, în numele lor propriu, al celorlalți senatori și al cetățenilor și locuitorilor din orașul amintit și din district, ordin trimis și adresat nouă, umiliți și veșnic credincioși supuși ai Maiestății Voastre. Cuprinsul acestui ordin este următorul:

Noi, Maria Theresia, din îndurarea lui Dumnezeu Impărăteasă romană și a Germaniei, Regina apostolică a Ungariei și Bohemiei, Arhiducesa Austriei, Ducesă de Burgundia, Prințesă ereditară a Transilvaniei, Contesă de Tirol și a Secuilor, împărțăm mila și grația noastră chesaro-crăiască tuturor și singuraticilor credincioși ai noștri: cinstiților, stimaților, magnificilor, distinșilor, spectaților, nobililor, libertilor, precum și nenobililor cetățeni, de asemenea oamenilor din alte ordine și stări sociale, dar cu nume bun și cinstit, și indivizilor de ambe sexele, care locuiesc și petrec în principatul nostru ereditar al Transilvaniei și în părțile lui anexate și cari vor ajunge la cunoștința prezentului ordin.

Ni s'a prezentat petiția distinsului Domn Ioan Frideric Klein de Strausenburg, judecător prim al municipiului Bistrița și al districtului săsesc bistrițan, și a prevăzătorilor și cumișilor senatori Gheorghe Iunches și Ioachim Bedeus, făcută în numele lor și al celorlalți senatori, locuitori și cetățeni ai cetății și districtului sus citat.

Aceștia sub pretextul declarării unor treburi ale lor s'au prezentat în fața cinstiților, nobililor și distinșilor Domni: Anton Kőszegi, Iosif și Francisc Szentkirályi, Ștefan Matyus, Alexa Bocskor, Gheorghe Kerekes și Gheorghe Gáál, canceliști jurați și secretari trimiși de noi anume în scopul acesta dela tribunalul nostru din Transilvania. Urmează apoi numele judecătorilor, juraților și secretarilor tribunalelor din județele: Alba, Târnava, Turda, Cojocna, Doboca, ambele județe Solnoc, Crasna, Hunedoara și Zarand. Vicejudecătorii regești, ceilalți jurați și secretari ai tribunalelor sindicale din Udvarhely și ai sucursalelor lor: Cristur și Bárdocz și a încă trei: Sepsi, Kézdi și Orbai, precum și din Miklosvár. Apoi din Gyergyó, Kászón, Mureș și în sfârșit din Arieș. Urmează vrednicii și cinstiții magistrați ai cetăților regești și ai scaunelor, judecătorii primi, primari și ceilalți jurați, cetățeni, senatori, notari și secretari ai scaunelor, districtelor, cetăților și orașelor noastre săsești: Sibiu, Brașov, Sighișoara, Mediaș, Bistrița, Cohalm, Nocrich, Miercurea, Sebeș și Orăștia. Tot astfel și judecătorii primi regești și ceilalți jurați, cetățeni, vicejudecători și secretari ai cetăților și orașelor noastre: Cluj, Alba-Iulia, Târgu Mureș, Târgu Secuiesc, Sf. Gheorghe, Ocna Sibiului, Hunedoara, Hațeg, Deva și Ilia. Ar vrea adecă, în scopul apărării drepturilor lor, să aibă mărturisirile și dovezile oamenilor noștri regești.

Fiindcă nimănui nu i se poate refuza mărturisirea adevărului și recunoașterea dreptății, astfel prin prezentul ordin vă încredințăm și vă ordonăm, ca, îndată ce veți fi rugați, fie mai mulți laolaltă fie singuratici, cei cărora le este sau le va fi în interes să se facă cercetări, să vă prezentați imediat, sub pedeapsa de câte 4 florini, la locul și în ziua, pe care o vor fixa sus citații pâriși sau oamenii lor, în fața numiților oameni regești ai noștri și acolo, pe credința ce o aveți într'un Dumnezeu, să spuneți, să

mărturisiți și să dovediți tot adevărul, ce-l veți ști despre chestiunile, la care veți fi întrebați. Despre aceste mărturisiri și dovediri cerem să se facă și elibereze, din partea, sub semnătura și cu sigilul oamenilor noștri regești, actele necesare, care vor fi a se înmâna pârșilor menționați pentru o mai sigură apărare a drepturilor lor. Așa cere dreptatea și echitatea comună. Dat în municipiul nostru Târgu Mureș în 27 Noemvrie 1759. Și era semnat în partea dreaptă și se spunea: corectat ss. Ordinul era provăzut în partea de jos cu sigilul autentic al Maiestății Voastre chesaro-crăiești, iar în mijloc întărit și obdus cu ceară roșie, în urmare eliberat și alcătuit conform cerințelor legale.

Am primit cu toată umilința ordinul sus citat al Maiestății Voastre și ne conformăm și supunem aceluia întru toate și întotdeauna. Voind să facem din destul ordinului, ne-am prezentat în 24 Ianuarie 1760 în comuna Mocod, aparținătoare districtului bistrițan, la casa libertinului Vasile a Popii, primar jurat din aceași localitate. Aci, în temeiul ordinului primit, am chemat înaintea noastră în ordinea amintită mai jos pe martorii necesari, le-am luat jurământul cerut de lege, că vor spune purul adevăr, am cercetat cu toată seriozitatea chestiunile relevate de pârși și despre cercetare am redactat următorul act:

Ne-au fost puse înainte următoarele chestiuni:

1. Știe cu siguranță martorul, a auzit și a văzut cu ochii proprii cine, cum și pentru ce a atacat și a bătut la 1 Ianuarie 1760, în casa lui Iosif Arsintie din Mocod, pe Foșlui Oniga tot din Mocod?

2. Foșlui Oniga dat-a ceva ansă la acest atac?

3. L-au atacat și bătut din cauza unei mâinii mai vechi și după amenințări anterioare? Nu cumva s'a întâmplat aceasta, pentru că în anul trecut 1759 a umblat în Sibiu în cauza unuia, care s'a plâns la Înaltul Guvern împotriva primarilor comunali valahi? Pentru aceasta cine și cu ce fel de cuvinte l-a amenințat?

La toate acestea martorul să răspundă după cea mai bună a lui știință.

Urmează numele martorilor și depozițiile lor.

1. Dănilă a lui Iosip de 36 ani. Știu cu toată siguranța, că pe Foșlui Oniga din Mocod l-au bătut în casa lui Arsintie Iosip

din aceeași comună. N'am putut să văd însă cine l'a bătut. În ziua când a fost această bătae, m'a chemat și pe mine nevasta lui Arsintie Iosip, să le ajut să-l bată pe Foșlui Oniga. Am trecut la dâșii și am voit să intru în casă să-i despart pe cei ce se băteau. Dar Marțian Huntie tot din Mocod mi-a închis ușa în nas și astfel n'am putut intra în casă. Fiind în casă fratele mai mic, Arsintie Iosip, Marțian Huntie, Maței Lupul și Foșlui Oniga, n'am putut să văd, nici nu știu cine și cum l-au bătut pe Foșlui Oniga. Atâta am văzut, că Foșlui Oniga când a ieșit din casă, capul îi era spart, obrazul umflat, cu ochii abia vedea și fața i se înegrise ca funinginea din cauza bătăii mari, ce o mâncase. Cum am mai spus însă, nu știu, toți trei l-au bătut ori numai unul și care dintre ei. Nu știu dacă Foșlui Oniga le-a dat motiv de bătae sau nu. Nu știu pentru ce l-au bătut și care a fost motivul bătăii.

2. Cotoc Ioan de 29 ani. Fiindu-i vecin lui Arsintie Iosip am auzit larma din casa acestuia și am mers la dânsul să văd ce e, însă fiind închisă ușa n'am putut intra. În casă erau numai patru: Arsintie Iosip, Marțian Huntie, Maței Lupul și Foșlui Oniga. N'am putut să văd cine l-a bătut, toți trei sau numai unul dintre dâșii. Dela alții am auzit, că l-ar fi bătut Arsintie Iosip și Marțian Huntie. Am văzut însă, că fața lui Foșlui Oniga era sdrobotită ca ficatul tocat și capul spart, încât abia vedea cu ochii. Nu știu și nu am auzit că Foșlui Oniga ar fi dat motiv de bătaie. La a treia întrebare n'a avut ce mărturisi.

3. Maței a lui Filip de 25 ani. În ziua amintită și eu m'am dus la casa lui Arsintie Iosip și am văzut că beau împreună Arsintie Iosip, Marțian Huntie, Maței Lupul și Foșlui Oniga. În vreme ce beau, Foșlui Oniga i-a zis lui Arsintie Iosip: Tu mi-ai mâncat boii. Atunci Marțian Huntie isbi una cu bâta în masă și pe cei câțiva, care eram în casă, ne scoase afară. În timpul acesta Arsintie îl lovi pe Foșlui cu bâta și ne închise ușa în nas. Astfel n'am putut vedea cine l-a bătut pe Foșlui Oniga, ci numai după aceea am auzit delă alții și delă Arsintie Iosip, că el l-a bătut. Destul că după ce l-au bătut, l-am văzut cu fața umflată și sdrobotită, încât nici nu vedea cu ochii. Capul îi era spart în două locuri. N'am auzit delă nimeni, că Foșlui Oniga ar fi dat ansă la bătae. Nu știu, nici nu am auzit pentru ce l-au bătut.

4. Găune a Micului, de 60 de ani. În ziua amintită, auzind larmă, m'am dus și eu la casa lui Arsintie Iosip. Aci am auzit numai cum sbierau, dar bătaea n'am văzut-o, fiindcă, fiind închisă ușa, n'am putut intra. În casă erau Arsintie Iosip, Marțian Huntie, Maftei Lupul și Foșlui Oniga. Când acesta a ieșit din casă, am văzut că îi era spart capul și fața sdrobită. Nu știu, dacă Foșlui Oniga a dat motiv de bătae. Nu știu pentru ce l-au bătut. După bătae am auzit dela mai mulți din sat, că n'ar fi pagubă să fie scos din sat, pentru că a pricinuit mult necaz în district, fiind trădătorul cauzelor districtuale la senatul bistrițan.

5. Vasile a lui Dumitru Popii, de 46 de ani. În ziua amintită, fiind primarul satului la casa lui Arsintie Iosip, m'am dus și eu acolo, fiindcă aveam de lucru cu primarul. L-am chemat din casă pe primarul Popa Vasile, dar a ieșit beat Arsintie Iosip și a început să mă înjure, zicându-mi: »Ai venit doară să-l duci de aci pe Foșlui Oniga?«. Cu aceasta a intrat din nou în casă și au început să-l bată pe Foșlui Oniga el și ceilalți tovarăși ai săi amintiți mai înainte. La celelalte puncte nu are ce mărturisi.

6. Mureșan alias Rus Ioan, de 52 de ani. În ziua amintită duceau la casa lui Arsintie Iosip pe un rob străin. Primarul satului m'a chemat până acolo să vorbesc cu acest rob rusește, da dacă e rus. În casă bea Arsintie Iosip, Marțian Huntie, Maftei Lupul și Foșlui Oniga. Acesta, cum beau, le-a zis lui Arsintie și lui Huntie: Voi mi-ați mâncat boii. Atunci Marțian numai decât îi dădu una cu băta peste cap. Primarul satului ne scoase din casă pe vreo câțiva, închise ușa și apoi începu bătaia. Foșlui fu bătut de Arsintie și de Huntie în mod atât de barbar, încât când ieși din casă capul îi era spart și fața sdrobită. N'am auzit dela nimeni și nici eu nu știu, ca Foșlui să fi dat ansă la această bătaie. Bătaia a fost în ascuns, astfel nu știu pentru ce l-au bătut.

7. Popa Vasile primarul comunei Mocod, de 29 ani. În ziua amintită mi-au adus un rob de neam străin, cu care am mers la casa lui Arsintie Iosip. Acolo i-am aflat bând pe Arsintie Iosip, Marțian Huntie, Maftei Lupul și pe Foșlui Oniga. Acesta din urmă le-a zis lui Arsintie și lui Huntie: Voi mi-ați mâncat boii. Atunci Marțian Huntie îl lovi cu băte peste obraz. Temân-

du-mă că se va încinge o bătaie în toată forma, am ieșit din casă cu străjile comunale și cu robul. Cei patru au rămas înlăuntru, au închis ușa și au început să-l bată pe Foșlui. Cine l-a bătut nu știu. Atâta am văzut, că la eșirea din casă fața și capul lui Foșlui erau sdrobite. Nu știu dacă e vinovat de această bătaie Foșlui. La întrebarea a treia nu am ce să Vă spun.

8. Pinte Petre de 33 ani. În ziua amintită eram sentinelă pe lângă un rob la casa lui Arsintie Iosip. Am văzut cum în casa acestuia beau gazda casei, Marțian Huntie, Maței Lupul și Foșlui Oniga. După mai multe pahare de beutură Arsintie Iosip și Marțian Huntie s'au mâniat pe Foșlui Oniga. Pe noi dimpreună cu pe primar ne-au scos din casă, au închis ușa și au început să-l chinuiască pe Foșlui. Când acesta a ieșit din casă, am văzut că fața îi era sdrobită, capul spart și cu ochii nu vedea. Nu știu, dacă Foșlui este vinovat de această bătaie. La a treia întrebare nu are ce mărturisi.

9. Dănilă a Ursului, de 19 ani.

10. Vârtoc Pălagia, consoarta lui Ursu a Micului, de 38 ani. Ambii acești martori mărturisesc la fel: Suntem vecini cu Arsintie Iosip. N'am văzut însă starea în care se găsea Foșlui Oniga după bătae. Am auzit numai dela alții, că Arsintie Iosip l-ar fi bătut. Când l-am văzut pe Foșlui, capul îi era spart, fața sdrobită, iar el era negru cum e postavul negru. Nu știm, dacă Foșlui a dat ansă la bătae. La întrebarea a treia n'au ce spune.

11. Maria a Popii, soția lui Dănilă Iosip, de 32 ani. Fiind vecină cu Arsintie Iosip și eu am auzit în ziua amintită băteau din casa acestuia. Am mers până la ușă, dar n'am putut intra, fiind închisă. M'am uitat însă pe o gaură dela o fereastră și am văzut, că Arsintie Iosip îl bate pe Foșlui, îl târește pe pământ, îl lovește cu capul de vatră și îl chinuște cum se poate mai rău. Când Foșlui a ieșit din casă, capul îi era spart, fața sdrobită și cu ochii nu vedea. Nu știu, dacă i-a greșit ceva Foșlui lui Arsintie. La întrebarea a treia n'are ce mărturisi.

12. Ilie a lui Iosip, de 20 de ani.

13. Rus Vasilie de 35 de ani.

14. Orz Parasca, soția lui Niculae Ganea, de 46 ani. Toți aceștia mărturisesc următoarele: Am auzit dela alții, că în ziua

amintită l-au bătut pe Foşlui Oniga: Arsintie Iosip şi Marţian Huntie în casa celui dintâi. Am văzut şi noi, că Oniga era cu capul spart, cu faţa sdrobită şi nu vedea cu ochii. La celelalte două puncte n'au ce spune.

Toţi aceşti patrusprezece martori sunt locuitori şi posesori în comuna Mocod, aparţinătoare districtului bistriţan. Toţi au fost citaţi, juraţi, anchetati şi au mărturisit în conformitate cu prevederile legilor. Actele despre anchetă şi mărturisiri le-am redactat potrivit ordinului sus citat, le-am provăzut cu sigilul necesar şi cu semnăturile noastre şi le-am înaintat Maiestăţii Voastre. Totodată am dat o copie depe acestea şi pârişilor pentru asigurarea mai puternică a drepturilor lor.

Dorim Maiestăţii Voastre zile îndelungate în deplină sănătate şi cu glorioasă domnie.

Dat în Mocod, în anul şi ziua sus citate

ai Maiestăţii Voastre umili şi pururea credincioşi servi

ss. *Gheorghe Kerekes*

ss. *Gheorghe Páll*

cancelişti şi notari juraţi dela tribunalul regesc din Transilvania, trimişi anume în scopul anchetei de mai sus.

XIII b)

Visum repertum

Subsemnaţii prezentându-ne din porunca onorabilului magistrat bistriţan azi, la data amintită mai jos, în Mocod am vizitat pe Foşlui Oniga, maltratată în ziua de 1 Ianuarie şi am constatat următoarele: are contuziuni în trei locuri ale capului şi anume una la os occipitis şi două pe partea dreaptă a osului frontal, apoi mai multe contuziuni şi lovituri în partea dindărăpt a capului. Ambii ochi din cauza isbiturii puternice i s'au umflat şi umplut cu sânge. Pe lângă aceasta mai are trei contuziuni pe umere şi una puternică pe piept. Despre ce adevărim cu acest certificat făcut pe conştiinţa noastră.

Dat în Bistriţa, la 4 Ianuarie 1760.

ss. *C. I. Rumbaum*, prim medic al oraşului Bistriţa

ss. *Ioan Mederus*, chirurg oraşenesc

XIII c)

Subsemnații adevărim oficial, că la 4 Ianuarie 1760, pe când din încredințarea On. magistrat bistrițan eram în misiune oficială, ne-a ieșit înainte în Mocod la casa lui Dănilă Ciot un biet om cu numele Foșlui Oniga din acelaș sat al districtului bistrițan și ni s'a plâns, cum l-au maltratat unii dintre locuitorii acestui sat, pentru că în anul trecut 1759 s'a jeluît într'o cauză a sa înaltului Guvern regesc și pentru că nici acum nu poate fi una cu Valahii refractari din district. Și-a arătat ranele depe trup, pe care le-am văzut și noi, precum și fața-i desfigurată, care semăna cu postavul negru. Ochii abia i se vedeau din cauza umflăturii mari deasupra lor; atât capul cât și fruntea îi erau sparte. Despre ce eliberăm pe conștiința noastră acest certificat, provăzut cu semnăturile noastre și sigilul obișnuit. Dat în comuna Mocod, în anul și ziua suscitată.

ss. *Gheorghe Kerekes* și *Gheorghe Páll*

notari și canceliști ai tribunalului Maiestății Voastre din Transilvania, trimiși anume în acest scop.

XIV

Raport despre ancheta făcută în cauza dreptului de proprietate a lui Bălașcul Filip și a fiului său, locuitori din Vărarea

Partea introductivă a acestui document este identică cu a documentului de sub No. XIII a) cu excepția că numiții delegați s'au prezentat în comuna Vărarea în 25 Ianuarie 1760 la casa lui Ioan a lui Filip. Textul diferă începând dela locul următor:

Chestiunile încredințate nouă spre cercetare sunt de următorul conținut:

1. Martorul citat știe cu toată siguranța, auzit-a și poate dovedi, că locul, unde este casa și moșia lui Ioan a lui Filip din comuna Vărarea din Valea Rodnei aparținătoare districtului bistrițan și care casă este vecină de-o parte cu Iftode Filip, de altă parte cu Bota Gavrilă, a fost cumpărat de tatăl acestui Ioan a lui Filip, de Filip Bălașcul, înainte de aceasta cu 40 ani dela Cosma Gavrilă tot din Vărarea cu 30 florini, după obiceiul și

legea din acest ținut, în prezența primarilor comunali cu beutura dată la aldămaș?

2. În cursul acestor 40 de ani stăpânitu-le-a în pace acestea atât Filip Bălașcul cât și Ioan a lui Filip, și până când?

3. În anul trecut Valahii din district s'au opus hotărârii magistratului bistrițan, și-au ales dintre dâșșii judecători, sub conducerea cărora au început să-i turbure pe posesori în stăpânirea lor pacinică mai înainte. Cine sunt acești turburători?

4. Primarii care au fost la cumpărarea de uric a acelei moșii mai trăiesc încă? Dacă trăiesc, cine sunt ei? La cumpărarea moșiei auzit-a martorul, că s'ar fi făcut și contract despre aceasta, care contract însă a ars, dimpreună cu alte lucruri ale casei, înainte de aceasta cu 11 ani, când casa a ajuns pradă focului?

5. Drept e că atunci, când lui Ioan a lui Filip i s'a poruncit de unii pretendenți și de judecătorii aleși dintre Valahi să părăsească casa, a cerut împotriva acestora de mai multe ori ordin de oprire dela judecătorii obișnuiți din Bistrița și numai cu acest ordin a putut să împiedece violența pretendenților și luarea cu forța a casei din partea judecătorilor valahi, ba i-a mai și citat înaintea judecătoriei din acest oraș? Dar când aceștia nu s'au prezentat înaintea judecătoriei din Bistrița, nici n'au încetat cu amenințarea de a lua casa cu forța, ce cuvinte a auzit martorul, pe cine au numit Valahii din district drept conducători și legiuitori ai lor; de câte ori și ce fel de legi s'au adus și din porunca cui? Cine a mers la aceștia pentru legiuire? Știe martorul, că cu ocazia acestei legiuri pretendenții au câștigat cu bani astfel de martori, care nici nu au fost pe lume când gazda casei a cumpărat această casă și care au jurat, că ei știu cu toată siguranța, că nu s'a beut aldămașul cu ocazia cumpărării?

Martorii să răspundă pe conștiința și pe sufletul lor la toate aceste întrebări.

Urmează numele și mărturisirile martorilor: library Cluj

1. Nimigean alias Cute Ștefan din Feldru de 50 de ani. Am auzit dela alții, că Bălașcu Filip din Vărarea a cumpărat pe vecie cu aldămaș, după obiceiul din acest ținut, înainte de aceasta cu 40 de ani casa din chestiune dela Cosma Gavrilă. Cu câți florini însă, nu am auzit. De când trăiesc, mereu îi știu în stăpânirea ne-

turburată a acestei case, atât pe Bălașcu Filip, cât și pe fiul său Ioan, până când nu i-a turburat Petre, fiul lui Cosma Gavrilă. Era în uz legislația primarilor satești și a legiuitorilor din district. Nu știu care au fost primarii prezenți la cumpărarea casei, nici că trăiesc sau ba; nu știu, nici n'am auzit că cumpărătorul avut-a contract de cumpărare. La legiuirea acestei moșii n'am fost, dar am auzit dela alții, că legiuitorii au deliberat despre această casă de patru sau de cinci ori. Nu știu ce au deliberat. Cine a mai fost la legiuire în afară de jurații din Vărarea nu știu pe nimeni, exceptând pe Dumitru Ciocota, din Mititei.

2. Lupu Petre de 53 ani. Am auzit dela tatăl meu că Filip Bălașcu a luat casa din chestiune din Vărarea. Dar nu mi s'a spus, că pe veci sau numai ca zălog, nici cu câți florini. Știu, că a fost în stăpânirea pacinică atât a lui Filip Bălașcu, cât și a fiului său Ioan, până când, în anul trecut Petre Cosma, fiul lui Gavrilă Cosma a început să agite chestiunea și să-i turbure în posesiune, în temeiul legislațiunii legiuitorilor români. Toți primarii de față la încheierea acelui târg au murit. Nu știu însă, dacă cumpărătorul a avut contract de cumpărare sau nu. Știu cu toată siguranța, că Ioan a lui Filip, fiul lui Filip Bălașcu, a împiedecat pe pretendenți și pe legiuitorii valahi în luarea cu forța a casei amintite numai cu ordinul de prohibițiune dat de magistratul bistrițan. Știu și aceea, că i-a citat și înaintea judecătoriei bistrițene, însă aceia neluând în seamă ordinul dat nu au renunțat la luarea cu forța a casei, ci mai întâi primarii din Vărarea, apoi legiuitorii convocați din district s'au adunat de trei sau de patru ori și au adus diferite legi. Ce au fost aceste legi, nu știu, căci n'am fost de față. Destul că la capăt au luat cu sila casa dela Ioan a lui Filip.

3. Ioan Vărărean de 60 ani, jurat citat din comuna Rebrișoara aparținătoare districtului bistrițan. De loc sunt din Vărarea, după căsătorie însă m'am mutat în Rebrișoara. Știu că Filip Bălașcu a cumpărat casa din chestiune dela fericitul în Domnul Cosma Gavrilă pe veci și cu aldămaș. Chiar în timpul acela nu se căpăta de loc beătură în sat și astfel târgașii s'au dus cu jurații la casa primarului Ioan Groza. Acestuia i-a spus Filip Bălașcu că nu capătă nicăiri beătură, ca să facă aldămaș și l-a rugat, că, dacă are cât de puțin rachiu, să i-l dea. Primarul

i-a dat sfertul de vinars, cât îl avea. Eu încă eram la casa primarului, unde se mai găsea și feciorul Lazar a lui Ioan Grozavu, care acum locuiește în Rebrîșoara. Pe acesta l-a apucat primarul de păr și l-a tras una bună, apoi i-a dat și lui și mie vinars din aldămaș și ne-a zis: »Tinerilor, cât veți trăi să vă aduceți aminte, că Filip Bălașcu a cumpărat pe veci și cu aldămaș casa lui Cosma Gavrilă«. Acesta acum ne mai având casă în Vărarea s'a dus să se așeze în Pintic. Aci, fiind om harnic, și-a cumpărat merelu vite și cu vremea s'a îmbogățit. După un timp s'a dus din nou să locuiască în Vărarea și acolo neavând casă a voit să-și răscumpere casa vândută lui Filip Bălașcu. Ba s'a dus și în Bistrița în chestiunea acestei case, însă fiindcă o vânduse pe veci cu aldămaș cu 30 florini, n'a putut să o mai ia dela Bălașcu. Astfel la început a locuit când la unul când la altul din locuitorii satului Vărarea. Știu, că de când Bălașcu a cumpărat casa, a stăpânit-o în liniște, până când în anul trecut Petre, fiul lui Gavrilă Cosma, a început să-l turbure în posesiune când cu legiuirea juraților din Vărarea, când cu legislația legiuitorilor valahi din district. Jurații, cari au fost de față la cumpărarea casei, nu mai trăesc. Dar spun pe credința mea, că am văzut târgul făcut și am beut și din aldămaș. După cum îmi aduc aminte cumpărătorul nu a avut contract de cumpărare și nici nu avea nevoie să aibă, fiindcă, după obiceiul nostru, aldămașul însemna vânzarea pe vecie și valora cât un contract. Am auzit că Ioan a lui Filip a cerut dela judecătoria bistrițană mandat de oprire și că cu acesta a împiedecat atât pe pretendent cât și pe legiuitorii valahi să-i ia casa cu forța. Știu și aceea, că i-a citat înaintea acestei judecătorii, însă dâșii nebăgând în seamă ordinul de citare au zis: avem noi judecătorii noștri Cute Ștefan din Feldru și Macavei a Popii din Mocod; ce ne pasă nouă de Sașii din Bistrița. O știu aceasta, fiindcă Filip a lui Bălașcu m'a chemat și pe mine ca martor. Jurații valahi au ținut lege despre această casă și de patru și de cinci ori și de fiecare dată au adus hotărîre. Odată au adjudecat pentru 8 florini jumătate casa și pământul pretendentului, altă dată legiuitorii au decis, ca pretendentul să-i restituie lui Ioan a lui Filip 30 florini și apoi să-și ia în primire toată casa. Conform acestei deciziuni legiuitorii au și ocupat casa pe sama pretendentului. Și la judecată am spus tot ce am știut

și am văzut privitor la această casă, dar mărturia mea nu au luat-o în seamă legiuitorii.

4. Lazar Ioan a lui Grozavu de 60 de ani, jurat din Rebrîșoara. Ca fecior tânăr am locuit în Vărarea, dar însurându-mă m'am dus în Rebrîșoara. Știu sigur, că această casă a luat-o pe veci cu aldămaș cu 30 florini Filip Bălașcu dela Cosma Gavrilă din Vărarea, înainte de aceasta cu 40 de ani. Ca fecior tânăr am stat la casa lui Ioan Grozavu, primarul de pe atunci al Vărării. Părțile contractante au venit la casa acestuia și i-au povestit târgul făcut, precum și aceea că în sat n'au găsit beutură pentru aldămaș. Atunci primarul le-a dat din al său un sfert, fiindcă nu avea mai mult. În vreme ce beau împreună cu jurații, primarul m'a apucat de păr, m'a tras de el și mi-a dat și mie să beau, zicându-mi: »Tu vei trăi mai mult decât noi. Deci adă-ți aminte, că Filip Bălașcu a cumpărat casa de veci cu aldămaș dela Cosma Gavrilă«. Tot atunci era de față și Ioan Vărarean din Rebrîșoara, care pe acea vreme încă era tânăr și care încă a văzut și a auzit acestea. Știu, că până în anul trecut a stăpânit în liniște casa din chestiune, atât Filip Bălașcu, cât și fiul său Ioan. În acest an însă Petre, fiul fericitului în Domnul Cosma Gavrilă, a început să-l turbure pe Ioan, îndemnat deoparte de jurații din Vărarea, de altă parte de legiuitorii valahi din district. Jurații prezenți la cumpărare nu mai trăesc. Nu știu, dacă cumpărătorul are contract, știu însă că vânzarea și fără contract, unde aceasta se face cu aldămaș, înseamnă după datina valahă, că este făcută pe veci. Știu și aceea, că Ioan a lui Filip a cerut și ordin de oprire, ca să împiedece pe pretendent și pe legiuitori dela luarea cu forța a casei, și ordin de citare înaintea judecătoriei din Bistrița. Dar aceștia nebătându-și capul cu ordinele suscitade nu au renunțat la luarea cu sila a casei din chestiune, ci au ținut judecată în patru sau cinci rânduri. Ce au hotărît de fiecare dată nu știu. Știu însă că odată au adjudecat pretendentului jumătate casa, dacă restituie lui Ioan a lui Filip 8 florini, altă dată i-au adjudecat-o toată și au și ocupat-o.

5. Petre Bora de 54 ani.

6. Nechita alui Filip de 44 ani. Mărturisesc la fel: N'am fost de față, ci am auzit dela alții, că Filip Bălașcul a luat de mult dela Cosma Gavrilă din Vărarea casa din chestiune. Cum a luat-o:

pe veci sau în zălog și cu câți florini nu știm, nici n'am auzit. De când ne aducem aminte, știm că au stăpânit-o în pace, atât Filip Bălașcu, cât și fiul său Ioan, până în anul trecut. În acest an Petre, fiul lui Cosma Gavrilă, a început să umble după casă îndemnat de legiuitorii valahi din district. Nu știm, cari au fost jurații de față la încheierea târgului, nici că mai trăiesc încă sau au murit, nici dacă cumpărătorul a avut contract despre cumpărarea pe veci a casei. Știm și aceea, că Ioan alui Filip a cerut dela judecătoria din Bistrița atât ordin de oprire cât și de citare, dar că legiuitorii nu le-au luat în seamă. În chestiunea casei amintite au ținut judecată în patru sau în cinci rânduri atât jurații din Vărarea, cât și legiuitorii valahi din district și anume din Rebra, Năsăud și Rebrîșoara. Într'un rând i-au adjudecat pretendentului jumătate locul de casă, altădată întreg acest loc. Mai știm, că, cu ocazia acestor judecăți legiuitorii au jurat ca martori și astfel de oameni, care nici nu erau pe lume, când s'a făcut târgul și care mărturiseau, că Filip Bălașcu nu a cumpărat casa cu aldămaș dela Cosma Gavrilă. Și pe aceștia i-au crezut legiuitorii.

7. Cifor a lui Istrate de 35 ani. Numai dela alții am auzit că Bălașcul Filip, din Vărarea a cumpărat de mult casa dela Cosma Gavrilă tot din Vărarea. Dar nu știu nici n'am auzit cu câți florini, cu aldămaș pe vecie ori numai în zălog. De când trăiesc tot în stăpânirea pacinică a acestei case i-am văzut atât pe Filip Bălașcu, cât și pe fiul său Ioan, până în anul trecut, când Petre, fiul lui Cosma Gavrilă, a început, la îndemnul legiuitorilor valahi, să neliniștească pe Ioan a lui Filip. Nu știu, cari au fost jurații prezenți la cumpărarea casei, nici că mai trăiesc sau nu și nici că făcutu-s'a contract de cumpărare. Știu, că Filip a lui Ioan a cerut dela judecătoria din Bistrița atât ordin de prohibirea luării cu forța a casei cât și ordin de citarea înaintea acestei judecătoriai a pretendentului și a legiuitorilor valahi. Dar aceștia nu s'au sinchisit de ordinele date, ci au continuat cu încercările de a lua cu sila casa. În acest scop jurații din Vărarea și legiuitorii din district și anume cei din Rebra, Năsăud și Rebrîșoara, au ținut mai multe ședințe, în care odată au adjudecat pretendentului jumătate locul de casă, altă dată întreg acest loc. În urmă au ocupat și locul și casa. Știu, că, cu ocazia acestor ședințe au jurat

oameni tineri, cari nici nu au fost pe lume, când s'a vândut casa, ba au jurat că nici nu s'a dat aldămaș la cumpărare. Așa au jurat Niculae Vasilie, Ștefan a Suciului și alții.

8. Simion a lui Lazar de 38 ani, jurat din Vărarea. Eu nici nu eram pe lume, când Filip Bălașcu a cumpărat dela Gavrilă Cosma casa din chestiune, ci numai am auzit dela alții. Nu știu nici n'am auzit, dacă a cumpărat-o cu aldămaș sau fără. De când trăiesc îi știu în posesiunea deplină a acestei case atât pe Bălașcu Filip cât și pe fiul său Ioan, până în anul trecut, când a început a-i turbura în posesiune Petre, fiul lui Cosma Gavrilă. Nu știu cari au fost jurații prezenți la cumpărarea casei, nici dacă trăiesc ori au murit, precum nu știu, nici dacă cumpărătorul a avut contract de cumpărare. Știu, că Ioan a lui Filip a cerut ordin de oprire și de citare dela judecătoria din Bistrița, dar fiindcă în judecarea acestei case erau și legiuitori valahi din district și anume din Rebra, Năsăud și Rebrîșoara, districtul le-a poruncit acestora să nu meargă la Bistrița, pentru că au adus ei lege și să rămână pe lângă aceasta. Au judecat în această chestiune de trei și patru ori: odată i-au adjudecat pretendentului jumătate locul de casă, pe care l-au și stabilit cu pietrii, altă dată i-au dat toată casa și au și ocupat-o. Știu, că au fost martori cu aceste ocaziuni și oameni tineri, care nici nu erau pe lume când s'a vândut casa și care au jurat că târgul s'a făcut fără aldămaș. Astfel de mărturii sunt: Niculae a lui Vasilie, Ștefan a Suciului, Maței a lui Vasilie Gavrilă și alții.

9. Ignat Vasilie alui Gavrilă de 70 de ani. Știu cu siguranță, că Filip Bălașcu a cumpărat casa dela Cosma Gavrilă din Vărarea, dar nu știu, fost-a aldămaș sau nu. Nu știu nici cu câți florini a vândut-o. După vânzarea căsiei, Cosma Gavrilă s'a dus să locuiască în Pintic și acolo a stat multă vreme, până s'a îmbogățit. Apoi iarăși s'a înapoiat în Vărarea și încercat să ia îndărăpt dela Bălașcu Filip casa vândută. Au umblat și pe la lege prin Bistrița, dar nu a putut-o câștiga cu legea. Știu, că Bălașcu Filip a stăpânit liniștit casa până în anul trecut, când Petre, fiul lui Cosma Gavrilă, a început să umble din nou după casă, indemnând de jurații din Vărarea și de legiuitorii din district. Nu mai trăiesc jurații, cari au fost de față la cumpărarea casei. Nu

știu, dacă cumpărătorul a avut contract de cumpărare sau nu. Știu cu toată siguranța, că Ioan a lui Filip a cerut în două rânduri dela judecătoria din Bistrița ordin de prohibiție, ca să renunțe pretendentul și legiuitorii la luarea cu forța a casei, precum și ordin de citare înaintea acestei judecătorii. Dar aceștia nu au luat în seamă ordinele, ci mai întâi au legiferat în această chestiune în două sau trei rânduri jurații din Vărarea, apoi legiuitorii valahi din district și anume din Rebra, Năsăud și Rebrîșoara, cari la început i-au adjudecat pretendentului jumătate locul de casă, dacă îi restituie lui Ioan a lui Filip 8 florini, mai apoi întreagă casa, dacă restituie toți cei 30 florini, cu cât a cumpărat-o tatăl său. Știu că au jurat pentru pretendent, mărturisind că Filip Bălașcu n'a cumpărat casa cu al-dămaș, astfel de indivizi, cari pe atunci nici nu erau pe lume.

10. Lup alui Vasile a Popii, de 46 ani. Am auzit dela alții, că Filip Bălașcu a luat cu al-dămaș casa dela Cosma Gavrilă, cu 30 florini înainte de aceasta cu 40 de ani. La celelalte puncte acest martor face aceleași depoziții ca și cel de sub punctul 9.

11. Pintilie a Oprii, de 46 ani. Imi aduc bine aminte, că Bălașcul Filip a luat locul de casă dela Cosma Gavrilă din Vărarea, dar nu știu cu sau fără al-dămaș. În zilele acestea am fost prin Rebrîșoara și aci m'a întrebat Lazar Ioan a lui Grozavu, dacă s'a decis chestiunea casei lui Filip Bălașcu. Eu i-am răspuns, că nu. Atunci acesta mi-a zis: Eu îmi aduc bine aminte, că Filip Bălașcu a luat casa cu al-dămaș dela Cosma Gavrilă, încă în vremea când tatăl meu era primar în Vărarea. Știu, că de când au luat casa, atât Bălașcu Filip cât și fiul său au stăpânit-o în pace până în anul trecut, când a început să-i neliniștească Petre, fiul lui Cosma Gavrilă, îndemnat de legiuitorii valahi. Oamenii, cari au fost de față la vinderea casei, nu mai trăiesc. Nu știu avut-a cumpărătorul contract sau nu. Știu că Ioan a lui Filip a cerut dela judecătoria din Bistrița ordin de oprire împotriva pretendentului și a legiuitorilor valahi, precum și ordin de citare la această judecătorie, însă aceștia nu au luat în seamă ordinele, ci au ținut judecată ei înșiși: când Vărărenii, când legiuitorii adunați din district. Aceștia odată i-au adjudecat pretendentului jumătate locul de casă, altă dată casa întreagă, pe care au și ocupat-o.

12. Grigore Popițan de 65 ani. Știu, că Bălașcu Filip a luat înainte de aceasta cu 40 ani casa dela Gavrilă Cosma din Vărarea, dar nu știu cum: pe veci sau ca zălog, și cu câți florini. Știu, că au stăpânit-o în deplină pace atât Bălașcu Filip cât și fiul său Ioan până în anul trecut, când Petre, fiul lui Gavrilă Cosma, a început să nu le dea pace proprietarilor, îndemnat de legiuitorii din Vărarea și din district. Jurații, cari au fost de față la cumpărarea casei, nu mai trăiesc. Nu știu dacă cumpărătorul are contract de cumpărare. La acest punct face aceeaș mărturisire ca și martorul precedent cu adaosul, că a fost chemați și astfel de oameni la judecată, care nici nu erau pe lume, când s'a făcut vânzarea și care afirmau, că ei știu că Bălașcu Filip a cumpărat casa fără aldămaș. Un atare individ este Niculae a lui Vasilie, care abia are 22 de ani și declară că știe tot, pe când tatăl său, care e bătrân nu știe nimic sigur despre toate acestea.

În aceeaș zi și an se continuă cercetarea în Pintic, tot comună aparținătoare districtului bistrițan, la casa lui Ioan Schuller, jurat comunal, cu următorul rezultat:

13. Gavrilă Măgură de 62 ani. Am locuit în Vărarea în casa tatălui soției mele, numit Lazar cel Bătrân. Odată venind acesta acasă, mi-a arătat câțiva bani și mi-a spus, că Bălașcu Filip a cumpărat pe veci casa lui Gavrilă Cosma din Vărarea și fiindcă n'au căpătat beatură pentru aldămaș, cumpărătorul le-a dat lor juraților bani ca să-și aducă aminte de târgul făcut. După aceea Bălașcu s'a dus la casa primarului, da dacă acolo va căpăta beatură. Însă nu știu, beut-au acolo aldămaș sau nu. Știu că au locuit neturburați în această casă până în anul trecut, când Petre, fiul lui Gavrilă Cosma, a început să-i neliniștească. Privitor la celelalte puncte nu știu nimic, fiindcă acum nu mai locuiesc în acel sat.

14. Moss Theil de 60 ani. Am cunoscut bine pe Gavrilă Cosma din Vărarea, care, după ce și-a vândut casa s'a mutat cu locuința aci în Pintic. Aci s'a pus pe muncă și s'a îmbogățit. Adesea îmi spunea, că îi pare rău că și-a vândut casa din Vărarea și că i s'a urit cu pribegitul și cu lucrul pe la alții. Bucuros ar lua-o îndărăpt, dar nu se poate, fiindcă a vândut-o pe veci cu aldămaș. Privitor la celelalte nu știe nimic.

15. Gerits Dumitru de 47 ani. Am cunoscut bine pe Gavrilă

Cosmi din Vărarea, când a venit să locuiască aci în Pintic. Era foarte sărac, însă s'a îmbogățit repede. Adesea îl auzeam jeluindu-se, că și-a vândut casa lui Bălașcu Filip și zicând, că acum ar răscumpăra-o bucuros, căci i s'a urît cu muncitul pela alții, dar nu se mai poate, fiindcă a vândut-o pe veci cu aldămaș. Privitor la celelalte puncte nu știe nimic.

16. Grigore Vărăean de 60 ani, din Dumitra. De loc sunt din Vărarea, însă de 18 ani sunt mutat în Dumitra. Știu sigur, că Bălașcu Filip a cumpărat pe veci cu aldămaș casa lui Gavrilă Cosmi. Aldămașul l-au beut în casa lui Grozavu, primarul de atunci al satului. Cosmi Gavrilă după aceasta s'a mutat în Pintic, aci s'a îmbogățit și în urmă s'a decis să se întoarcă iarăși în Vărarea, ca să ia îndărăpt casa dela Bălașcu Filip. Au fost și în proces pela Bistrița în această chestiune, însă de geaba, casa nu a mai putut-o lua îndărăpt. Despre celelalte lucruri nu știe nimic.

Partea finală a acestui document este identică cu a documentului dela punctul XIII a.

XV

Petiția locuitorilor din cele 23 comune valahe ale districtului bistrițan în scopul eliberării, din partea magistratului bistrițan, a documentelor privilegiale.

Maiestate chesaro-crăiască și apostolică,

Prea îndurată și binevoitoare stăpână a noastră,

Binevoiți a cunoaște, că am primit cu respectul și supunerea cuvenită ordinul de citare înaintea judecății, eliberat legal, în urma acuzei făcute de stimații Domni: Anton Naszódi, arhidiacon al bisericilor valahe unite din districtul Bistrița, Ladislau Gyekei, asesor în congregația preoților din același district și de libertii: Cute Ștefan din Feldru, Marcu a Berăriții din Nușfalău, Bușca Eremie din Mocod și Ioan Flore din Năsăud, stabiliți în aceste comune, în numele lor și al tuturor celorlalți locuitori din cele 23 sate ale districtului amintit, ordin adresat nouă umiliții și pururea credincioșii servitori ai Maiestăți Voastre. Acest ordin este de următorul conținut:

Noi, Maria Theresia, din îndurarea lui Dumnezeu împărăteasa

Romanilor și a Germaniei, etc., împărtășim de mila și îndurarea noastră chesaro-crăiască pe supușii noștri credincioși, distinșii și nobilii Domni: Anton Kőszegi, Iosif și Francisc Szentkirályi, Iosif Pálffi, Mihail Szász și Toma Tarr, canceliști și secretarii tribunalului nostru regesc din Transilvania, delegați de noi anume în acest scop.

Ni se prezintă prin cinstiții Domni: Anton Naszódi, arhidiacon al bisericilor unite din districtul Bistriței și Ladislau Gyekei, asesor în congregația preoților din acelaș district, precum și prin libertii Cute Ștefan din Feldru, Marcu Berăriții din Nușfalău, Bucșa Irimie din Mocod și Ioan Flore din Năsăud, toți aceștia stabiliți în comunele suscite, o cerere, făcută în numele lor proprii și ale tuturor celorlalți Valahi locuitori în cele 23 comune ale districtului bistrițan. În această cerere spun că au nevoie urgentă și le sunt absolut necesare, în scopul apărării drepturilor lor, actele și documentele de proprietate, dar mai ales actele privilegiale, cari se referă de drept la dâșii și în cari e vorba despre scutirea lor de a da dijmă după bucatele și alte produse aflătoare în Nușfalău și în celelalte sate din districtul Bistriței. Spun, că toate aceste acte au fost date și depuse spre păstrare în arhiva orașului liber regesc Bistrița, în urmare de aci doresc să li se elibereze. Pentru aceasta numiții reprezentanți cer, ca prin mijlocirea voastră să fie reclamate și să li se elibereze acele documente.

Fiindcă celui ce cere lucruri juste nu i se poate refuza încuviințarea cererii, astfel prin prezentul ordin vă ordonăm și poruncim cu tărie, ca numai decăt, după primirea ordinului, voi toți sau doi dintre voi, îndeplinind formalitățile obișnuite în astfel de cazuri, să vă duceți cu acest ordin la prudentul și circumspectul Domn Frideric Klein, prim judecător, la ceilalți jurați, senatori și la notarul municipiului Bistrița și, dacă îi veți găsi acasă, să li-l comunicați personal. Dacă aceasta nu se va putea, atunci să le aduceți la cunoștință acest ordin la domiciliul lor, prin afișare pe ușă, cerând dela ei, ca imediat să caute actele și documentele de proprietate sus citate și să le predea reprezentanților menționați. Dacă vor face așa, va fi bine, dacă nu, îi veți cita la judecătorie pe ziua a opta dela data comunicării acestei admonestări și porunci la tribunalul nostru regesc din Transilvania, în fața noastră.

După ce vor lua act de această citare, fie că se vor prezenta la termenul stabilit fie că nu, Noi totuși vom decide în chestiunea partidei, ce se va prezenta așa, cum cere dreptatea și echitatea. Despre îndeplinirea acestui ordin de admonestare, citare și certificare, ne veți face raport în termenul prevăzut. Dat în municipiul Târgu Mureș, în 10 Februarie 1760. Ordinul era semnat și contrasemnat în dreapta și provăzut în locul obișnuit cu sigilul judecătoresc și autentic al Maiestății Voastre și întărit cu ceară roșie; deci eliberat după toate prevederile legii.

Conformându-ne și supunându-ne, cum se și cuvine, ordinului primit, imediat în 15 Februarie anul curent 1760 ne-am dus în municipiul săsesc Bistrița la casa lui Frideric Klein, primul judecător al acestui oraș. Casa este așezată în strada Spitalului, învecinată deoparte cu casa cinstitului Domn Andrei Krauss, de altă parte cu casa lui Daniel Eyer. Pe Frideric Klein nu l-am găsit acasă. Atunci însoțiți de ajutorul său, Gheorghe Glockner, ne-am dus la casa judecătorului substitut Ioachim Bedaeus, clădită tot în strada Spitalului între casa lui Martin Kreissler și Ioan Glockner și aci am găsit pe judecătorul substitut Ioachim Bedaeus, pe ceilalți senatori ai orașului și pe secretar și le-am comunicat personal ordinul sus citat, potrivit căruia au să elibereze imediat petiționarilor documentele privilegiale și de scutire de plățirea dijmei după bucate și alte produse naturale, documente aflătoare în arhiva orașului.

La aceasta Gheorghe Glockner a zis: »Înțeleg, voi face raport Domnului judecător«; iar judecătorul substitut, senatorii și notarul au răspuns: »Astfel de acte de proprietate, o spunem pe cuvântul nostru, nu se găsesc în arhiva noastră, în urmare nici nu le putem restitui«. După aceasta, potrivit ordinului menționat, am citat înaintea tribunalului Maiestății Voastre pe Domnii: Frideric Klein, prin mijlocirea ajutorului său amintit mai sus, pe judecătorul substitut Ioachim Bedaeus, pe senatori și pe secretar în persoană, pe ziua a opta dela data comunicării ordinului, ca să dea seamă despre acțiunea D-Lor lor. Le-am comunicat și aceea, că la termenul stabilit fie că se vor prezenta fie că nu vor veni la tribunal, Maiestatea Voastră va decide în chestiunea partidei prezentate așa cum cere dreptatea și echitatea. Și la această

comunicare și lămurire menționatul ajutor al judecătorului primar Gheorghe Glockner a zis: »Înțeleg și voi face raport Domnului meu«. Judecătorul substitut, senatorii și notarul au răspuns:» Înțelegem. Dorim sentința«.

Despre comunicarea ordinului Maiestății Voastre și despre cele îndeplinite de noi facem acest raport provăzut cu sigilul obișnuit și cu semnăturile noastre. Dorind Maiestății Voastre viață îndelungată, plină de glorie și biruințe, rămânem

ai Maiestății Voastre chesaro-crăiești și apostolice
supuși și veșnic credincioși servi

ss. *Mihail Szász*

ss. *Toma Tarr*

notari la tribunalul regesc din Transilvania delegați în scopul
amintit mai sus.

XVI

Procesul verbal privitor la starea de drept a Valahilor din cele 23 comune din Valea Rodnei și pretențiunile magistratului bistrițan asupra acestora

227 A. 1760.

Copia procesului verbal guvernial din 15 Februarie 1760.

După ce binevoitorul ordin regesc de data 13 Aprilie 1758, eliberat la cererea celor 23 sate din districtul bistrițan, s'a citit de Înaltul Guvern la 6 Maiu anul amintit, s'a comunicat și magistratului bistrițan. În acest ordin se cereau informații sincere și amănunțite și reținerea dela violențe și execuțiuni neadmise. Fiindcă însă magistratul suscitât a amânat răspunsul la jalbele cuprinse în ordin, a fost admonestat din nou la 30 Octomvrie să răspundă la acuzele aduse de jălbari. Atunci magistratul la rândul său a ridicat și el acuze împotriva petiționarilor, că adecă petiționarii au îndrăsnit să atace pe executorii militari, amenințându-i cu moartea nu numai pe aceștia, ci și persoane oficiale. În urma acestora Guvernul regesc a aflat cu cale să trimită pentru anchetare comisari oficiali străini, din județul Solnoc-Dobâca, care — constatând adevărul — să sfătuiască pe Valahii rebeli să se supună ordinelor date, căci altcum își vor lua pedeapsa meritată. Acești comisari s'au dus la fața locului în 25 Octomvrie,

au îndeplinit ordinul primit și despre rezultat au făcut raport, pe care l-au încredințat, pentru înaintare Înalțului Guvern, magistratului.

În raport se face amintire, că din greșala judelei comunale, executorul a fost dus la casa unui locuitor din Mocod, care nu era în restanță cu darea, și că de aci a pornit cearta și nu din motivele grave pomenite de jălbari. Tot acolo se mai spune, că — în vreme ce juzii sătești chemați, ca să admonesteze pe Valahi în numele Guvernului, să înceteze cu opoziția îndrăzneată de până acuma făcută funcționarilor magistratuali, să fie cu supunerea cuvenită și să îndeplinească ordinele Guvernului, le atrăgeau acestora atențiunea în limba română, că în caz contrar vor fi pedepsiți nu numai cu închisoare, ci și cu moarte, — unul dintre Valahi depunând trei Mariani (monede de 17 cruceri) a cerut să i se dea aceste hotărârii în copie. În același timp Valahii au declarat că, afară de contribuțiunea către stat, nu vor plăti nici un fel de alte dări, până ce chestiunile lor nu vor fi decise în Viena. Comisarii au voit să însemne numele celor ce au făcut asemenea declarație. Atunci s'a născut un tumult mare, cerând cu toții să li se comunice pentruce voiesc să le scrie numele. În sfârșit unul dintre Valahii de față cu numele Ștefan Cute a strigat cu glas tare: »Rămâneți pelângă cele spuse mai înainte comisarilor?« Întreg poporul a răspuns: »În tot cazul, ba mai mult vom trimite din nou delegați în Viena și vom cheltui și trei mii de florini, fiindcă suntem locuitori ai pământului regesc mai vechi cu trei sute de ani decât Sașii«.

Primind Guvernul acest raport a somat din nou magistratul, să se prezinte prin delegații săi în 10 Februarie a. c. și să trimită documentele de încorporare, din care să se poată constata și stabili situația Valahilor, precum și contribuțiunile ce au să le plătească și jurisdicția ce o are asupra lor magistratul bistrițan. Totodată l-a invitat să comunice și Valahilor să se prezinte în această zi.

Din cauza altor afaceri publice chestiunea de mai sus nu s'a putut desbata înainte de 21 Martie. Până atunci s'au adunat toate dovezile necesare, răspunsurile, replicile și contrareplicile. În baza acestora s'a constatat, că zarva menționată s'a pornit deja

mai înainte în 1755, anul manipulației, când, proiectându-se înființarea casei alodiale, unele servicii au fost schimbate, altele adăogate din nou, înmărite ori anulate. Dar cauza principală a răsvătirii a fost, că funcționarii sași au voit să-i trateze pe locuitorii satelor amintite ca pe iobagi, când ei susțineau că din timpuri imemorabile au fost considerați drept libertini.

Pentru liniștirea tumultului iscat, s'a dus între Valahii iritați însuși Excelența Sa Domnul Cancelar aulic, reprezentantul Guvernului regesc, care a mulcomit spiritele în felul, că a anulat dreptul de posesor și titlul de iobag și a dispus, să fie tratați ca locuitori districtuali, dar taxați ca iobagi.

Din acest motiv Valahii, după cum apare din actele amintite mai sus, au refuzat să plătească dijmele cerute de Casa alodială și impozitele stabilite în temeiul noului sistem de impunere, ca nu cumva prin plățirea acestora să se confirme starea lor de iobagi. Ceeace i-a făcut și mai îndărătnici în refuzarea subordinațiunii a fost faptul, că directorul fiscal a somat magistratul să ceară dela ei dijma cuvenită fiscului, că munții au fost supuși taxelor mai mari decât mai înainte, că o parte a terenului lor a fost întrebuințat la augmentarea cassei alodiale, că au fost folosiți la lucrarea acestui teren ori, dacă nu puteau lucra, îndatorați să se răscum-pere anual cu taxa de un florin, că li s'a impus arderea varului și în urmă că li s'au cerut o mulțime de alte poveri necunoscute până atunci.

S'a aflat, că această mișcare a țăranilor a fost alimentată și de directorul fiscal, care i-a îndemnat să nu sufere să fie tratați ca iobagii și care le-a promis sprijinul său în chestiunea dijmelor pornită contra magistratului bistrițan.

Magistratul își întemeiază procedura sa pe reprezentanțele Guvernului înaintate Curții împărătești și pe deciziunile Comisiunii regești diriguitoare, în care s'a răspuns funcționarilor manipulanți la 5 Octomvrie 1755, că locuitorii acestor sate pot fi tratați ca iobagi. Și fiindcă aceste deciziuni nu s'au părut destul de puternice și întemeiate pe un principiu oarecare, Guvernul a somat magistratul să prezinte o dovadă mai solidă despre starea Valahilor, pe care sprijinindu-se să poată înfrâna revolta pornită. Atunci magistratul a înaintat un document eliberat pe timpul regelui Matia,

în care document se amintea, că aceste 23 de sate încorporate la districtul bistrițan vor fi posedate de magistrat pe vecie.

Apărătorul Valahilor a dovedit însă dreptatea acestora cu argumente puternice scoase atât din natura moșiei regești (fundus regius) cât și din dreptul de încorporare și a arătat, că ei trebuie să fie considerați liberi și nu iobagi și că sunt gata să plătească mai mult decât dacă ar fi iobagi, cu condiția însă ca titlul nou ce li s'a dat să se șteargă.

La aceasta magistratul se părea că renunță la titlul dat și că se scuză, că i-a tratat ca iobagi, zicând că acest fapt nu este a i se imputa lui, ci ordinelor superiorilor săi. Pe Valahi însă nu-i poate considera la fel cu pe ceilalți locuitori sași. Dacă totuși s'a întâmplat, că au fost tratați ca iobagi, nu era nevoie să refuze jurisdicția magistratului cu o opoziție temerară, ci trebuia să-și caute dreptul pe calea legală, prin petiție. În urmare orice ar aduce spre justificarea lor, nu se poate lua ca scuză. Și cele ce le justifică magistratul, nu i se pot imputa lui. Au fost siliți să recurgă la execuții, fiindcă Valahii n'au plătit nici contribuția regulată. Ce li s'a luat din păduri și teritoriu, s'a întrebuințat pentru cassa alodială. Nu era permis ca alte prestații, la care erau îndatorați, să le pună la o parte ori să le folosească pentru trebuințele proprii.

Deci întru toate procedează în conformitate cu deciziunile comisiei Seebergiene și magistratul nu cere altceva, decât ca:

1. Valahii să recunoască și observe jurisdicția magistratului;
2. să nu îndrăznească a-și aroga judecătorii proprii, cum au făcut acum de curând;
3. să plătească orașului dijmele reținute cu forța și până se va termina procesul fiscal început;
4. să sprijinească gospodăria publică a orașului potrivit dispozițiilor comisiei Seebergiene;
5. să achite orașului datoriile cuvenite, cum fac și ceilalți locuitori sași;
6. fiindcă munții nu sunt proprietatea satelor ci a orașului, să achite impozitul obișnuit a se plăti din timpurile vechi;
7. pentru promovarea gospodăriei orașului, existentă de mult, să ajute la stingerea varului și la cărăușit;
8. să dea lemne necesare pentru magazinele de bucate, pentru

casa oraşului, pentru şcoala Piaristilor şi pentru miliţie, şi să presteze şi munca manuală cuvenită;

9. să aducă lemnele trebuincioase la arderea salpetrului;

10. să contribuie împreună cu ceilalţi locuitori saşi la clădirea locuinţelor publice ale oraşului;

11. dacă nu se vor încassa restanţele vechi dela Saşi şi mai ales dela Valahii districtuali şi dacă nu vor putea aduna cele două măji de grâu, magistratul să fie justificat, că nu şi-a putut împlini serviciul regesc;

12. încât pentru revizuirea munţilor învecinaţi cu Maramureşeni, de care sunt mai apropiaţi locuitorii Valahi din district, magistratul nu va ieşi la faţa locului, de frica Valahilor zurbagii, până nu li se va asigura neatacarea din partea acestora;

13. magistratul susţinea, pentru administrarea districtului, 16 vătăşei, cărora potrivit dispoziţiilor Seebergiene li se plătia salariul din casa alodială, iar pentru conducerea districtului valah erau ordinaţi 12 călăreţi şi 2 vătăşei instituiţi din vremuri vechi. Pentru susţinerea acestora satele districtuale valahe contribuiau cu o anumită cantitate de produse naturale. De când însă sunt trecuţi la casa alodială, Valahii nu mai dau nici un fel de bucate, ci atât personalul cât şi caii îi susţine provizorul.

Dacă acum luăm în considerare punctele: 2 privitor la dreptul de propria judecată, 11 la restanţele vechi şi 12 referitor la frica de a revizui mejdele dela Maramureşeni, în toate aceste cazuri, ori cine ar fi judecătorul, Valahii sunt datori cu supenere magistratului bistriţan fie că sunt liberi, fie că sunt iobagi. Când Guvernul, confruntând pe aceia, care au fost acuzaţi de magistrat, cu delegaţii ţărani prezenţi, a aflat, că într'adevăr s'a făcut fapta amintită în acuză, că locuitorii chemaţi din diferite sate au declarat nulă judecata magistratului, că cu ocazia noii execuţii au răsturnat buna ordine, a dat poruncă ca doi delegaţi dintre cei mai de frunte să fie prinşi, pentru a se garanta: încassarea restanţelor vechi şi a doua pentru a se asigura reambularea munţilor controversaţi. Totodată a dat poruncă să se comunice prin sate, că nimeni să nu îndrăznească a pune vre-o piedecă în cale revizuirii munţilor, ba mai mult să le stea într'ajutor funcţionarilor trimişi în acest scop căci altcum prinsonierii luaţi nu vor fi lasaţi liber.

Privitor la punctul 1 și celelalte, oricum s'ar decide, fie că Valahii vor fi considerați liberi fie iobagi, nu vor putea refuza plățirea dijmelor. În urmăre va fi bine să se stabilească cât mai iute starea și condiția acestor Valahi, ca să se știe ce sunt. Ei, întemeindu-se pe un document dat Sașilor de regele Andrei, susțin că trăind de atâtea secole aci nu pot fi socotiți venetici și că, dacă locuiesc pe moșia regească, trebuie să se bucure la fel cu Sașii de toate binefacerile.

Dar și pentru erar ar fi mai bine, dacă Valahii ar fi considerați libertini. Și această titulatură diferită (în prefața registrelor de dare sunt numiți Valahi districtuali, iar în textul aceloră sunt taxați ca iobagi) încă le turbură mințile, mai ales în urma dispozițiilor Seebergiene, când prin gospodăria alodială li s'au adăogat greutăți mai mari decât în trecut și potrivite numai iobagilor.

La noul termen de prezentare a documentului privilegiat, stabilit pe ziua de 13 Februarie 1760, magistratul a prezentat documentul cerut, eliberat de regele Matia în 1475. În baza acestui document magistratul susținea, că acești locuitori sunt a se considera drept iobagi, Valahii însă tăgăduiau aceasta în baza documentelor de mai înainte și refuzau să fie socotiți iobagi.

Dupăcum rezultă din documentul dat de regele Matia opidul Rodna, împreună cu Valea Rodnei au fost încorporate la orașul Bistrița și acest oraș a fost introdus în stăpânirea, fără nici o contrazicere, a acestui ținut. Deci fie că se dovedește, fie că se presupune, că cele 23 de sate atunci s'au așezat ori au existat în această vale, documentul amintit vorbește explicit despre anexiunea și încorporarea opidului menționat și a văii acestuia, și nu despre o altă dăruire cu drept regesc. În baza documentului se poate presupune că locuitorii acestei văi au fost încorporați dar nu ca iobagi, ci au fost numai supuși jurisdicției orașului Bistrița și prin încorporare făcuți dependenți de autoritatea magistratului acestui oraș.

Prin deciziunea Guvernului locuitorii celor 23 de sate ale Văii Rodnei sunt considerați drept locuitori liberi ai pământului regesc, prin documentul eliberat însă de regele Matia ei sunt supuși jurisdicțiunii magistratului bistrițan, împreună cu ceilalți locuitori liberi ai aceluiași district, în urmăre:

Au să plătească cui au mai plătit și până acum dijele obișnuite și, până la terminarea procesului dintre fiscul regesc și magistratul sus citat, să nu fie îngreuiți cu nici un fel de alte impozite și dări, afară de cele ce li se vin în temeiul noului sistem de impunere ca unor oameni liberi.

Darea pentru munți și celelalte impozite pentru moșia alodială, ceea ce contrazice naturii fondului regesc (teritoriul locuit de Sași) să nu se mărească. Celelalte greutăți extraordinare să se impună proporționat cu ale locuitorilor sași și să se rețină dela orice inovațiuni.

Restanțele vechi să se încaseze individual. Să se arate originea și baza datoriilor existente. Dobânda după capital să se socotească conform ordinelor regești și dacă această dobândă n'ar fi suficientă, atunci — după ce comisiunea diriguitoare va arăta necesitatea sporirii acesteia — se va îngădui o urcare convenabilă, care iarăși va fi a se plăti tot potrivit ordinelor regești, dar așa ca datoriile privaților să le plătească toți sătenii, însă numai cei din comunele mai mici, unde se va dovedi că datoriile singuraticelor comunități au fost contractate sub nume comun.

Președintele Comisiunii diriguitoare și cancelarul sunt datori să supravegheze, ca acești locuitori, cari au fost tratați drept Valahi districtuali, însă taxați ca iobagi, să fie taxați ca oameni liberi nu numai pe anul de față, ci și pe cei cinci ani trecuți, când magistratul, pentru consolidarea dreptului său, a lăsat să fie taxați ca iobagi. Aceasta au să o controleze numiții Domni nu numai luând în considerare socotelile acestor ani ci și în urma obligamentului, ce-l au față de erariul regesc. Din faptul, că locuitorii amintiți nu au fost supuși până acum îndatoririlor de iobagi și s'au ferit de jugul sclăviei, nu rezultă că nu au să plătească cele ce se cuvin principelui.

Se vor admonesta cu toată severitatea ambele partide, dar mai ales Valahii lărmuitori, să se supună ordinului guvernial sus citat, să asculte de poruncile magistratului, căruia îi sunt supuși singuraticii locuitori ai districtului și să contribuie în proporție dreaptă la casa alodială.

Magistratul bistrițan, căruia această deciziune privitor la stabilirea stării și condițiunii Valahilor din Valea Rodnei, i se pare derogătoare pentru drepturile sale și ale orașului Bistrița, protes-

tează și își rezervă dreptul de a apăra și de a dovedi în viitor ori și când dreptatea sa, de va fi nevoie, chiar și înaintea Maiestății Sale.

Locuitorii celor 23 sate valahe, protestând cu toată umilința referitor la partea din deciziune, care li se pare oneroasă, anunță apel la tronul Maiestății Sale.

Dat de Guvernul regesc al Transilvaniei, Sibiiu, în 15 Febr. 1760.

XVII.

Ordinul de prezentare a documentelor necesare pentru rezolvirea litigiului dintre magistratul bistrițan și Valahii din Valea Rodnei

No. Guv. 1347 din 1760.

Luând în considerare controversa ivită între magistratul bistrițan și locuitorii celor 23 sate din districtul valah, privitor la care ne-ați înaintat raportul din 15 Februarie 1760, am aflat că ar fi mai bine și mai ducător la scop, dacă s'ar revizui, în baza documentelor privilegiale fie în original, fie în copie autentică, atât dreptul orașului Bistrița cât și condiția locuitorilor amintiți și astfel, cunoscând pretențiunile fondate ale fiecărei părți, am decide cu toată exactitatea și dreptatea.

În urmare ordonați imediat magistratului amintit, ca să prezinte la ultimul termen, ce-l stabilim și anume în luna Septemvrie, toate acele acte, pe care își întemeiază pretențiunile față de locuitorii sus citați și pe care le cere, fie în original, fie în copie autentică, accelerarea acestei controverse devenite acum primejdioase. Aceste documente ni le veți înainta îndată nouă.

Locuitorilor din cele 23 comune valahe le veți impune să prezinte document despre situația în care se găseau în timpul manipulației, apoi act despre suma ce li s'a impus prin comisiunea trimisă pentru ștergerea datoriilor (de care nu pot fi scutiți nici ceilalți locuitori ai districtului bistrițan) și în sfârșit dovadă despre proporția și cu cât au contribuit înaintașii lor la amortizarea datoriilor permanente, la care sunt îndatorați și dânșii.

Indurarea noastră cu voi, etc.

Dat în 17 Iulie 1760.

ss. *Maria Theresia*

ss. *Gavril Bethlen*

din porunca Maiestății Sale: ss. *Cserei*

XVIII

Petiția locuitorilor români din cele 23 comune ale districtului bistrițan pentru a se pune capăt mizeriilor îndurate din partea magistratului din Bistrița

No. Guv. 1642 din 1760.

La umilita noastră cerere am primit dela Maiestatea Sa două rescripte și pe acelea le prezintăm. Necunoscându-le însă conținutul ne rugăm cu supunere să binevoiți a ne elibera o copie și în acelaș timp a accelera rezolvirea controversii noastre, fiindcă nu mai putem îndura mizeriile făcute de magistratul bistrițan. Acesta încontinuu ne persecută, pe oamenii noștri îi prinde, îi bagă în închisoare, pe cei pe cari i-a prins mai de mult și îi ține în închisorile județului Dobâca, i-a bătut fără milă cu ocazia adunării generale. Pe lângă alte greutăți, ce le avem, a trebuit să plătim domnilor funcționari 134 fl. (trăgând de pe noi, cum spune proverbul, două piei) ba a mai trebuit să plătim și funcționarilor din districtul bistrițan. Domnul notar n'a dat nici un act.

Dacă ne ducem din district în alte județe la târg și acolo ne prind. Așa nu de mult la târgul dela Sâmpietru au năvălit asupra noastră în câteva sate. Domnul Comite suprem, cunoscându-ne intenția, în orașul Bistrița ne-a aținut drumul în patru locuri și pe cei cari s'au dus acolo, i-au prins și i-au aruncat în închisoare.

În urmare rugăm Înaltul Guvern cu toată umilința, să binevoiască a dispune:

1. ca magistratul să înceteze cu persecuțiunea noastră, să elibereze pe cei prinși dintre noi, între care și pe Costin Nicolae din Sântioana, prins de primarul din Bistrița pentru dijmă;

2. ca notarul județan amintit să comunice întreagă acțiunea și hotărârile în stilul obișnuit și cunoscut de noi;

3. ca magistratul să fie avertizat și admonestat pentru persecuțiile pornite împotriva noastră, să recunoască nedreptatea ce ne-o face și să ne restituie pagubele îndurate.

În nădejdea rezolvirii favorabile a umilitei noastre rugăminti, rămânem ai Exc. S. D-lui Conte Guvernator și ai Înaltului Guvern regesc.

Sibiiu, la 9 Septemvrie 1760.

Supuși, sărmani și amăriți servi locuitorii
din cele 23 comune ale districtului bistrițan.

Din timpul Războiului Unirii Neamului

Moartea poetului George Coșbuc

Iuliu Moisiu

În timpul Războiului nostru pentru întregirea Neamului românesc, pe când o parte mare din vechiul Regat era ocupat de armatele dușmane, zile de durere, dar nu și de desnădejde, am avut din belșug. Puținii intelectuali, din cei mai bătrâni, care promisem ordin dela autoritățile noastre să rămânem pe loc, în București, ne întruneam din timp în timp, ca să schimbăm cuvinte de încurajare și să mai aflăm știri nouă.

Era în primăvara anului 1918. Știri primite din diferite surse ne anunțau rezistența dâră a armatei române pe frontul de răsărit. Câte odată chiar puteam citi printre rânduri, în ziarele dușmanilor, că luptele sunt grele, că dușmanii sufer, că Românii se luptă cu vitejie.

În acelaș timp erau în București mai mulți ofițeri și subofițeri români din armata austriacă, cu cari noi întrețineam bune legături și cari ne comunicau vești interesante și bune. Un ofițer român (din rezervă) ne declară de mai multe ori, spre surpriza noastră, că deși țara noastră este ocupată de dușmani și ne găsim într-o situație destul de rea, armata română totuși va rezista, și mai mult chiar, va trece din nou Carpații. Nu prea dam noi credință acestor declarații foarte hotărâte ale amicului nostru, ne îndoiam mult, căci tocmai începeau tratativele de pace între guvernul român, de sub prezidenția lui Alexandru Marghiloman și dușmanii noștri.

Un alt prietin al nostru, tot militar austriac, care mergea mereu pe front și mai târziu și la Iași, ne aducea vești destul de bune și de încurajătoare pentru noi.

Cu un ofițer român dela Arad, poetul nostru George Coșbuc încheiase strânse legături, cultivate cu precauțiune. Acest ofițer îi puse la dispoziție poetului nostru un butoiăș de bere în fiecare zi de Marți, pe care Coșbuc îl destină cenei noastre ce se întrunea într-o odaie separată a unui restaurant din Bulevardul Elisabeta în seara amintitei zile, la care întrunire unul din prietenii-soldați era aproape în fiecare Marți prezent spre a ne comunica știri de pe câmpul de luptă.

În cenaclu acesta erau: G. Coșbuc; Dr. Emil Pop dela »Institutul Babeș«; Dum. Constantinescu, directorul liceului »Matei Basarab«; Corneliu Roman, directorul Stațiunii agronomice din București; Leonida Șerban, pensionar; Radu Pascu, inginer de mine; UlpIU Hodoș; Arhitectul Moga; Nic. Crisbășianu, funcționar la Soc. de asigurare »Naționala«; Popovici-Baireuth, marele cântăreț și în urmă directorul Conservatorului de muzică din Cluj; Luca Rusu, dela Institutul geologic; Inginerul Aurel Diaconovici; Căpitan Petrescu, pensionar; scriitorul acestor rânduri ș. a. c.

Intrunirile acestea au avut loc până în spre vara anului 1918. Ele au fost însă mai triste când pe neașteptate poetul nostru George Coșbuc ne-a părăsit pentru totdeauna decedând în ziua de 26 Aprilie (9 Maiu).

În ziua de Sf. George 23 Aprilie (6 Maiu), Luni, fiind ziua numelui său, câțiva prietini cu soțiile lor și rudeniile apropiate am fost la dânsul să-l felicităm. Era sănătos și destul de vesel. Un mic butoiăș de bere scumpă primise cadou dela ofițerul prietin, iar Coșbuc însuși ne servea de-a dreptul dela cep. Am petrecut câteva ceasuri împreună până spre seară.

În seara acelei zile se vorbea în oraș că pacea se va încheia în noaptea următoare.

Delegații păcii luară parte în aceea seară la un banchet dat de Generalul Mackensen.

A doua zi, Marți, 24 Aprilie (7 Maiu), a treia zi de paști, între orele 11—12 a. m. s'au semnat actele încheierii păcii între România și Statele Europei centrale, lucru care s'a publicat și în

ziare. După amiazi apărură o ediție specială a ziarului »*Steagul*« (ziar conservator) cu telegrama Primministrului Alex. Marghiloman către Regele Ferdinand și un comunicat către Țară. Pacea s'a încheiat și actele s'au semnat în Palatul Regal dela Cotroceni, în Sala unde Consiliul de coroană, din August 1916, hotărîse declararea de războiu Austro-Ungariei. Condițiile tratatului de pace însă nu s'au publicat în acea zi, ci în ziua următoare 25 Aprilie (8 Maiu), pe larg în »*Gazeta Bucureștilor*« Nr. 503, în »*Bukarester Tageblatt*« Nr. 508, în »*Steagul*« Nr. 2 și în ziarul »*Lumina*« Nr. 246. Condițiile umilitoare ale acestei păci rapace și de robie groaznică a Neamului nostru au produs în noi toți o deprimare și o revoltă sufletească de nedescris.

Ungurii în special jubilau. Se povestea că Ungurii ar fi luat din arhiva Camerii deputaților o mulțime de dosare, din cari unele ar fi căzut în mâinile Academiei.

În comisia ungurească erau între alții I. Benedek, Gady etc. despre cari se vorbea că ar fi făcut mare propagandă contra Românilor Ardeleni prin familiile fanariotizate din București.

În seara acestei zile eșind la plimbare prin oraș cu Cornel Roman, am întâlnit pe Coșbuc prin dreptul Hotelului Boulevard și am stat câțva timp de vorbă asupra tristei situațiuni, create în urma încheierii păcii. Coșbuc ne invită să mergem la un pahar de vin, dar noi am refuzat și am plecat acasă.

În ziua de 26 Aprilie (9 Maiu), spre seară eșind pe Calea Victoriei și intrând în Sucursala librăriei C. Sfetea, din fața Teatrului național, un funcționar comercial al librăriei î-mi comunică pe la orele 7—8 spre cea mai mare surpriză, că Coșbuc a încetat din viață pe la amiazi. Firește că n'am putut crede o astfel de veste, mai ales că în seara precedentă ne întâlnisem, vorbisem și era bine. Funcționarul insistând asupra afirmațiunei, m'am hotărît să plec imediat la casa poetului ca să mă încredințez de știrea de necrezut.

Ajuns aci și sunând clopoțelul, îmi deschise ușa cumnatul său, Constantin Sfetea, pe care întrebându-l dacă este adevărat, nici nu terminai vorba și î-mi răspunde: »Iată pe George pe canapeaua din antreu«, unde poetul zăcea neînsuflețit.

Cum i-a fost sfârșitul?

Sfetea îmi spuse, că la amiazi n'a mâncat nimic. Soția sa s'a așezat la masă, în timp ce George se plimba din odaia de mâncare în odaia lui de lucru. Deodată soția sa nu-l mai auzi plimbându-se, se sculă îl căută și-l găsi căzut pe un fotoliu în nesimțire. Chemă servitoarea, îl strigară, îl scuturară zadarnic, poetul își sfârșise firul vieții fără nici o suferință; o apoplexie cerebrală constată doctorul.

În timpul din urmă Coșbuc era mai palid și părea mai îmbătrânit, totuși mergea drept și energic, cum era firea lui și era destul de bine dispus, deși îl tortura mult situația tristă în care ne găsim. Lua multă aspirină, ceace va fi avut rele efecte asupra inimii. Negreșit că și moartea unicului și prea adoratului său copil Alexandru, — un escelent și foarte promițător băiat, căzut jertfa unui năpraznic accident de automobil tocmai în vara anului, când trecu cu distincție examenul de bacalaureat — a contribuit mult la slăbirea sănătății sale.

Consternația ce a produs moartea neașteptată a marelui și iubitului nostru poet în intelectualii de atunci din București a fost de nedescris.

Sâmbătă, 28 Aprilie (11 Maiu) 1918, au avut loc funerariile. La casa poetului din Calea Plevnei Nr. 48, unde locuia de mulți ani, la orele 4. d. a. s'a adunat o lume imensă. După ceremonia funebrală au vorbit profesorul universitar *Ion Bogdan*, din partea Academiei române; profesorul univ. *Badea Mangăru*, în numele Ministerului Instrucțiunii publice și al Cultelor și *Grigore Pișculescu* (Gala Galaction) din partea Casei Școalelor și al Casei Bisericeii.

La orele 4.50 cortegiul funebral a pornit la Cimitirul Șerban-Vodă (Belu). În momentul pornirii tristului cortegiu din curtea casei, unde poetul a gândit și a creat multe, mari și minunate opere, ceriul însuși s'a cernit de tot, fulgere și trăznete despicau norii și torente de ploie se revărsau din ceriul ce însuși plângea pierderea marelui nostru poet. Tot timpul până la sosirea cortegiului la mormântul din »Valea plângerii«, în cimitirul Belu, plânsul, lacrimile ceriului n'au conținut o clipă.

La orele 6.15, în clipa când trupul lui neînsuflețit se cobora în locașul de veci, văzduhul se însenină deodată, ceriurile se des-

chideau, ca să primească în sferile eternității sufletul blând, bun și senin al marelui nostru poet.

Până la mormânt, l-am însoțit, cu tot potopul ce se revărsa neconținut, afară de familia sa, scriitorul *Ioan Slavici*, ce-l care-l chemase dela Cluj la Sibiu pecând era directorul ziarului »Tribuna«, în care Coșbuc publica primele sale creațiuni, apoi chimistul *Corneliu Roman*; scriitorul *Grig. Pișculescu* (Gala Galaction) actual profesor la facultatea de teologie din Chișinău, și scriitorul acestor rânduri.

La întrunirile ce mai aveam puținii prietini cari ne întâlneau Marți seara, locul lui Coșbuc care acum nu mai era printre noi, locul rămas gol la masă îl împodobia totdeauna un trandafir într'un pahar cu apă amintindu-ne cu tristețe de dispariția amicului nostru.

Grănicerii nășăudeni, din cari s'a ridicat George Coșbuc, și-au ținut de sfântă datorie să-i aducă prinos de admirațiune și de amintire nemuritorului poet, ridicându-i în Năsăud cel dintâi chip în bronz așezat în fața liceului, în care a învățat și care-i poartă numele.

Poetul a avut fericirea să vadă, fiind încă în viață, acest chip al admirației și dragostei curate de care se bucura. N'a avut însă norocul să-și vadă profeția împlinită: »*Unirea întregului Neam*«, vis ce de atâtea ori l-a dorit, l-a cântat și l-a prevăzut realizându-se, ca un adevărat profet.

Dar *poetul Coșbuc* a rămas viu în sufletele noastre a tuturor.

»...Voi spuneți că-i mort? Dar oare poate
Să moară omul, care dă vieți, care-i trimis?
Nu-i mort! În mii de piepturi, în piepturile toate,
Trăiește el de-apururi; nici moartea nu ni-l scoate
Din piept, unde ni-e scris«¹⁾.

Necrologul lui G. Coșbuc²⁾

Elena, soția zdrobită de durere și în veci nemângăiată, precum și celelalte rude, vestesc cu adâncă jale pe toți prietenii și cunoscuții, că

GEORGE COȘBUC

a încetat subit din viață în ziua de 9 Maiu orele 1 jumătate d. a.

¹⁾ În »Non omnis moriar« de G. Coșbuc, în »Tribuna« IV. 1887. Nr. 191.

²⁾ Publicat în »Gazeta Bucureștilor« No. 505, Anul II 1918 (11 Mai).

în vârstă de 51 ani, și roagă pe cei cari l-au iubit, să petreacă rămășițele pământești ale scumpului decedat, cari se vor ridica dela locuință, Calea Plevnei 48, spre a fi înmormântate, Sâmbătă 11 Mai, la orele 4 d. a. în locașul de veci din cimitirul Șerban-Vodă (Bellu).

Inmormântarea poetului Coșbuc *)

Pe o zi ploioasă și tristă, cu un cer schimbăcios de Aprilie, poetul George Coșbuc, duiosul cântăreț al idilelor rustice, a fost condus ieri după amiază la ultimul său locaș. Rude, admiratori, prieteni și cunoscuți s'au adunat în jurul mormântului său, singurul care a oferit tihna sa omului nemângăiat în durerea lui de părinte.

Un zimbet trist părea că se desprinde de pe figura lui ofilită și cuprinsă de paloarea morții, zimbetul omului zdrobit, pe care farmecul vieții nemaiputându-l mângăia, a căzut sub povara suferințelor. Sufletul lui sensibil, care a iubit cu atâta putere viața, a rămas nelecuit în desamăgirea ce i-a cauzat-o pierderea fiului său.

O profuziune de flori și jerbe acoperia sicriul neuitatului poet, depuse din partea studenților dela toate facultățile. Printre coroanele depuse notez o prea frumoasă coroană din partea Ministerului Școalelor, o alta din flori de liliac din partea Casei Școalelor, o coroană depusă din partea Academiei Române și una a familiei Sfetea.

La orele 4 și jumătate s'a început serviciul religios oficiat de către arhiereul Teofil, vicarul Mitropoliei, asistat de numeroși preoți. Răspunsurile au fost date de Corul Ministerului de Instrucție, dela biserica Sf. Gheorghe.

Cuvântarea d-lui Ion Bogdan.

După terminarea serviciului religios, d-l profesor I. Bogdan, prorectorul Universității și membru al Academiei Române a rostit o cuvântare în numele Academiei Române, aducând omagiul ei lui Coșbuc, care multă vreme a fost membru al acestei instituțiuni și care instituție pierde pe unul din cele mai strălucite figuri ale sale. »Țara pierde — spune d-l Bogdan — un mare poet, în sufletul

*) Din »Gazeta Bucureștilor« Nr. 507 (Luni 13 Mai 1918).

căruia s'au reflectat toate aspirațiunile neamului nostru. Coșbuc a fost cel mai mare poet al nostru, prin simțirea lui profundă și delicată, prin cultura lui prin vastele lui cunoștințe literare. Re prezentant al unui nou curent, acel al optimismului, el a opus acest curent sănătos celui de pesimism care blaza sufletele tinerimei. Această glorie a neamului nostru, — termină d-l profesor Bogdan — a închis ochii pe veci. Ușoară să-i fie țărâna și vecinică pomenirea».

Cuvântarea d-lui Badea Mangâru.

D-l Badea Mangâru, în numele Ministerului Instrucțiunei, arată că, cu această dureroasă ocazie, funcționarii Ministerului Instrucțiunii, cu d-l Virgil Arion în frunte, au venit să plângă pe mormântul lui Coșbuc, cu credința că lacrimile lor, cari udă țărâna rece a aceluia ce a fost G. Coșbuc, vor contribui la răsărirea unor viitoare flori, ce vor mai produce *idile și balade* și multe din balsamurile sufletești, de cari mai ales în aceste momente avem atâta nevoie. Că vecinică-i va fi pomenirea, neamul românesc o mărturisește și e sigur».

Cuvântarea d-lui G. Galaction.

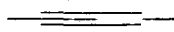
D-l G. Galaction insistă în deosebi asupra activității depusă de defunctul la Ministerul Cultelor și deplânge plecarea prea timpurie a unuia dintre muncitorii de frunte ai acestui minister. »Coșbuc — spune Dsa — a fost unul din cei mai statornici și mai rodnici colaboratori ai Ministerului de Instrucție, întru îndeplinirea câtorva idei culturale, urmărite cu perseverență, îndeosebi prin administrația Casei Școalelor. Multe traduceri și cărți folosite, binevenite și dascălilor și elevilor, au îmbogățit literatura noastră ce-a tradusă, mulțumită lui Coșbuc. Când lira și inima lui Coșbuc rămâneau câțva timp în acea pauză de vibrațiune decrescândă, în care rămân clopotele după un aleluia tunător; când răsunetul adânc din *Noi vrem pământ*, din *Cântec barbar*, învăluia încă sufletele noastre, Coșbuc se cobora între copii, Coșbuc scria abecedare, Coșbuc povestea fermecător:

A venit un lup din crâng
Și-alerga prin sat să fure
Și să ducă în pădure
Pe copiii care plâng.

Mai târziu, când cercetătorii devotați și pioși se vor îndeletnici cu studierea vastei opere a lui Coșbuc, se va putea alege și cântări tot ceea ce instrucția noastră publică de azi datorește iubitului adormit.

Apoi sicriul a fost ridicat pe brațe de către prieteni și admiratori și condus până la mormânt, unde după o scurtă rugăciune, a fost scoborît în groapă, în jalea tuturor.

Notez din numeroasa asistență care-i impresora sicriul, pe d-nii: profesor D. Onciul, I. Bianu, Badea Mangâru, Gala Galaction (Gr. Pișculescu), D. Pătrășcanu, Dtor Stinghe, I. Dobrovitz, Oscar Chiriacescu, Morandini, D-na Floru, D-nii Gh. Stoenescu, Bogdan Duică, I. Grama, C. Roman, Bădescu, preotul Popescu-Moșoaia, preotul Popescu-Mălăești, Al. Alexandrescu, D. Z. Furnică, Dumitrescu-Bumbești, G. Georgescu, Popovici-Bayreuth, Iancu Popescu, Aurel Eliade, Fl. Văleanu, Ștefan Popescu, Stamate, Negruți, Iordănescu, I. Moisil, I. Slavici și numeroși studenți, studenți și liceeni, cari au urmat sicriul până la mormânt. N.P.D.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Notă: D-l Iuliu Moisil ne trimise împreună cu manuscrisul acestui prețios articol și un mic Calendar al bisericei ortodoxe pe anul 1918, cu notița: »Acest calendar este compus de George Coșbuc. Calendarul însă a fost confiscat de autoritățile militare germane în timpul ocupației României de armatele dușmane«. — Dir. „*Arh. Som*“.

Comunicări

Nicolae Drăganu: **Grănicerești**

Intr'un manuscris cu titlul »*Notabiliora Iohannis Georgii Vett. Anno 1697*«, a cărui descriere o face Szabo T. Attila în *Erdélyi irodalmi szemle*, VI 1929, p. 288, No. 17, se găsesc două lucruri interesante pentru grănicerii nășăudeni.

Astfel pe f. 64 recto găsim următoarea notă scrisă de mâna contelui Sigismund Kemény:

»A naszódi quartélyának eleven kertel lett körül kerítése utánn oda épített fakapufélre hadnagy Cosimelli ezt az Inscriptiót tette:

Fraxineam Portam fructicosaque Moenia ridet:

Pectora Romulidum, moenia firma satis.

adecă »Pe stâlpul de lemn al porții puse după îngrădirea cu gard viu a grădinii locuinței sale din Nășăud sublocotenentul*) Cosimelli a pus această inscripție:

(Inscripția) își bate joc de poarta de frasin

și de zidurile de tufiș:

piepturile urmașilor lui komul sunt destul de tari.

Pe verso al aceleiaș foi se găsește, scris cu ortografie ungu-rească, »cântecul soldaților din regimentul românesc când au mers în 1805 în războiul cu Franțuzii« (Az oláh Regimentbeli katonák Éneke mikor 805-ben a Francia háboruba kimentek).

Oh Inaltzatye Imperatye,

Punye Patse nu tye bátye.

*) Kemény greșise, căci la înființarea regimentului grăniceresc nășăudean în 1762, Anton Cosimelli era căpitan și îndată dup'aceea a fost numit maior. Dir. „*Arh. Som.*“.

Nu tye batye ku Frenku
 Ke szerecsesty tot Zsidiku.
 Nu tyor bátye Taberilye,
 Tse tyor batye lacrimellye:
 Gye kind ai prinsz a tye bátye,
 Gye la Mocod maj inkoacse,
 Nycs maláju nu sze koacse,
 Nicsi Gruul nu sze facse
 Gye plinszu Parinczilor
 Gye banatul maicselor,
 Ke vinye kártye si porunke,
 Si tetz koata sze sze duke:
 Gye sint tri frácz într'o kalye
 Sztrige Nyamczu Marsch ku jale¹⁾.

Această poezie ne reamintește alta publicată în *Tribuna*, VI 1889, No. 45:

O istorie din anul 1859 când a fost bătaia

(Decopiată întocmai de pe un manuscris cu cirile)

Vai, cinstite împărate!
 Franțugu tare ne bate,
 Lasă să rătăluim,
 Că de nu cu toți perim,
 Că Napoilon împărat
 Tare ne-au încunjurat:
 Cu oaste de Săvoieni,
 Cu Franțuzi, cu Tălieni,
 Cu Burcuș, cu Angliuși
 Vrea să ne'ncunjure acuși.

Isc. al lui Ioan

Amândouă poeziile poartă pecetea timpului în care au fost alcătuite: cea dintâiu se rapoartă la războaiele Austriei cu Napoleon I, cea din urmă la cele cu Napoleon III. Despre cea din urmă totuși nu putem spune numai decât că este grănicerească nășăudenească ca despre cea dintâiu, ci s'ar fi putut naște și în altă regiune, cum s'au născut și alte variante, d. ex. cea culeasă de V. Alecsandri, *Poezii populare ale Românilor*, București, 1866, p. 296, No. LVIII:

¹⁾ Gramatical am așteptă ei, fiind vorba de frați. În gândul poetului popular însă sunt cătanele, deci ele.

Împărate, împărate!
 Răspunde-mi tu cu dreptate
 Unde duci cătanele?
 Iar la foc sărmanele?
 Nu le duce așa tare
 Că se strică la picioare,
 Is catane tinerele,
 Nu-s dedați la drumuri grele.
 Împărate, împărate!
 Lasă-te nu te mai bate;
 Decând focul ai pornit
 Mulți voinici s'au prăpădit,
 Fete multe au bătrânit
 Ș'alt nimic n'ai isprăvit!

* * *

Ioan Șerban : Din amintirile unui veteran

Bunicul meu nonagenarul *Iosif Mihailășiu*, fost în tinerețe funcționar administrativ, mai apoi șeful poștei și la bătrânețe cassierul băncii »Aurora« din Năsăud, adesea ne istorisia în cerc familiar fapte și întâmplări din trecutul grănicerilor. Fiind el ginerele vestitului căpitan *Pantilimon Domide*, care a călăuzit în 1849 armata rusească a generalului *Pawlof* din Bucovina peste Munții Rodnei în Valea Someșului, ne nara mai cu seamă epizoade din acel an sbuciumat, dintre cari las să urmeze aci câteva, notate de mine așa cum le-a povestit.

Comandant al regimentului grăniceresc Năsăudean era în 1848—49 *Carol Urban*, un om energic și bun strateg. Tatăl meu sublocotenentul pensionar *Grigore Mihailășiu* luă parte activă la luptele din acei ani și în absența lui Urban, care plecă cu batalioanele spre Târgu-Mureș, primi ordin dela comandantul interimar al regimentului, dela locot.-colonelul *Reininger*, să plece imediat în fruntea unei trupe spre Beclean și să prindă viu pe comandantul rebelilor maghiari, pe maiorul *Korniș*, care altfel era om cum se cade, n'avea însă autoritatea necesară să împiedece pe rebelii cari prădau și aprindeau satele românești din jurul Becleanului.

Tata adună pe așa numiții »glotași« la Nimigea-ungurească, cam 10.000 la număr, îmbrăcați și armați mai bine și mai rău, mulți numai cu coase, săcuri, furci, etc. Dimpotrivă maghiarii erau toți bine echipați și armați.

La plecare din Nimigea preotul *Leon Vârtic* din Mocod ținu liturghie și o predică însuflețitoare. În drum spre Beclean comandantul se convinse prin spioni, între care un jidan cu numele Leib, că maghiarii se află în Beclean la castelul contelui Bethlen Ferencz. Glotașii înconjurară Becleanul, căci maghiarii n'avuseră prevederea de a posta măcar pază. Auzind aceștia de sosirea grănicerilor, trimiseră parlamentari la Mihailașiu, întrebându-l: ce voiește? Acesta răspunse, că are ordin să adune toate armele și împreună cu groful Korniș să le trimită la Năsăud. Maghiarii se supuseră și carele cu arme, împreună cu Korniș plecară spre Năsăud, iar ceilalți maghiari rebeli, fură lăsați liberi.

Pe drum Korniș călărea alături de tatăl meu și era palid și înfricat, să nu fie bătut ori chiar omorât de grăniceri pentru cruzimile comise de cetele sale. Unii glotași îl și amenințau și-i împungeau calul cu coasele, făcându-l să sară de pe cal, așa că Mihailașiu cu greu îl putea apăra și putea liniști pe glotași.

În Mocod se opriră cu toții spre a se odihni peste noapte. Tata cu fratele său, căpitanul Ioan Mihailașiu, și cu Korniș se culcară într-o cameră. Când se liniști totul și oamenii dormeau, un străjer se apropie de fereastra odăii, unde dormiau cei trei ofițeri și zise către alt străjer: »Măi, de aș ști care-i Korniș dintre cei ce dorm, i-aș face sfârșitul, dar e prea întunec și mă tem să nu împușc unul dintr'ei noștri«.

Dimineața tata împreună cu Korniș plecară spre Năsăud, unde acesta iarăși era să cadă jertfă urgiei grănicerilor, dintre cari câțiva așteptau convoiul în etajul cârciumei (azi Hotelul Rahova) cu intenția să puște din fereastră pe Korniș. Dar gospodarul năsăudean Toader Catarig i-a abătut dela acest plan, pentru ceeace Korniș după revoluție i-a dăruit lui Catarig o »soartă« întreagă (7 parcele) de pământ.

După câteva zile Korniș fu trimis la Urban, care se afla la Reghin. Ca mulțumită pentru tratamentul uman, groful dăruî tatălui meu un cal frumos negru. La Urban a stat Korniș numai câteva zile, ca prizonier, apoi a plecat liber acasă. Adevărat că în trecere prin satele românești a mai căpătat câteva bătăi, dar în sfârșit totuș a sosit teafăr acasă.

La prima intrare a maghiarilor în Năsăud, tata primi ordin să-i întâmpine cu o trupă de grăniceri, dar el deja în Salva întâlni pe glotașii cari se retrăgeau dinaintea rebelilor, pentru că aceștia veniau în număr mare. Neputându-li-se opune și nevoind să facă zădarnică vărsare de sânge, tata întoarse la Năsăud, unde mama cu copiii pachetaseră totul spre a pleca la Feldru. Dar sperându-se caii dela trăsură, înainte de plecare o apucară spre Salva, așa că familia fu nevoită să plece pe jos la Feldru. Numai eu călăream pe calul frumos negru al tatălui, mândru că aveam două pistoale în șea. Pe drum între Năsăud și Rebrîșoara de mai multe ori m'am întors să văd, dacă vine trăsura cu caii speriați. Tot drumul era plin de fugari, printre cari străbătând cu greu, în sfârșit am dat de trăsura care asemenea venea spre Rebrîșoara. Atunci am predat calul unui om cunoscut, iar eu am urcat în trăsură, ca să-i ajung pe ai mei.

Tata rămase în Năsăud și după ce raportă comandantului interimar Reininger, că maghiarii se apropie de Năsăud, plecă călare pe alea de lângă Someș spre Tradam. La pod găsi o mulțime de evrei îngrijați și înspăimântați, căror tata le spuse să trimită la Năsăud câteva buți cu vin și rachiu, ca să scape de furia rebelilor. Acum se auziau chiotele acestora, cari intraseră în Năsăud.

Era spre seară. Tata plecă pe lângă Someș spre Rebrîșoara. Sosind în apropierea comunei auzi pe drum tropote de cai, se opri și în lumina lunii zări o patrulă de husari, care se opri la cea dintâiu casă a satului; un husar intră înăuntru și aduse foc camarazilor, după care plecaseră cu toții mai departe. Tata se ascunse în Rebrîșoara în ograda unei case, așteptând să treacă husarii îndărăt. În curând aceștia și trecură în trap spre Năsăud, iar tata o apucă în goană spre Feldru. Aci î-și găsi familia împreună cu vr'o 28 de doamne fugite din Năsăud. În Feldru maseră cu toții la sublocotenentul pens. Petru Tanco, iar a doua zi plecară spre Poiana (Sân-Iosif) unde au stat câteva zile, după care sosind vestea că rebelii au părăsit Năsăudul, toți întoarseră acasă. Pe drum spre Năsăud întâlniră un caporal de șvaligeri și un dragon, soldați de ai lui Urban, prinși de maghiari și acum fugiți din prinsoare. Aceștia încă veniră la Năsăud, unde au stat mai mult timp la familia noastră.

Sosind veste că rebelii din nou vin dinspre Bistrița, tata cu cei doi soldați pleacă la Telciu, iară de aci peste Bârla, la Parva. Pe muntele Bârla stătura ei 6 săptămâni. În timpul acela caporalul era aproape să fie din nou prins de către rebeli, când odată își potcovea calul în Parva. Se iviră adică și aci husari și atunci caporalul, împreună cu tata care încă se afla într-o casă, fugiră prin dos la munte, lăsând calul în mâinile rebelilor.

Intr'aceea familia noastră se găsea în Salva, de unde după o săptămână întoarse la Năsăudul ocupat de rebeli.

Tata a stat în munte până ce rebelii se retraseră din Năsăud, unde iarăși intră Urban, dela care tata primi ordin să plece la Aldrof, la oștile grănicerești. Aceste se ciocniră curând după aceea cu ungurii la Crainimăt și aci fu prins colonelul rebel Ritzko, care fiind greu rănit muri în Bistrița și fu înmormântat cu toate onorurile.

Dela Urban întoarse tata iarăși la Năsăud, când la ordin pleacă într'acolo un batalion de infanterie și 20 cavaleriști sub comanda căpitanului Fakler din regimentul Carol Ferdinand, și împreună cu ei căpitanul Diez. Tata adică avea să fie comandantul »cloparilor«, al trupelor de rezervă din Năsăud.

În Năsăud rămase tata cu Diez timp de 2 săptămâni, când primi ordin să plece la Borgo-Joseni la Urban, care se retrăgea în Bucovina, urmărit de generalul Bem. Tata plecă peste Ilva-mică ducându-mă și pe mine cu sine. Fiind zăpadă mare mama urcă în sanie să plece în urma trupei. Pe Strimba spre Bârgău veni o patrulă dela Urban cu ordinul să grăbească cu toții căci Urban nu se mai poate ținea. Atunci tata întoarse din fruntea trupei la sania mamei și-i zise să plece îndărăt cum și încotro va putea. Ea și întoarse imediat spre Ilva-mică, apoi plecă spre Sângeorz, unde se încortelă la o casă pe valea Borcutului. Eu neobservat de tata călăream în șir cu ceilalți cavaleriști. Intr'aceea coborînd în Valea Bistriței se vedea fumul puștilor, căci trupele se ciocniau. Tata dă ordin să grăbească grănicerii de a intra în foc, și surprins că mă zărește deodată, fiind încă numai de 12 ani, mă trimise cu un caporal bătrân: Luchi, îndărăt la mama. Am sosit în pace la Sângeorz, unde se mai găseau multe alte doamne, cu cari după vro două săptămâni cu toții întoarserăm la Năsăudul ocupat acum de o puternică garnizoană de revoluționari.

După ce Urban nu putu rezista trupelor cu mult mai numeroase ale generalului Bem și pierzându-și și pe comandantul de artilerie: Pampert, căzut și înmormântat la Bârgău, se retrase la Dorna, unde stete până în Iunie 1849, când intră împreună cu armata austriacă în Ardeal. Cu ajutorul Rușilor, adică, veneau 2 coloane: una sub comanda generalului *Pawlof*, peste munți, călăuzită de locotenentul Domide; a doua sub comanda generalului *Grotenhjelm* peste Poiana Ștampi și Tihuța spre Bârgău.

Pawlof trecu peste Coșna, Cucureasa, Șanț la Rodna. Intr'o seară văzând deodată focurile taberei rusești împrejurul Rodnei, maghiarii se retraseră spre Năsăud, aprinzând casele în Feldru. În Năsăud se iscă mare spaimă. Tata împreună cu glotașii săi era în Bucovina, iar familia noastră se pregăti de fugă, scoase din casă tot ce era mai de preț, ca să nu ardă, trecu canalul morii și petrecu noaptea în »Zăvoi« prin tufișul de pe marginea Someșului. Sosind rebelii la Năsăud aprinseră comuna, apoi plecară spre Beclean, lăsând în urmă foc și prăpăd.

Familia noastră privea de lângă Someș cum ardea satul, casa noastră însă rămase neatinsă stând mai la o parte.

Rușii lui Pawlof în urmărirea rebelilor se opriră în Mititei, de unde primind ordin dela Grotenhjelm întoarseră la Ilva-mică și apoi plecară spre Bârgău. Rebelii maghiari fură bătuți și respinși până la Serețel.

PAGINI SUPLIMENTARE

Meeting românesc în Blaj (15—17 Maiu 1848)

Traducere din opul anonim »Zur Geschichte des ungarischen Freiheitskampfes«,
Cassel 1852

I. Marțian

S'a vorbit și s'a scris mult despre aceasta primă, măreață adunare națională românească, dar totul ce s'a publicat mișună de incorectități.

În schița ce urmează, și care s'a făcut după raportul unui martor ocular, noi ne vom nizuî să dăm cititorilor un tablou fidel al acestui eveniment atât de interesant în felul său.

În zilele premergătoare datei fixate pentru aceasta adunare se putea vedea, în cale spre Blaj, număroase gloate de țărani din toate districtele locuite de Românii țării, și toată lumea avea impresia că acolo se va ținea o monstruoasă adunare de popor, iar nu numai o adunare a popilor, precum suna textul încuviințării date Românilor.

Țăranii veniau mai adesea în grupuri de câte 20—30 de inși, în frunte un popă cu barbă, în reverendă albastră de postav, cu pălărie lată și manta lungă, călare pe o mârțoagă.

Rapoartele în cari se vorbește despre o ceată de 15—16 mii de călăreți sunt false, căci o atare ceată nu a existat. De altă parte portul românilor nu e nici decât pitoresc, ci este ordinar, constând din o sarică neagră ori sură de pănură proastă care ajunge până la genunchi și în privința croiei și a formei este asemănătoare cu un palton; apoi o specie de vestă din piele de miel cu lâna în lăuntru și o cămașă care trece peste șolduri,

legată de trup cu o curea de o palmă de lată. Pe picioare poartă pantaloni albi din pânura cea mai ordinară și în loc de ciobote își leagă opinci din piele de talpă crudă cu multe curele înfășurate de glesne. O căciulă de piele de miel, ori o pălărie joasă cu pană lată completează în fine acest costum antidiluvian.

În Blaj se adunară cu încetul acei fruntași, în mare parte fugari din Valachia, cari se înțelesesă cu studenții și preoții tineri ca să trezească în aceste masse brute conștiința națională în scopul de a exopera dela împăratul și guvern, în aceste vremuri critice, toate acelea avantaje la cari se credeau îndreptățiți prin numărul lor mare.

Domnii aceștia, cari și ei purtau costum național, se învârteau, se strecorau și fugeau încoace și încolo printre gloatele cari creșteau repede, și dovediau tot atâta zel cât și abilitate în pregătirea maselor populare, cari în parte erau de o brutalitate animalică. Se putea observa cum pătrundeau în orizontul mărginit al acestor bieți plugari, cari nu puteau să înțeleagă chestiunea în scopul căreia erau exploatați cu tot dinadinsul. Fiecine știa că se va întâmpla un lucru mare, dar nu putea să înțeleagă ce va fi acela.

Mai regretabil era că ura împotriva domnilor de odinioară și mai cu seamă împotriva elementului unguresc se propaga pe toate căile.

Prima ședință s'a ținut în biserică și cu toatecă și aceasta a oferit detalii interesante, totuși noi vom alege pentru tabloul nostru ceva mai caracteristic: marea adunare de popor în câmpul liber.

Blajul e situat în o vale frumoasă și prezintă, cu multele sale biserici și turnuri, cu deosebire dela distanță, un aspect nostim. E reședința episcopului așa numiților »Uniții«, care demnitate în prezent o reprezintă episcopul Lemenyi. Dinaintea orașului se întinde un șes vast înconjurat, ca toate șesurile Ardealului, de dealuri și coline frumoase acoperite cu păduri și vii.

În scopul ca să putem cuprinde cu privirea totul ne vom așeza pe o înălțime.

O monstruoasă mulțime de popor se întinde trândavă și întunecată înaintea ochilor noștri ca o tabără mare, având forma unei stele. Sunt Românii cu numeroase femei și cu copii lor.

Trebue să mărturisim că aranjarea acestui castru avea ceva surprinzător. La mijlocul lui era un loc liber, a cărui circumferență

de jur împrejur o formau Românii șezând ori stând tupilați, cari însă nu se mișcau niciun moment dela locurile lor și nu lăsau pe nimeni să treacă printre ei. La dosul acestora, cât puteai să vezi cu ochii, zăceau, ședeau, steteau în picioare și umblau figurile grosolane ale căror vorbărie sălbatică și strigăte produceau un zgomot ca cel ce premerge unei furtuni ce se apropie.

Dela locul liber ce l-am descris în cele premergătoare că era înconjurat de un cerc de Români cari ședeau, se desprindeau prin masele dese de popor mai multe drumuri în formă de raze și pereții acestor drumuri erau formați iarăși din Români, cari ședeu cu o statornicie care nu suferia nici o turburare; astfel totul oferia un aspect într'adevăr impozant.

La mijlocul acestui caracteristic lagăr, a cărui împrejmuire era ceva automatic, pe câtă vreme masele din cuprinsul lui se agitau deavalma, era o schelă ridicată din scânduri, o tribună pentru oratori înconjurată de nenumărate drapele purtând colorile rusești și românești, printre cari se mai întrezăreau și nu prea frumoasele colori ale unui singuratic și modest steag negru-galben.

Pe schelă stăteau cei doi episcopi Lemenyi și Șaguna. Primul un bărbat bătrân cu barbă căruntă, cu fisionomie blăjină și cinstită, în cabană neagră tivită cu roșu și cu o pălărie cu trei cornuri în cap. Al doilea, episcopul Șaguna, o figură înaltă și robustă cu fizionomie tipică românească, încadrată de o barbă strălucitoare cu ochi mari și plini de foc și cu o expresie de semeție și șiretenie. El era doar cel mai frumos reprezentant al rasei sale. Imbrăcămintea îi era întru toate asemănătoare celei a episcopului Lemenyi, dar mai îngrijită și mai elegantă.

Pelângă acești frunțași se mai vedeau pe schelă și comisarii guvernului în paltoane garnisite cu găitane, apoi prefectul județului Hunedoara Vasile Nopcea, român de origină, cu figură frumoasă și energică în vârstă mijlocie, apoi câțiva preoți, nobili și advocați.

Vasile Nopcea avuse în timpul din urmă un duel cu Ladislau Barcsay, un bărbat din una dintre cele mai distinse familii ungurești din țară și descendent al principelui ardelean Acațiu Barcsay, din pricina că acesta îl numi »valach«. Acum însă Nopcea părea fudul de origina sa românească și se mândria în public cu aceasta, ceeace pe ungurii prezenți îi făcea să zimbească.

Nu departe de această adunare poporală, a cărei număr s'a fixat când cu 15 când cu 40 de mii, era postat un detașament de trupe austriace, ba mai era prezent și un general austriac, care însă își da aerul că ținuta lui este cu totul neutrală.

Ungurii cari participau numai din curiozitate la aceasta adunare, erau nemulțumiți chiar dela început, că generalul nu interveni și nici nu avea de cuget să intervină și să dissolve cu forța adunarea, deoarece aceasta nu era o adunare a popilor pentru care Românii posedau încuviințare.

În sfârșit adunarea fu deschisă cu o cuvântare plină de fraze și începu să ia înfățișarea meetingurilor ai căror martori am fost atât de adese ori în timpul din urmă, în toate părțile monarhiei austriace.

Suntem constrânși să mărturisim că până la acest moment nu am înțeles de loc contrastul brusc ce există între oratori și auditoriul lor. Căci pe cât de iritați, pătimiși și înfuriați se înfățișau conducătorii revoluției românești, pe atât de apatice și uluite rămâneau masele populare ale căror pasiuni intenționa să le excite întregul lux oratoric.

Dar să ascultăm:

Un bărbat cu exterior comun și neîngrijit urcă la tribună. El este un avocat, român de origină, cu numele Bărnăușiu, care și-a schimbat numele său urât mai întâi în Barnuța, apoi în Barnutin. E un bărbat plin de forțe și energie, cu mult talent oratoric și bun cunoscător al mușteriilor săi din oraș și dela țară.

Aruncându-și privirea cutezătoare și sălbatecă peste mulțimea tăcută începu cu voce sonoră:

»Frați Români! Voi cari ați stăpânit odinioară această frumoasă țară împreună doară cu multe altele, ajunși în sclăvie ați pierdut vechia voastră proprietate istorică. Și nu o puteați pierde decât prin un dușman care a ridicat armele, forța brută, împotriva voastră. Așa este?»

Aceste două cuvinte din urmă le strigă cu voce tare ținând ambele mâini la gură, ca o pâlnie, și întorcându-se înapoi.

Atunci ca mugetul mării urlă mulțimea din mii de găuri »Așa!»

Dupăce se făcu liniște iarăși ridică oratorul mâinile la gură și strigă:

Noi vrem deci să ne apărăm bunul nostru drept cu cuvântul și cu fapta. Așa este?»

»Așa!« răspunsă din mulțime ca un tunet.

»Noi suntem mai mulți și totuși ne-au izgonit tiranii, celea trei națiuni: Ungurii, Sașii și Săcuii. Nouă ne zic: țărani, slugi, iobagi, pe câtă vreme ei își usurpă singuri numele de națiuni.

»Români! Să nu uitați de mărirea înaintașilor voștri a stăpânitorilor lumii, a Romanilor.

»Noi vrem să fim în Ardeal a patra națiune!

»Așa este?»

»Așa!« răsună din nou.

Nu vom reproduce la acest loc întreagă cuvântarea, ci vom menționa numai că pretențiunile Românilor cari au fost comunicate adunării, erau cuprinse în 16 puncte predate cu aceleași manevre și cu întrebarea de încheiere: Așa este? La care întotdeauna urma ca răspuns urletul: Așa!

Dupăce Bărnuțiu și-a terminat cuvântarea se perândară încă mai mulți oratori, maicuseamă advocați, studenți și clerici cari își schimbaseră reverendele cu haine civile.

Toate acestea cuvântări se învârtiau parte în jurul gloriei Romanilor revendicate pe seama națiunei românești, parte în jurul sclăviei îndelungate pe care o suferiseră până în vremile împăratului Iosif care a șters iobăgia. S'a mai vorbit și despre marile poveri cu cari sunt încărcăți și despre toate nedreptățile pe cari le-au suferit din partea celor trei națiuni și prin abuzurile singuraticilor și ale guvernelor.

Dar nimeni nu a făcut vreo amintire despre faptul că stăpânitorii de până acum i-au liberat pe iobagi de bunăvoie de poveri și că au încercat cu toate mijloacele să ducă această liberare la desăvârșire.

La unii dintre oratori patima se potențase într'atâta încât făceau spumă la gură, scrâșneau cu dinții și le curgeau lacrimile. Era cel mai sălbatic, dar tot odată și cel mai înduioșător aspect ce se putea imagina.

Vorbiseră mai mulți; se auzia plâns și suspine și înjurături, apoi urmă o pauză de tăcere profundă până iarăși se auzi tunând un »Așa!«

Acum urcă la schelă un tânăr sdravăn cu palton uzat. Pălăria-i cade de pe cap și un păr buclat îi acopere fața frumoasă. El conduce de mână pe un bătrân neputincios, îmbrăcat românește, cu fața sfioasă și speriată, care-l urma umilit și fără voință. La tribună se opriă; bătrânul ingenunchie, tânărul îi puse mâna pe umăr, aruncă o privire sălbatecă împrejur și începu:

»Frați Români! Vedeți voi pe acest bărbat bătrân? Fruntea lui onorabilă e pleșuvă, ochii îi sunt stânși și membrele sale sunt lăncezite! Fraților, ceva nemai pomenit s'a întâmplat: Feciorul acestui moșneag, prietenul nostru, nobilul Micaș a fost întemnițat în Cluj pentrucă ne iubește, pentrucă a cutezat să le spună opresorilor noștri dreptatea în față!

»El șade acum în temnița cea întunecată, umedă și rece — auziți voi frați Români? — fiindcă el nu s'a lingușit, fiindcă el ascultă de poruncile Dumnezești și nu mințește, ci își ridică sfânta lui voce cutezător și puternic pentru bunul nostru drept.

»Astfel tratează cu noi aceste trei națiuni, cu noi al căror număr este de milioane, cu noi în al căror număr ei dispar ca un picur de apă!

»Frați Români! Oare să le mai suferim noi aceștea? Așa-e că nu?

»Nu!« strigă poporul la un semnal dat și ridică mâinile ca la jurământ.

»Vedeți-l pe acest moșneag, — continuă oratorul — lacrimile i-au secăt, le-a vărsat toate pentru unicul său fiu. A fost la cei mari și puternici, dar părintelui care se ruga pentru fiul său nevinovat i-s'a arătat ușa și el fu amenințat cu bastonul care desonorează. Frați Români, noi îl vom desrobi pe Micaș! Așa este?

»Așa!« răsună ca un tunet din toate părțile.

Urmează să explicăm cititorului pentru ca să înțeleagă scenele aceste.

Micaș, fiul unui nobil român cunoscut din pricina sgârceniei sale și asprimii față de cei câți-va țărani cari îi erau iobagi, era avocat și unul dintre cei mai fanatici Daco-Români. El este identic cu acela cărui îi era rușine până în zilele din Martie de numele său românesc și se numia Mikes, precum este știut că acesta este numele unei familii nobile de Săcui, al conșilor de Mikes.

Pe urmă își preschimbă acest nume iarăși în Mikas și mai târziu chiar în Mikassin. El este identic cu acela care le spuse Ungurilor în coloanele unui ziar ardelean amenințându-i: să-și înfășoare văluri negre împrejurul pălăriilor, dacă vor mai stărui pe lângă Uniune, ce va să zică unirea Ardealului cu Ungaria.

Micaș este un bărbat cu maniere brutale, cu exterior respingător, talent mărginit, dar de o rară energie. A fost arestat pentru uneltiri și agitări secrete de cari s'a făcut vinovat, de altă parte pentru amenințări exprimate în public, dar ulterior fu pus în libertate ca să poată fi complice la toate atrocitățile de cari s'au făcut vinovate hordele Românilor din Ardeal.

Moșneagul care a jucat destul de stângaci rolul bătrânului Micaș la meetingul din Blaj, era în adevăr tatăl avocatului; și el nu era nici decât mulțumit cu ținuta fiului său, ci era foarte indignat de purtarea lui.

Din această scurtă descriere se poate vedea de ce mijloace se folosesc șefii revoluției românești pentru de a instiga pe frații lor împotriva elementului unguresc și a umplea inima lor de ură și răsbunare împotriva acestora.

Dupăce mai cuvântară încă mulți, între cari și bătrânul Lemenyi într'o formă mai împăciuitoare, apoi Șaguna care era un orator pe cât de impozant pe atât de dibaciu, adunarea se disolvă. Persoanele distinse urmară comisarilor și episcopilor în orașelul Blaj, lăsând diferitele masse populare peștrițe mișunând pe câmp.

În tot cursul adunării a domnit liniște și ordine și nu s'a comis nici un exces. Seara străzile Blajului erau luminate.

Din scrisorile celor dispăruți

D-l A. A. Mureșianu publicist în Brașov ne trimite această scrisoare pe care vajnicul apărător al drepturilor și averilor grănicerești născut Ioachim Mureșianu o adresează în 1860. lui Iacob Mureșianu, proprietarului și directorului »Gazetei Transilvaniei«, raportându-i despre felurite chestii din timpul când era funcționar ministerial în Viena și apoi în Pesta.

Dulce bade, Cutoatecă sunt ocupat până peste umeri, nu aș voi ca și a treia oară să fiu mai scurt la vorbă de cât aș fi voit chiar și la scrisoarea din Mai. Ceeace nu putui face nici atunci nici cu ocaziunea prenumerațiunii pentru Berar-Ieremievi-Păuneanu, voi să împlinesc acum, dacă și nu în extinderea din afară, cel puțin în cea intrinsecă.

Tăcerea mea de atunci în privința meteleilor noștri de consilieri imperiali îți va fi putut cădea cam curioasă, față de mijloacele ce se puseră în lucrare de atunci încoace spre a-i populariza. Astăzi e ziua începerii desbaterilor despre buget, unde motofelii noștri de până acum pot să desvolte o artă oratorică surprinzătoare și impunătoare; dar cu toate acestea iată că atât sunt de cerbicos încât și cu pericolul de-a deveni desmințit, nu pot să-mi fac multă speranță în căpățina și în caracterul Dnealor, ce nu-l posed. Se poate ca să fiu orb întru iluziunile mele, dar Atotputința se vede a-mi șopti că prin astfel de oameni nu ne vom procopsi nicicând. Prin urmare toate mijloacele spre a-i populariza sunt pâne aruncată în gura cânilor, cu detragerea fiilor familiei. Ca să mă amestec să voiesc a opri sau a stavili cât de puțin entuziasmul născut ca focul cel de paie pentru ei în inimile confracțiilor, era cu neputință. Unui astfel de încercător i-ar fi arătat, precum vedea-vom și la frățiorii din Viena, poate chiar calea către casa nebunilor. Așa ce era de făcut mai bine decât a nu te opune torentului, ci a-i lăsa pe oameni victimă oarbei lor încredere.

Deci cât am fost în Viena, de când se strânse consiliul imperial adică dela începutul lui Mai până în 15 Iulie când fui mai întâiu aci să mă prezint la mai marii mei de acuma, eu nu am fost la nici unul din consilieri să le fac curtenirea. După o luptă de două luni ce o purtai cu ministerul, în urmă fui totuș constrâns a veni la Pesta în pozițiunea în care mă aflu. După ce adecă mi-am fost stors trei decrete favoritoare ca să le fac necaz pentrucă nu m'au întrebat când mă denumiră, îmi dădui demisiunea în 8 Iulie. Ei în loc să scape de o lighioană ce i-a purtat de nas atât timp, încât pe altul l-ar fi ținut de zece ori după atâta opoziție, iată că nu mi-o primiră ca și cum nu știu ce ar fi pierdut prin dimiterea mea, ci îmi deteră un termen de trei zile în care să mă »însinuu la mai marii din Pesta că voesc să intru în oficiul cel nou«; adică lor nu le era de oficiu, numai să mă duc odată, să nu rămână ei de rușine înaintea autorităților din Pesta.

Să fi avut un capital care să-mi aducă venitul cât face plata, sau să fi avut atâți bani gata câți să-mi fie destuli a-mi complana socotelile și a trece dincolo, eu acum nu aș fi în Pesta. Inșă așa în 15 Iulie fui în Pesta la însinuare că »voesc să intru«, și așa mă întorsei pe câteva zile iarăș la Viena.

Cu ocaziunea prezenței mele în Pesta era chiar și Mocioni consilierul acasă. Chemat de alții îi făcui vizita cu o receală nu ca la cel ce se cugeta el, ci ca la unul mai de jos. Cu toată înținsa cordialitate cu care mă întâmpină, eu mă despărții de el ca și de servitorul de cancelarie dela cancelaria redacțiunii din Viena. Nu făcu în mine impresiune nici bună nici rea. Un adevărat om al mamonului de ban, el nu mai știe alta decât să trăiască de azi pe mâne. Caracter privat se vede a fi mai bun decât ai săi cei crepați ca vitele lângă gard. Tatăl său și fratele să erau în viața privată de nesuferit. Multă vorbă nu făcui cu el văzând că nu e cu cine, cutoatecă aflai dela ministru cumcă el încă astă-iarnă, când merse să se candideze de consilier, mă recomandase îngrijirii (ministrelui), fără să mă cunoască în persoană. Pentru această osteneală necerută îi mulțumii cu ocaziunea vizitei. Motivul recomandării lui cred că a fost să arate că el cunoaște pe Românii ce nu-l cunoșteau pe el. De această destul!

După întoarcerea mea din Viena îmi începui oficiul în 22 Iulie, fără a fi fost la Bălaurul din Sibiu. Spuindu-ți chiar drept, eu mă țin fericit până când nu mă cunoaște. Pe jumimea din Viena, iar mai ales pe teologii uniți îi apucă la brâncă. Ei încântați de primirea lui îi serviră de propagatori de adrese în Ungaria. Toată dieceza Orăzii s'a subminat pentruca să se popularizeze el, și ști pentruce făcu el aceasta? Pentrucă guberniul aflase cumcă ei toți trei sunt nepopulari. Despre aceasta îmi spuse chiar șeful meu. Așa căutară să arate guberniului din contra că ei și dacă nu-s populari, dar au influență. După agitări ei reușiră, dar poporul nostru deveni a fi judecat ca băieții cari fug după covrig până când dau cu nasul de pământ. Urmările se și văzură. Prin bărbății noștri ajunserăm ca limba română să fie în tot locul numai lipitura altora, pe când cea ungurească și sârbească figurează în asemănare cu cea nemțească. Intre astfel de împrejurări sunt mai reale iluziunile unei fantazii orientale decât toate încercările cu căpcâni.

Pentruca să fiu priceput e bine să știți că Ungurii au ieșit deasupra, și cum? Cu tenacitatea în cele propuse. Acum nu mai au decât a trage pe Români în concertul lor și numai spre al lor folos, și atunci constituțiunea antimartială e »mutatis mutandis« iarăș în picioare. »Magyarország integritása« și »a Magyar Korona jogai« sunt principiile fundamentale sau simboalele lor, și cu drept până atunci până când noi nu ne vom căuta centrul în noi a la Milano. Au trecut timpurile fățarniciei, dar numai încă nu au sosit ale descoperirii. Să fie mai consolidați frații, îndată ar fi timpul a începe tortul și țesetura.

Prin legănăturile din urmă guberniul veni la convingerea că Români sunt tare flexibili și fără principii; și dacă ei nu și-ar avea căile sale dela care cu greu se va abate, poate ar fi gata a-i sacrifica. Atât numai ne poate consola că toate faimele despre încoronare etc. sunt pentrucă Ungurii is în majoritate în consiliul imperial, și așa trebuind bani pe 1861, cată să se orbească cu ceva până vor vota bugetul. De nu va străbate constanța lor, atunci rămân toate cum au fost, și într'adevăr nu spre stricăciunea noastră, căci tâlharul din casă e cel mai periculos; apoi Nemții caută să treacă peste ei până a se apropia de noi. Cuget că nu am lipsă de mai multe.

Apropos, cu oficiul sunt ocupat înainte și după prânz. Președintele e Fogarași, cel ce a dat un dicționar ungaro-nemțesc. Indată cum mă prezentai, îmi spuse că e Ardelean, dar protopărinții lui emigraseră de sute de ani în Ungaria. Predicatul îi este »de Alsó-Viszt«. Na, apoi mai zică omul ceva cugetând că în Vistul de pe Țara Oltului nu e nici coadă de ungur. Subpreședintele e Csorba, fratele celui cunoscut dela Dobrițin. Oameni tare buni. Fogarași seamănă foarte mult cu răposatul »badea Iacob Fogarași din Șintereag«. Micuț, bulbucat.

În cancelaria unde-s, sunt conducător. Am patru advocați sub mine, cari din cauza împrejurărilor dela 1852 rămaseră săracii în cancelarie. Toți sunt unguri. Mă am foarte bine cu ei. Mai când era seara mă invitără colectiv la o petrecere, dupăce nu mersesem nici la unul după chemare separată.

Lucrurile au început a merge ungurește peste tot la judecătoria. Directorul meu e cu un grad mai jos de cât adjunctul său. Poți-ți închipui dar sub ce subordinațiune sunt. Registratorul încă e român, »Bragyan« cu numele, simpluț sărmanul, dar ce să-i faci? Nu e bătrân, dar e îmbătrânit în indiferentism.

Junii de aici încă sunt buni băieți, numai nu sunt așa modești și morali ca cei din Viena. Și ocaziunile cele rele sunt aici mai dese și mai fără rușine. Am speranța că cu timpul și acești se vor face cel puțin mai prudenți și mai modești, cel puțin în public.

Ieri au fost două săptămâni cercetai pe Gozsdu. Doamne ce om original și cap deschis, dar încolăcit cu interesele prea în împestritătură: ungur, sârb, român, grec etc. Ca și cum nu l-am avea. De altmintealea n'a fost al nostru nicicând. Mai cunoscui și alte oi pierdute, dar fără interes.

Până la altele te rog împărtășește în gazetă, ca document istoric rușinător pentru Szöllösi, tot ce e scris pe cealaltă foaie. Poate va avea influență asupra altora, mai ales că nu e în contra Ungurilor, cu cari vă pareți a vă fi amicit.

Ai văzut? Poate să fie sincer? Ca copiii magnaților să se înfrățească cu un Demeter Mihály, un băiat neabsolut ce umblă vagabond de ici-colea. Lasă că Raț e doctor și Șipotar jurist absolut, dar oare n'a fost în Cluj nimeni altul pe lângă ei, mai

bătrân și cu vază mai lătită? De altminterlea cutoatecă lucrul se vede a fi comedie goală, e foarte interesant ca un semn al timpului. Dare-ar Ceriul să se umilească și ei ași ținea fericire și onoare că sunt amici ai Românilor. Totdeauna însă ei au de a oferi mâna până oarecând.

Sărutând dreapta dulcei tușițe și pe dulcii verișori, sunt al Dtale cu trup cu suflet Ioachim. Pesta, în 6 August nou 1860.

N. B. La București nu am scris nicicând, nimănui, nici o literă. Papiu Ilarian trecu pe aci. Pe adresa Gazetei, care o căpă-tai până acum regulat dela Viena, se poate pune numai Pest, în loc de Wien. De locuit locuesc: Pest, Stadt, Servittenplatz Nr. 5, im ersten Stock.

Apel

Domnilor și frați ardeleni,

Cu ocazia Sărbării a zece ani dela Unirea Ardealului cu Țara Românească într'un singur Stat național — cum l'au visat și l'au dorit Moșii și Strămoșii noștri și noi înșine — subsemnatul a făcut o lucrare intitulată: *„Românii Ardeleni din Vechiul Regat și activitatea lor până la Războiul întregirii Neamului”*.

Cartea cuprinde două părți:

Partea I. Un istoric al Ardealului și al suferințelor Românilor ardeleni în cursul veacurilor.

Partea II. Ardelenii emigrați în Vechiul Regat, împărțiți în 15 grupe, după ocupațiunile lor și activitatea a peste 500 ardeleni, în schițe biografice.

Despre această carte d. profesor *G. G. Longinescu* dela Universitatea din București, scrie în revista *Natura*, Nr. 10 din Decembrie 1929: »Cartea te atrage la citit și te stăpânește până la sfârșit prin mulțimea faptelor vrednice de toată lauda a Românilor Ardeleni, care au muncit la noi în toate direcțiile...» felicitându-l pe d. Moisiș din toată inima pentru această pomenire a oamenilor de muncă, de bine și mare patrioți, care au fost Românii Transilvăneni veniți în Regat. Cu toții la un loc merită toată recunoștința, fiind suflet din sufletul Neamului nostru«.

Un alt profesor, care semnează „*Petronius*” scrie într'un ziar între altele: »Atâția militari, profesori, preoți, ingineri, comercianți... au ajuns la situațiuni importante în Vechiul Regat și își au înscris numele în organizarea politică, administrativă și culturală a țării, încât lista d-lui Moisiș este o elocventă dovadă a unui spirit de largă înțelegere a comunității etnice și a unității Neamului nostru«. »D-l Moisiș trece dela marii transilvăneni, un George Lazăr, și apoi Maioresții, ori Coșbuc, pentru a înșira nume brave de muncitori transilvăneni, cari toți și fiecare în parte au pus câte o părticică la edificia României«.

Cum mulți dintre D-voastră, cei cărora le trimitem acest apel, sunteți trecut în această carte, printre cei ce au contribuit prin cunoștințe și muncă la ridicarea acestei țări și la înfăptuirea Unirii, am onoare a vă face cunoscut aceasta și vă rog a Vă procura această carte, înainte de a se fi epuizat, ea fiind tipărită în puține exemplare.

Prețul unui exemplar este de Lei 65 și se poate procura dela autor: Adresa: București II Strada N. Ionescu No. 12 (prin Piața Filantropiei) sau București III, Str. Victor Emanuel No. 11 (la Muzeul pedagogic) sau dela Librăria Pavel Suru, București I, Calea Victoriei No. 85.

Trimis prin poștă afară de prețul de Lei 65, încă 3 Lei pentru portul postal, iar recomandat încă Lei 10. Prețul a se trimite înainte prin mandat postal.

Iuliu Moisiș

Șeful Muzeului pedagogic al Casei Școalelor